

I. NİTEL ARAŞTIRMALAR ÇALIŞTAYI

2021

(www.nitelarastirma.com)

SUNULAN BİLDİRİ ÖZETLERİ

İZMİR BAKIRÇAY ÜNİVERSİTESİ İ.İ.B.F

28 – 29 Mayıs 2021

İÇİNDEKİLER

1.Pandemi Sürecinde Doktor Olmak: Enfekte Olmuş Aile Hekimlerinin Çalışma Hayatları Üzerine Nitel Bir Araştırma.....	2
Ömür Kılınçaslan & İbrahim Efe Efeoğlu	
2.Kurumsal Mantık Değişimi Üzerine Nitel Bir Araştırma.....	18
Zeynep Baysal	
3. Tüketim Toplumunda Freeganizm ve Freeganlar.....	35
Kadir Deligöz & Furkan Taşçı	
4. Avrupa Birliği Hibe Projelerinin Sosyal Sermaye Oluşumuna Etkileri: “Gelecek Eğitimde, Eğitim Konak’ta” Proje Örneği.....	49
Harika Varol Aysa	
5. İş yerinde Etik Olmayan Davranışları Destekleyen Kurumların Oluşturulması ve Sürdürülmesi: “Work and Travel” Öğrencileri ve ABD’de Bir Eğlence Parkı.....	70
Emre Bilgiç	
6. Örgütsel Çekiciliğe İlişkin Nitel Bir Çalışma.....	84
Özkan Zanco & Meral Bektaş	
7. Salgın Döneminde Ayakta Kalan Restoran İşletmeleri Üzerine Nitel Bir Araştırma: Ankara Örneği	104
Devrim Gümüşsoy & Ünsal Sığı	

PANDEMİ SÜRECİNDE DOKTOR OLMAK: ENFEKTE OLMUŞ AİLE HEKİMLERİNİN ÇALIŞMA HAYATLARI ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Ömür KILINÇARSLAN

Adana Alparslan Türkeş BTÜ

İşletme Fakültesi , İşletme Bölümü

okilincarslan@atu.edu.tr

İbrahim Efe EFEOĞLU

Adana Alparslan Türkeş BTÜ

İşletme Fakültesi , İşletme Bölümü

e.efeoglu@atu.edu.tr

Özet

Aile hekimleri birinci basamak sağlık hizmetlerinde genellikle hastalarla ilk temas noktasında bulunmaktadır. Bu nedenle birçok aile hekimi pandemi sürecinde enfekte olmuş ve tekrar çalışmaya dönmüştür. Bu çalışmanın amacı Covid 19 virüsüne yakalanmış ve tekrardan çalışmaya dönen aile hekimlerinin hastalık sürecinde ve sonrasında neler yaşadıklarını anlamaktır. Araştırma Adana ilindeki 14 farklı aile sağlığı merkezinde nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji deseni kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Veriler aile hekimleriyle gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmeden toplanmıştır. Toplanan veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Analiz sonucunda üç ana tema ortaya çıkmıştır: Hastalık Sırasındaki Deneyimler, iyileştikten Sonra Çalışma Hayatındaki Deneyimler ve Pandemi Sonrasına İlişkin Görüşler. Araştırma sonuçları aile hekimlerinin hastalık sürecinde ve sonrasında yaşadıkları deneyimleri anlamanın, onların psikolojik sağlıkları koruyucu ve çalışma koşullarını iyileştirici

politikaların oluşturulmasına olanak sağlayabileceğini göstermektedir. Bu şekilde aile hekimleri pandemiye karşı daha güçlü mücadele edip hastalarına daha kaliteli tedavi hizmeti sunabilirler.

Anahtar Kelimeler: Aile Hekimleri, Covid-19, Çalışma Hayatı, Pandemi.

1. Giriş

COVID-19 damlacıklar yoluyla yayılan ve oldukça bulaşıcı bir virüstür (Majeed, Molokhia, Pankhania, & Asanati, 2020). Bu virüs ilk olarak 2019 yılında Çin'in Wuhan kentinde tespit edilmiş ve kısa bir sürede yayılarak tüm dünyayı etkisi altına alan bir pandemiye dönüşmüştür (Tan vd., 2020). Şu ana kadar dünya genelinde yaklaşık 128 milyon kişi virüs tarafından enfekte olmuş ve 2,8 milyondan fazla kişi korona virüs sebebiyle hayatını kaybetmiştir (WHO, 2020).

Covid 19 Pandemisi sırasında sağlık çalışanları ve sağlık sistemleri çok sayıda zorlukla karşı karşıya kalmaktadır (Tanne vd., 2020). Pandemiden etkilenen ülkelerde özellikle doktorlar ağır iş yükü altında çalışmaktadır (Wu vd., 2020). Ayrıca doktorlar, pandemi döneminde yeni ve sık sık değişen protokoller, kişisel koruyucu ekipmanlarla çalışmak, hızla kötüleşen hastalara bakmak ve hasta olan meslektaşların göreviyle de ilgilenmek gibi çeşitli zorluklarla mücadele etmektedir (Aksoy vd., 2021). Bu dönemde sağlık çalışanlarının virüse maruz kalma riski de oldukça yüksektir (Majeed vd., 2020; Wu vd., 2020). Bu nedenle hemen hemen tüm uzmanlık alanlarında çok sayıda doktor Covid 19 virüsü nedeniyle enfekte olup hayatını kaybetmiştir (Ing, Xu, Salimi & Torun, 2020). COVID-19 virüsünün insandan insana bulaşabilir olması, yüksek ölüm oranı ile ilişkili olması ve potansiyel olarak ölümcül olması doktorların kişisel tehlike algısını ve yaşadıkları enfekte olma stresini artırmaktadır (Urooj vd., 2020). Ayrıca birçok çalışma, sağlık

çalışanlarının COVID-19 salgını nedeniyle depresyon ve anksiyete yaşadığını bildirmektedir (Bettinsoli vd., 2020; Chen vd., 2020).

Solunum semptomları olan hastalar da dahil olmak üzere çoğu hasta genellikle ilk olarak birinci basamak sağlık hizmetine başvurmaktadır (Kamerow, 2020). Bu nedenle pandemi yönetiminde birinci basamak bakım ve aile hekimleri oldukça önemlidir (Aksoy vd., 2021) Salgın nedeniyle birçok aile hekimi virüs nedeniyle enfekte olma riski yaşama, stres, kaygı ve artan iş yükü gibi çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu araştırmanın amacı Covid 19 virüsüne yakalanmış ve tekrardan çalışmaya başlamış aile hekimlerinin hastalık sürecinde ve sonrasında yaşadıkları deneyimleri ortaya koymaktır. Araştırmanın cevap aradığı temel sorular aşağıda bulunmaktadır.

- ✓ Aile hekimleri hastalık sırasında ve sonrasında neler yaşamıştır?
- ✓ Çalışma hayatına dönen aile hekimlerinin hastalarıyla ve meslektaşlarıyla ilişkileri nasıl etkilenmiştir?
- ✓ Aile hekimlerinin pandemi sonrası döneme ilişkin öngörülerini nelerdir?

2. Yöntem

Nitel bir araştırmanın asıl amacı olay ve olguları kendi bütünsellikleri içerisinde derinlemesine incelemektir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu anlamda nitel araştırmalar, sağlık çalışanlarının pandemi sürecine ilişkin deneyimlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayabilir (Braquehais vd., 2020). Bu araştırmada aile hekimlerinin hastalık sırasında ve sonrasındaki deneyimleri inceleyebilmek için nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Fenomonoloji çalışmaları, incelenen olgunun bireylerin yaşam tecrübelerindeki anlamını tanımlamaya çalışmaktadır. Bu

tanımlama, bireylerin incelenen olguya ilişkin ne yaşadıkları ve nasıl yaşadıklarının detaylarından oluşmaktadır (Creswell, 2007).

2.1. Katılımcılar ve Görüşmeler

Araştırmanın çalışma grubunun seçiminde amaçlı örneklem yöntemlerinden kartopu örnekleme ve ölçüt örnekleme yöntemleri kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Katılımcı olarak seçilebilmek için belirlenen ölçüt, Covid 19 virüsü nedeniyle enfekte olmaktır. Bu ölçütü sağlayan aile hekimlerinin belirlenebilmesi için ulusal aile hekimleri derneklerinden bilgi alınmıştır. Ayrıca her görüşülen kişiye çevresinde tanıdığı benzer ölçütü sağlayan aile hekimlerinin olup olmadığı sorulmuştur. Bu kapsamda enfekte olmuş 14 aile hekimi ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler pandemi koşulları nedeniyle online olarak gerçekleştirilmiştir. Katılımcılardan gelen yanıtlar benzerlik göstermeye başladığı için daha fazla görüşme yapılmamıştır (Marshall, 1996). Her aile hekimi sırasıyla AH1, AH2...AH14 şeklinde isimlendirilerek gerçek kimlikleri gizlenmiştir.

Türkiye’de aile hekimliği uygulamasına 2008 yılında geçilmiştir. Adana ilinde 2008 yılından beri aile hekimi olarak çalışan 14 aile hekimi araştırmaya katılmıştır. Her bir aile hekimi bölgesinde 1500 ile 3500 arasında popülasyondan sorumludur. Pandemi öncesi ortalama baktıkları hasta sayısı 60-90 arasında değişmektedir. Pandemi döneminde poliklinik için gelen hasta sayısı yarı yarıya azalmıştır. Aile hekimleri pandemi sürecinde normal mesaiye devam ederek günde 8 saat çalışmaktadır. Tablo 1 aile hekimlerinin genel özelliklerini göstermektedir.

Tablo 1. Aile Hekimlerinin Genel Özellikleri

<i>Katılımcılar</i>	<i>Yaş</i>	<i>Cinsiyet</i>	<i>Evlilik Durumu</i>	<i>Çocuk Sayısı</i>	<i>Mesleki Deneyim (Yıl)</i>	<i>Görüşme Süresi (Dakika)</i>
AH1	50	Erkek	Evli	1	26	65
AH 2	46	Kadın	Evli	2	21	56
AH 3	54	Erkek	Bekar	2	30	42
AH 4	48	Erkek	Evli	2	23	53
AH 5	51	Erkek	Evli	2	27	36
AH 6	49	Kadın	Evli	2	24	47
AH 7	44	Kadın	Evli	2	22	63
AH 8	51	Kadın	Evli	2	25	61
AH 9	50	Kadın	Evli	1	25	29
AH 10	43	Erkek	Evli	1	15	29
AH 11	50	Kadın	Evli	3	27	32
AH 12	57	Erkek	Evli	2	33	65
AH 13	50	Kadın	Bekar	-	27	35
AH 14	51	Erkek	Evli	4	27	44

Çalışma için üniversiteden etik onay alınmıştır. Her katılımcıdan katılım ve görüşmenin ses kaydı için sözlü ve yazılı bilgilendirilmiş onam alınmıştır. İki aile hekimi ile görüşülerek görüşme sorularının içeriği ve yapısına son şekli verilmiştir. Tablo 2 görüşmelerde sorulan soruları göstermektedir.

Tablo 2. Görüşme Soruları

Enfekte olduğunuz süreçte neler hissettiniz?

Enfekte olduktan sonra çalışma hayatınızda neler değişti?

Enfekte olmanız meslektaşlarla ilişkinizi nasıl etkiledi?

Enfekte olmanız hastalarınızla olan ilişkinizi nasıl etkiledi?

Covid 19 hastalığı sonrası sağlığınıza tam olarak döndüğünüzü düşünüyor musunuz?

Post pandemi dönemine ilişkin düşünceleriniz nelerdir?

Yarı yapılandırılmış görüşmeler 24 Aralık 2020 ile 28 Ocak 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sırasında veri kaybını önlemek için ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Verilerin analizi şubat ve mart ayı boyunca devam etmiştir. Araştırma sürecinde uzman kişilerden yorum ve eleştiriler alınmış, bulguların güvenilirliğini artırmak için yapılan düzenlemelerde bu eleştiriler göz önünde bulundurulmuştur (Creswell ve Miller, 2000; Seale, 1999).

2.2. Analiz

Verilerin analizinde nitel içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Nitel içerik analizi katılımcıların fenomenlere yüklediği anlamları dikkate aldığı için belirli ortamlar ve fenomenler hakkında derinlemesine açıklamalar sağlayabilmektedir (Zhang, Wildemuth, 2009). Nitel içerik analizinde birbirine benzer veriler bir araya getirilerek kodlanmakta, sistematik bir şekilde sınıflandırılarak örüntüler ve temalar ortaya çıkarılmakta ve bu şekilde metin verilerinin içeriği yorumlanmaktadır (Hsieh ve Shannan, 2005). Nitel içerik analizinin ilk aşamasında görüşme ses kayıtları deşifre edilerek elektronik ortama aktarılmıştır. İkinci aşamada, bu veriler karşılaştırmalı şekilde okunarak araştırma amacı ile ilgili olmayan veriler analiz sürecinin dışında tutulmuştur. Üçüncü aşamada, veri azaltması sonrası elde kalan veriler karşılaştırmalı şekilde okunarak kodlar oluşturulmaya başlanmıştır. Kodlama sürecinde öncelikle basit açıklayıcı ifadeler kullanılmış

ardından birbiriyle benzer anlama sahip kodlar bir araya getirilerek kategoriler oluşturulmuştur. Bu kategoriler arasındaki anlam ilişkisine göre temalar ortaya çıkarılmıştır (Elo ve Kyngäs, 2008). Ardından temalar, kategoriler ve kodlar arasındaki örüntüler belirtilerek elde edilen bulgular aşağıdaki şekilde açıklanmış ve yorumlanmıştır.

3. Bulgular

Analiz sonucunda hastalık sırasındaki deneyimler, iyileştikten sonra çalışma hayatındaki deneyimler ve pandemi sonrasına ilişkin görüşler olmak üzere üç ana tema ortaya çıkmıştır.

3.1. Hastalık Sırasındaki Deneyimler

Araştırmaya katılan aile hekimleri hastalığa yakalandıklarını öğrendikleri anda korku, kaygı ve tedirginlik hissi yaşamışlardır. Aile hekimleri, özellikle aile üyelerine ve diğer meslektaşlarına virüsü bulaştırıp bulaştırmadıkları konusunda tedirginlik ve kaygı hissetmiştir.

"Hastalığa yakalandığımı öğrendiğim anda hemen çocuklarıma bulaştırdım mı bulaştırmadım mı? diye düşündüm. Bu beni bayağı bir tedirgin etti." (PH5)

Aile üyelerine hastalığı bulaştırdığını düşünen aile hekimleri suçluluk duygusu da yaşadıklarını ifade etmektedir.

"Bir gün oğlum ateşlendi. Evden hiç çıkmıyordu. Çocuk ateşlenince ilk söylediğimiz biz bu virüsü eve taşıdık. Çocuklar bizim yüzümüzden enfekte oldu. O gün kendimi çok suçladım ve kötü hissettim." (PH4)

Benzer şekilde aile hekimleri hastalık sırasında ölüm korkusu ve öldükten sonra ailesine ne olacağı konusunda yüksek bir kaygı yaşamışlardır. Bu kaygıların temelinde pandemi nedeniyle

ölen doktorların ve hasta sayısının fazlalığı, virüsün ne kadar etkili olduğunun bilinmesi bulunmaktadır.

"Hastalığa yakalandığım anda huzursuz oldum. Önünüzde ölen insanlar var. Yoğun bakımda yatan insanlar var. Ben de onların yaşadıklarını yaşayacak mıyım? Ben de ölecek miyim? Ölürsem çocuklarım ve eşime ne olacak? Bunun kaygısını çok yaşadım." (PH11)

3.2. iyileştikten Sonra Çalışma Hayatındaki Deneyimler

Hastalıktan kurtulan aile hekimleri hastalığın nefes almada zorluk, yorgunluk hissi ve unutkanlık gibi çeşitli fiziksel etkilerinin ve depresyon, kaygı gibi çeşitli psikolojik etkilerinin devam ettiğini belirtmiştir. Örneğin hastalık sonrası dönemde depresyona giren aile hekimleri bulunmaktadır.

"Hastalık geçirip depresyona giren meslektaşlarım var. Buna ben de dahilim. Antidepresan dozunu kendi başına arttıran meslektaşlarım da var." (PH14)

Aile hekimleri ikinci defa hastalığa yakalanma riski nedeniyle iş yerinde büyük kaygı ve korku hissetmişlerdir. Bu nedenle iş ortamında daha temkinli davranmışlardır. Bu temkinliliğin en önemli nedenleri hastalığın ikinci kez geçirenlerde daha ağır seyredebilme ihtimali ve virüsün ne kadar tehlikeli ve ölümcül olduğunun daha net anlaşılmasıdır. Ayrıca iyileşen aile hekimleri Covid19 hastalığına yakalanmış hastalarıyla benzer duyguları yaşadıkları için hastalarıyla daha rahat empati kurabildiklerini ifade etmişlerdir.

"Hastalarımın daha mantıklı öneriler vermeye çalışıyorum. Çünkü ben de geçirdim hastalığı. Hastalarımınla daha rahat empati kurmaya başladım. Hastaların neler hissettiğini gördüm." (PH8)

Bununla birlikte hastaların muayenesi sırasında aile hekimlerinin hastalık sonrası dönemde daha fazla tedirginlik yaşadıkları ve fiziksel muayene yerine daha çok hastanın beyanlarını esas alan anamnez ile muayenelerini gerçekleştirdiği görülmüştür. Muayene yöntemindeki bu değişikliğin mesleki etik açıdan sorun çıkardığı düşünülebilir. Ancak aile hekimleri bu yolla virüse tekrar yakalanma ihtimallerini düşürdüklerini ifade etmişleridir.

"Ben eski bir hekimim. Hasta ile temasım her zaman daha fazladır ama hasta poliklinikte daha az kalsın diye daha az işlem yapar olduk. Daha görsele dayalı, hastanın beyanlarına dayalı muayeneler yapmaya çalıştık..." (PH12)

Aile hekimleri meslektaşlarıyla ilişkilerinde hastalık sonrası dönemde daha temkinli olduklarını belirtmişlerdir. Aile hekimleri bu dönemde sadece zorunlu hallerde meslektaşlarıyla iletişim kurmuş, sosyal mesafe, hijyen ve maske kullanımına daha çok dikkat etmiştir. Tekrardan enfekte olma ve aileye, meslektaşlara virüs bulaştırma riski nedeniyle aile hekimleri arasındaki sosyalleşme ve iletişimin azalması iş ortamında stresli bir atmosfer yaratmıştır. Bu stresli iş ortamı aile hekimlerinin iş motivasyonları düşürmüştür.

"İş yerine giderken ilk kez ayaklarım geri geri gidiyor. Eskiden gittiğimiz zaman öğlen arkadaşlarla tavla oynayarak sohbet ederdik. Şimdi bir araya çok fazla gelemiyoruz. İlk kez gardımız düştü açıkçası işyerinde." (PH1)

3.3. Pandemi Sonrasına İlişkin Görüşler

Aile hekimleri, enfekte olup hastalığı geçirmeleri ve ne zaman biteceği belli olmayan ağır çalışma koşullarında uzun süre çalışmaları nedeniyle pandemi sürecinde fizyolojik ve psikolojik olarak yıpranmışlardır. Ayrıca pandemi sürecinde tanıdıkları sağlık çalışanının hayatlarını kaybetmiş

olması pandeminin olumsuz psikolojik etkilerini daha da artırmıştır. Bu nedenle aile hekimlerinin post pandemi dönemine ilişkin görüşlerinde genellikle karamsarlık hakimdir. Aile hekimlerinin pandemi sonrası dönemdeki kaygılarından birisi Covid 19'a benzer başka bir pandemi ile karşı karşıya kalma riskidir.

"En büyük korkum bu pandemi bitip de yarın bir gün başka bir pandeminin çıkma ihtimalidir. İnsan hayatı bu şekilde korkunç oldu. Hiçbir şeyin tadı kalmadı." (PH3)

Bir diğer önemli endişe aile hekimleri Covid 19 virüsüne aşırı odaklanmaları nedeniyle diğer tıbbi alanlarda ortaya çıkan gelişmeleri yeterince takip edememiştir. Aile hekimleri pandemi sonrası dönemde özellikle erken tanının önemli olduğu hastalıklarda bir patlamanın yaşanabileceğini ve erken tanı şansının kalmaması nedeniyle ölüm oranında artışların yaşanabileceğini düşünmektedir.

"Enfeksiyon hastalıkları dışında mesleki anlamda kısmen gerilediğimizi düşünüyorum... sadece Covid 19 ile ilgili toplantılara katılıp Covid 19 ile ilgili yayınları takip etmeye başladık. Şu anda Türkiye'de kolon kanseri, akciğer kanseri, meme kanseri uygulamaları ve çalışmaları çok durdu. Kronik hastalıklar durdu. Biz takip etmiyoruz. Önümüze buzdağı gibi çıkacak bunlar büyük ihtimalle pandemi süreci bittikten sonra." (PH12)

4. Sonuç ve Tartışma

Covid-19 salgını, sağlık sistemlerini birçok ülkede ciddi şekilde etkilemiştir. Aile hekimleri pandeminin kontrol altına alınmasında hayati bir görev üstlenmektedir. Birçok aile hekimi

pandemi sürecinde enfekte olmuş ve tekrar çalışmaya başlamıştır. Araştırma sonuçlarına göre hastalığa yakalandıklarını öğrenen aile hekimleri ailelerine ve diğer meslektaşlarına virüsü bulaştırıp bulaştırmadıklarına yönelik kaygı ve suçluluk duygusu hissetmiştir. Bu sonuç, sağlık çalışanlarının enfekte olma ve virüsü ailelerine bulaştırma korkusu yaşadıklarını belirten önceki çalışmalarla tutarlı görülmektedir (Dai vd., 2020; Urooj vd., 2020).

Sağlığına kavuşan aile hekimlerinde yorgunluk, nefes almada zorluk, unutkanlık gibi hastalığın fiziksel etkileri sürerken psikolojik olarak hastalık sonrası dönemde aile hekimlerinin kaygı ve depresyonun yaşadığı görülmüştür. Bu sonuç ABD'de sağlık çalışanlarının pandemi döneminde artan stres ve depresyona maruz kaldığını gösteren çalışma ile tutarlıdır (Comfort vd., 2021). Enfekte olan aile hekimlerindeki bazı psikiyatrik belirtiler gelecekte daha ciddi rahatsızlıklara yol açabilir. Bu nedenle sağlık otoriteleri, ön saflarda görev alan aile hekimlerinin psikolojik sağlıklarını koruyacak destekler vermelidir.

Enfekte olmak aile hekimlerinin iş hayatında hastalar ve meslektaşlarla ilişkileri etkilemiştir. Hastalarıyla ilişkilerinde aile hekimlerinin empati kurma yetenekleri artmıştır. Bununla birlikte tekrar virüs bulaşması riski nedeniyle hastaları fiziksel muayene yerine yalnızca anamnez ile muayene etmişlerdir. Muayene yöntemindeki bu değişiklik hastaların düzgünce incelenememesine neden olmuştur. Dolayısıyla özellikle bulaşıcı olmayan hastalıkların teşhisinde genel kalitenin düşmesi halk sağlığı üzerinde önemli bir sorun oluşturmaktadır (Vilovic vd., 2021). Aile hekimlerinin meslektaşlarla ilişkilerde ise daha temkinli oldukları, zorunlu haller dışında sosyalleşme ve iletişimin iş ortamında azaldığı görülmüştür. Meslektaşlarla ilişkilerde azalan sosyalleşme, artan iş yükü, virüs tehlikesi nedeniyle çalışma ortamının güvensiz olması gibi birçok unsur aile hekimlerinin iş motivasyonlarını düşürmektedir.

Aile hekimlerinin önemli bir kaygısı pandemi sürecinde Covid 19 virüsüne aşırı odaklanmaları nedeniyle diğer tıbbi alanlardaki gelişmeleri takip edememeleridir. Pandemi sonrası dönemde özellikle erken tanının önemli olduğu kanser, kalp hastalıkları, diyabet gibi kronik hastalıklarda bir patlama yaşanabilir ve erken tanı şansının kalmaması nedeniyle hasta ölümlerinde artış olabilir. Bu sonuç bir önceki yıla göre 2020 yılında İtalya'da kanser teşhislerinin %39 oranında azaldığını gösteren çalışma ile tutarlıdır (De Vincentiis vd., 2021).

Araştırmada bazı sınırlılıklar bulunmaktadır. İlk olarak, nitel araştırmanın doğasından kaynaklandığı üzere araştırma sonuçlarını genellenemez. Bununla birlikte sonuçlar benzer bağlamlara aktarılabilir (Marshall,1996). İkincisi, sağlık çalışanları içerisinde sadece aile hekimleriyle görüşüldüğü için pandeminin diğer sağlık çalışanları üzerindeki etkileri bilinmemektedir. Gelecek çalışmalarda diğer sağlık çalışanlarının pandemi sürecinden nasıl etkilendiği nitel bir araştırma yöntemiyle incelenebilir.

Çalışma sonuçları, aile hekimlerinin psikolojik sağlıklarını koruyucu ve çalışma koşullarını iyileştirici politikaların oluşturulmasına olanak sağlayabilir. Bu şekilde pandemiye karşı daha iyi mücadele edilip hastalar daha iyi tedavi edilebilir. Ayrıca araştırma sonuçları, sağlık otoritelerinin, pandemi sonrası dönemde sağlık çalışanları ve sağlık sistemlerinin işlerliği için hazırlayacağı strateji, plan ve politikalarda aile hekimlerinin beklentilerini de değerlendirmesi gerektiğini göstermektedir.

YÖNTEMSSEL KATKI AÇIKLAMASI

Çalıştayın ruhuna uygun olarak çalışmamızı özellikle yöntemsel açıdan geliştirerek uluslararası saygın bir dergilerde yayın yapmayı amaçlamaktayız. Bunun için aşağıda maddeler halinde sıralanan sorularda geri bildirim almak istiyoruz.

- Öncelikle retorik açısından nitel araştırmalarda makalede kullanılan dili birinci çoğul şahıs eki kullanarak yazmamız daha uygun olmaz mı?
- Nitel araştırmalarda verilerin analizi sonrasında birçok ilginç sonuç ortaya çıkabilmektedir. Bununla birlikte birçok uluslararası dergi, makaleler için kelime sınırı koymaktadır. Her ortaya çıkan ilginç sonuca değinmek makalenin uzamasına, anlamsal olarak belirsizliğin ve karmaşıklığın artmasına neden olmaktadır. Nitel araştırmalar konusunda deneyimli araştırmacılar bu sorunu nasıl çözüyorlar?
- Nitel araştırmamızda bulguların güvenilirliği artırmak için ne gibi unsurlara daha fazla dikkat etmemiz gerekir?

Kaynakça

- Aksoy, H., Ayhan, B.D., Fidancı, İ., Arsava, E.Y., & Cankurtaran, M. (2021). Family medicine research assistants' experiences during COVID-19 pandemic: A qualitative study. *International Journal of Clinical Practice*, 00: e13975.
- Bettinsoli, M. L., Di Riso, D., Napier, J.L., et. al. (2020). Psychological Impact and Contextual Factors Associated with Physical and Mental Health Conditions of Italian Healthcare Professionals During the Covid-19 Disease Outbreak. *PsyArXiv*.
- Braquehais, M.D., Vargas-Cáceres, S., Gómez-Durán E., et. al. (2020). The impact of the COVID-19 pandemic on the mental health of healthcare professionals. *QJM: An International Journal of Medicine*, 113(9): 613-617.
- Chen, Q., Liang, M., Li Y., et. al. (2020). Mental health care for medical staff in China during the COVID-19 outbreak. *The Lancet Psychiatry*, 7(4): e15-e16.
- Comfort, A.B., Krezoski, P.J., Rao, L., et.al. (2021). Mental health among outpatient reproductive health care providers during the US COVID-19 epidemic. *Reproductive Health*, 18(1): 1-9.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches*, Second Edition, California: Sage Publications.
- Creswell, J. W., & Miller, D. L. (2000). Determining Validity in Qualitative Inquiry. *Theory into Practice*, 39(3): 124-130.

- Dai, Y., Hu, G., Xiong, H., Qiu, H., & Yuan, X. (2020). Psychological impact of the coronavirus disease 2019 (COVID-19) outbreak on healthcare workers in China. *medRxiv*.
- De Vincentiis, L., Carr, R.A., Mariani, M.P., & Ferrara, G. (2021). Cancer diagnostic rates during the 2020 'lockdown', due to COVID-19 pandemic, compared with the 2018–2019: an audit study from cellular pathology. *Journal of Clinical Pathology*, 74(3): 187-189.
- Elo, S. & Kyngäs, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing*, 62(1), 107-115.
- Hsieh, H.F., & Shannon, S.E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9): 1277-1288.
- Ing, E.B., Xu, Q., Salimi, A., & Torun, N. (2020). Physician deaths from corona virus (COVID-19) disease. *Occupational Medicine*, 70(5): 370-374.
- Kamerow, D. (2020). Covid-19: Don't forget the impact on US family physicians. *BMJ*, 368:m1260.
- Majeed, A., Molokhia, M., Pankhania, B., & Asanati, K. (2020). Protecting the health of doctors during the COVID-19 pandemic. *British Journal of General Practice*, 70 (695): 268-269.
- Marshall, M.N. (1996). Sampling for Qualitative Research. *Family Practice*, 13(6): 522-525.
- Seale, C. (1999). Quality in Qualitative Research. *Qualitative Inquiry*, 5(4): 465-478.
- Tanne, J.H., Hayasaki, E., Zastrow, M., Pulla, P., Smith, P., & Rada, A.G. (2020). Covid-19: how doctors and healthcare systems are tackling coronavirus worldwide. *BMJ*, 368:m1090.

Urooj, U., Ansari, A., Siraj, A., Khan, S., & Tariq, H. (2020). Expectations, Fears and Perceptions of doctors during Covid-19 Pandemic. *Pakistan Journal of Medical Sciences*, 36(COVID19-S4): COVID19-S37-S42.

Vilovic, T., Bozic, J., Vilovic, M., et. al. (2021). Family Physicians' Standpoint and Mental Health Assessment in the Light of COVID-19 Pandemic—A Nationwide Survey Study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(4): 2093.

World Health Organisation (2021). WHO Coronavirus Disease (COVID-19) Dashboard. <https://covid19.who.int/table>.

Wu, Y., Wang, J., Luo, C., et. al. (2020). A comparison of burnout frequency among oncology physicians and nurses working on the frontline and usual wards during the COVID-19 epidemic in Wuhan, China. *Journal of Pain and Symptom Management*, 60(1): e60-e65.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 10. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Zhang, Y., & Wildemuth, B. M. (2009). *Qualitative Analysis of Content*. USA: Libraries Unlimited Inc.

KURUMSAL MANTIK DEĞİŞİMİ ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Zeynep BAYSAL

Ostim Teknik Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi , İşletme (İngilizce) Bölümü

Araştırma Görevlisi

zeynepalkin@anadolu.edu.tr

Genişletilmiş Bildiri Özeti

1. Giriş

Örgütler, temelleri karşılıklı güven ve çıkar ilişkilerine dayanan dinamik sosyal yapılardır. Bu yapılar içerisinde çeşitli güç dengeleri bulunmakta ve bu dengeler de örgüt içindeki ilişkileri ve dolaylı olarak da örgüt başarısını etkilemektedir. Güç dengelerini doğrudan belirleyen ve şekillendiren başlıca unsurlardan biri örgüt içerisindeki yasal yetki devridir (Weber, 1978). Geleneksel olarak, örgütü yönetme yetkisi o örgütü kuran kişinin elinde bulunur ve bu yetki devredilene kadar bu pozisyonda korunur. Kurucu-yönetici olarak adlandırılan bu kişiler

örgütün kuruluşunda kilit rol alan ve örgütün yönetim süreçlerinde kontrolü ellerinde bulunduran kişilerdir. Bununla beraber, özellikle örgüt belirli bir büyüklüğe ulaştığı zaman bir duraklama dönemine girilir ve örgütler büyümek için ihtiyaç duydukları kaynakları kendileri sağlayamaz ve ellerindeki kaynakları da etkin bir şekilde yönetemez hale gelirler. Dolayısıyla da örgütler bu eşiği aşabilmek için dışarıdan yönetim desteği almaya ihtiyaç duyarlar (Daily & Dalton, 1992; Gedajlovic vd., 2004). Ancak, özellikle aile şirketlerinde, profesyonel yönetici olarak adlandırılan ve aile ile herhangi bir akrabalık bağı bulunmayan bu kişilerin dışarıdan yalnızca örgütü yönetmek amacıyla istihdam edilmesi, örgütü ve içindeki bireyleri etkileyen tüm uygulamalar, değerler, varsayımlar ve kuralların, yani bir diğer ifadeyle hâkim kurumsal mantığın da değişmesini gerekli kılar. Yapılması planlanan araştırmanın konusu, kurumsal mantıklar yaklaşımı çerçevesinde örgütlerde kurucuların yönetimde tek söz sahip olduğu kurucu-yönetici mantığından, örgüt yönetiminde yetkinin örgüt dışından kişilere devredildiği profesyonel yönetici mantığına geçişin nasıl gerçekleştiğidir.

2. Araştırma Sorusu ve Amacı

Devam etmekte olan bir doktora tezi olan ve yorumlayıcı paradigma (Burrell & Morgan, 1979) çerçevesinde yürütülmesi planlanan çalışmanın amacı, örgütlerde meydana gelen kurucu-yönetici mantığından profesyonel yönetici mantığına geçişin nasıl gerçekleştiğinin anlaşılmasıdır. Bu bağlamda çalışmanın dayandığı temel araştırma sorusu şu şekildedir:

"Örgütlerde kurucu-yönetici mantığından profesyonel yönetici mantığına geçiş nasıl gerçekleşmektedir?"

Bu temel soru bağlamında, söz konusu kurumsal mantık değişiminin hangi aşamalarla gerçekleştiği, bu sürecin hangi kurumsal baskılardan ve örgütsel unsurlardan etkilendiği ve

mantık değişiminin örgüt içinde hangi yönetim düzeyinde (üst-orta-alt) başladığı sorularına cevap aranacaktır. Böylece profesyonel yöneticilik alanındaki kurumsal mantık değişiminin hem bağlamsal hem de örgütsel açılardan irdelenmesi, bu değişimin aşamalarının ortaya konulması ve özellikle literatürde sıklıkla göz ardı edilen mikro düzeydeki etkilerin derinlemesine araştırılması amaçlanmaktadır.

3. Kuramsal Temel ve Katkı

Araştırmanın dayandığı temel kuram, temelleri Meyer ve Rowan (1977), Zucker (1977) ve DiMaggio ve Powell (1983) tarafından atılan kurumsal kuram ve bu kuramın meta kuramı olan ve Friedland ve Alford (1991), Scott (1995) ve Thornton & Ocasio (1999) tarafından tanımlanan ve geliştirilen kurumsal mantıklar yaklaşımıdır. Kurumların sorgulanmadan kanıksanan özelliği dikkate alındığında, genelde yeni bir mantığı kabul etmek düşünülmesi bile mümkün olmayan bir durum olabilir (Durand vd., 2013). Bu durum özellikle aile mantığı gibi kültürün derinine işleyen mantıklarda ve dolayısıyla da aile şirketlerinde daha şiddetli bir şekilde görülebilir. Ancak bununla beraber, çevreden gelen normatif baskılar, yasal düzenlemeler veya güncel olanı taklit etmeye kendini mecbur hissetme durumu (DiMaggio & Powell, 1983) örgütleri varlıklarının temeli ve geleceklerinin teminatı olarak gördükleri mantıkları değiştirmeye zorlayabilir.

Kurumsal mantık değişimi literatüründe çoğunlukla mantık değişiminin kaynakları (Marquis & Lounsbury, 2007; Ocasio vd., 2015), değişimi başlatan kurumsal girişimciler (Fligstein, 1997; Suddaby & Greenwood, 2005) veya mantık değişiminin türleri (Ocasio vd., 2017) üzerinde durulmuştur. Çalışmada cevaplanması amaçlanan temel soru örgütlerin bir mantıktan diğerine geçiş sürecini nasıl yaşadığı olacaktır. Mantıklar arasındaki değişim aşamalı bir süreç olarak ele

alınacak ve değişimin kaynaklarına ve aynı zamanda da süreci etkileyen baskılar, beklentiler ve diğer unsurlara yer verilecektir. Bu doğrultuda temel varsayım örgütlerin bir mantıktan diğerine geerirken çeşitli içsel ve dışsal baskılar ve beklentiler sonucunda öncelikle hibrit (birden çok mantığın unsurlarının bir arada yer aldığı) bir yapıya daha sonra da tamamen yeni mantığı benimseyen bir yapıya geçtiği şeklindedir. Hibrit mantıkların bir sonuç olarak görölmesine karşın (Glynn & Lounsbury, 2005; Thornton vd., 2005) aslında süreç içerisinde bir aşama olarak yeniden değerlendirilmesi mümkün olabilir. Örgütler bu süreçte herhangi bir noktada yer alabilir, bu noktada sabit kalabilir veya karşılaştıkları baskılar veya sahip oldukları beklentiler sonucunda bir sonraki aşamaya geçebilir veya mecbur kaldıklarında geriye doğru da hareket edebilir. Özellikle örgütlerin bu bahsedilen süreç içerisinde geriye doğru da hareket edebileceği, yani değişimin ters yönlü de olabileceği görüşünü destekleyen bulgular elde edilmesi durumunda kurama önemli bir katkı sağlanabileceği düşünölmektedir.

Öte yandan genelde sektörel (Leblebici vd., 1991; Lounsbury, 2002; Önder & Üsdiken, 2016) ve hatta toplumsal (Friedland & Alford, 1991) düzeye odaklanan literatürün aksine daha mikro bir bakış açısıyla değişimin örgütün içinde nerede başladığı (örneğin profesyonel yöneticilik konusunda üst yönetimden alt kademelere doğru mu yoksa tam tersi yönde mi) sorusuna da cevap aranması amaçlanmaktadır. Bu çerçeve de yalnızca üst yönetimin değil aynı zamanda orta ve alt yönetim kademelerinin de çalışmaya dahil edilmesi planlanmaktadır. Özellikle orta düzey yönetimin kurumsal mantık değişiminde önemli bir rol oynayabileceği ve genelde araştırmalarda göz ardı edilen bu gruba yönelik daha derinlemesine araştırmalar yapılması gerektiği de literatürde ifade edilmektedir (Reay vd., 2006).

Çalışmanın dayandığı bir diğer literatür de profesyonel yöneticilik konusunda yapılan çalışmalardan oluşmaktadır. Profesyonel yönetici kavramı, çalışma genelinde örgüt yönetimindeki kişilerle bir akrabalık bağı olmaksızın yalnızca örgütü yönetmesi amacıyla örgüt dışından istihdam edilen kişileri ifade etmek için kullanılmaktadır (Üsdiken vd., 2015). Profesyonel yöneticilik alanındaki çalışmalarda sıklıkla kurucu-yöneticiler tarafından yönetilen şirketler ile profesyonel yöneticiler tarafından yönetilen şirketlerin karşılaştırılması konu edilmekle beraber (Birley & Norburn, 1987; Daily & Dalton, 1992), daha çok profesyonel yöneticiliğe geçiş aşamasında olan, yani literatürdeki ifadeyle "eşikte" yer alan şirketler (threshold companies) incelenmiştir (Barnes & Hershon, 1976; Clifford, 2000; Flamholtz vd., 2007; Gedajlovic vd., 2004). Özellikle bu alandaki çalışmaların kurumsal mantık değişimi konusuna da ışık tutacağı düşünülmektedir. Bu alanda özgün bir literatür oluşmuş olmasına karşın (Barnes & Hershon, 1976; Birley & Norburn, 1987; Dalton & Kesner, 1983; Schein, 1968) profesyonel yöneticilik konusundaki kuramın temellerini vekalet kuramına dayandırmak da mümkündür. İlk kez Berle ve Means (1932) tarafından ortaya atılan ve daha sonra Ross (1973), Jensen ve Meckling (1976) ve Williamson (1963) tarafından geliştirilen vekalet kuramı örgütlerde mülkiyet ve kontrolün ayrılmasını ele almakta ve dolayısıyla da bu çalışmada irdelenen profesyonel yöneticilik konusuna ışık tutmaktadır. Örgütlerde kurucu-yönetici mantığından profesyonel yönetici mantığına geçilmesi de vekalet kuramında ifade edilen vekalet sorunlarının ve maliyetlerinin (Jensen & Meckling, 1976) ortaya çıkmasına neden olabilir. Dolayısıyla asilin, yani kurucu-yöneticinin profesyonel yönetici istihdam etme konusundaki kararı, karşılaşılabileceği bu sorunlar ve yüklenmek zorunda kalabileceği maliyetler konusundaki endişelerinden büyük ölçüde etkilenecektir. Vekalet kuramının bu noktada profesyonel yönetici

istihdam etme kararını etkileyen mikro süreçlere ilişkin açıklayıcı nitelikte bilgiler sunabileceği düşünülmektedir.

4. Veri Kaynakları ve Analiz

Doğası gereği karmaşık bir yapıda olan kurumsal mantıkların anlaşılması ve çözümlenmesi için zengin veri setine ve veri oluşturma araçlarına ihtiyaç olduğu aşikardır. Bu alanda yapılan araştırmalar incelendiğinde, ağırlıklı olarak yorumlayıcı yöntemlerin kullanıldığını söylemek mümkündür (Ocasio vd., 2017; Thornton & Ocasio, 2008). Sıklıkla etnometodoloji, söylem analizi, içerik analizi gibi yöntemler ile görüşmeler, odak grupları, arşiv verileri ve kayıtları gibi veri kaynaklarına başvurulmaktadır. Bu çalışmanın ele aldığı kurucu-yönetici mantığından profesyonel mantığa geçiş sürecinin, tıpkı diğer kurumsal mantık çalışmalarında olduğu gibi karmaşık bir fenomen olduğunu söylemek mümkündür. Bu doğrultuda özellikle örgüt içerisinde yaşanan değişim sürecini kapsamlı bir şekilde irdelemeyi hedefleyen bu çalışmada, niteliksel araştırmaların sunduğu zengin veri oluşturma yöntemlerini kullanmak çalışmanın temel araştırma sorusunun cevaplanması için uygun görünmektedir. Çalışmanın temel dayanağı olan kurumsal mantıklar yaklaşımı, örgüt içerisindeki süreçlerin farklı mantıklar tarafından biçimlendirildiğini ifade etmektedir. Bahsi geçen mantıklar insan yaratisı ve sosyal olarak yapılandırılmışlardır. Bu tür yapıların anlaşılması ve çözümlenebilmesi için çalışmada, araştırmacının da paradigmatik duruşu ile uyumlu olarak, nitel yöntemler tercih edilmiştir. Araştırma deseni olarak da çoklu örnek olay analizi gerçekleştirilecektir.

Niteliksel araştırma yöntemlerinin araştırmacılara sundukları zengin veri seti genellikle cezbedicidir. Ancak bu zenginlik zaman zaman araştırmacının odağındaki araştırma sorusundan sapmasına neden olan bir tuzak olarak karşımıza çıkabilmektedir. Bu nedenle çalışmada,

araştırma sorusunu odağa alarak kullanılacak yöntemler ve çeşitliliği üzerine niteliksel bir araştırma tasarımı yapılmıştır. Yapılan niteliksel araştırma tasarımında amaç araştırma sorularını cevaplamanın yanı sıra, zengin bir veri seti oluşturmak ve araştırmanın güvenilirliği ve geçerliliğini sağlayacak çeşitlemeye gitmek olmuştur. Seçilen yöntemlerde araştırılan fenomenin kendisine özgü niteliklerinin yanında, kurumsal mantıklar literatüründe sıkça kullanılan veri oluşturma araçları da tercih edilmiştir.

Örneğin, literatür incelendiğinde kurumsal mantıklar yaklaşımında tarihsel verilerin önemli olduğunu görmek mümkündür. Hatta Berger&Luckmann (1966)'a göre bir kurumu içinde üretildiği tarihsel süreç olmaksızın tam olarak anlamak mümkün değildir. Bu nedenle tarihsel verilerin araştırılması ve yorumlanması büyük önem taşımaktadır. Bu araştırmada da araştırmanın ilk aşaması olarak tarihsel verilerin incelenmesi planlanmıştır. Elbette ki, niteliksel araştırmaların döngüsel bir yapıda olması nedeni ile planlanan aşamaların zaman zaman tekrarlanması, başa dönülmesi veya yer değiştirmesi saha araştırması esnasında yaşanan gelişmelerle mümkündür. Ancak araştırmada ilk olarak mantıkların değişimin yaşandığı varsayılan örgütlerin hallice anlaşılması için tarihlerine bakmak makul gözükmektedir. Bu sayede çözümlenmeye çalışılan örgütsel fenomenin ilk katmanını görerek sonraki aşamalarda oluşturulacak verinin daha isabetli olması hedeflenmektedir. Aynı zamanda tarihsel olarak örgütleri anlamaya çalışmak bize bahsi geçen mantıkların ilk çıkış noktaları hakkında da ipuçları verecektir. Bu çerçevede örgütler ile gerçekleştirilecek yüz yüze görüşmelerden önce arşivlerdeki veriler araştırılarak tarihsel bir analiz gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Geline noktada araştırmanın iki temel aşaması mevcuttur.

Birinci Aşama: Tarihsel Veri Analizi

Araştırmanın ilk aşamasında, Türkiye’de profesyonel yöneticilik kavramının ne zaman ortaya çıktığı, nasıl benimsendiği ve bu sürecin döneme ait hangi bağlamsal unsurlardan etkilendiğinin araştırılması planlanmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’nin en büyük ilk 10 aile şirketinin verileri üzerinden bir analiz yapılması düşünülmektedir. Türkiye’de ilk profesyonel yöneticinin 1939 yılında Koç Holding’in başına getirilen Fazıl Öziş olduğu ifade edilmektedir (Taş & Çavuş, 2010). Dolayısıyla araştırmanın bu tarihten itibaren yapılması ve veri kaynakları olarak şirketlerin internet sitelerinin yanı sıra www.kap.gov.tr verilerinin kullanılması düşünülmektedir. Ayrıca belirtilen tarihten itibaren yayınlanan iş dünyası, yönetim vb. alanlardaki gazete ve dergiler (Ekonomist, Capital, Fortune vb.) ile incelenen aile şirketlerinin kurucu-yöneticileri ve profesyonel yöneticilerinin otobiyografileri (örn. Eczacıbaşı, 1993; Kırac, 1996) üzerinden de içerik analizi yapılması planlanmaktadır. Bu şirketlerin yönetimlerinde dışarıdan profesyonel yöneticilere ilk ne zaman yer verdikleri ve bu değişimin gerçekleştiği dönem koşulları, örgüt içindeki değişimler ve bu süreçte etkili olabilecek diğer unsurlar, şirketler arasında karşılaştırmalar yapılarak değerlendirilecektir.

2019 yılı Ekonomist dergisinin verilerine göre en zengin aileler listesinde yer alan ve bağlı şirketlerinden en az biri Fortune 500 veya Capital 500 listesinde bulunan en büyük 10 aile şirketi şunlardır:

1. Koç Holding (1926)
2. Sabancı Holding (1925)
3. Enka Holding (1957)
4. Eczacıbaşı Holding (1942)
5. Doğu Holding (1951)
6. Yıldız Holding (1944)

7. Anadolu Grubu (1969)
8. Doğan Holding (1980)
9. Zorlu Holding (1953)
10. Sanko Holding (1904)

Profesyonel yönetim mantığının örgütlerin kurumsallaşma ve profesyonelleşme dereceleri ile ilintili olduğunu düşünürsek listede yayınlanan ilk 10 aile işletmesini örneklem olarak ele almak doğru olacaktır. Niteliksel araştırma yöntemlerinde sıklıkla kullanılan amaçlı örnekleme yöntemi ile seçilen bu işletmeler aynı zamanda oldukça köklüdürler (örneklemedeki en genç işletme 1980 yılında kurulan Doğan Holding 41 yaşındadır). Kurumsal mantıkların kolay değişmediği ve önemli dönüşümlerin zaman aldığı düşünöldüğünde örneklemedeki örgütlerin yaşları araştırmanın amacı için idealdir. Aynı zamanda bağlamsal değişikliklerin (Örneğin 1980 sonrası liberal politikaların özel sektörde devlet tarafından teşvik edilmesi gibi) kurumsal mantıklar üzerindeki etkilerini veya örgütlere bağlamdaki mantıkların nasıl sirayet ettiğini takip edebilmek içinde seçilen örneklem uygun gözökmektedir. Bu şirketlere ilişkin, özellikle profesyonel yönetici istihdam etme kararları ile ilgili mevcut verilerin toplanması ve bu verilerin ilgili dönemin bağlamsal koşulları ışığında analiz edilmesi ilk aşamada planlanmaktadır. Oluşturulan tarihsel verinin ilk aşamada (ikinci aşamaya geçmeden) analiz edilmesi ile araştırmanın düşünme haritaları oluşturularak ikinci aşamada izlenecek patikalar belirginleştirilecektir.

ikinci Aşama: Çoklu Örnek Olay Analizi

Çalışmanın ikinci aşamasında, araştırma deseni olarak çoklu örnek olay analizi gerçekleştirilmesi düşünölmektedir. Bu doğrultuda öncelikle araştırma kriterlerini karşılayan

şirketlerin belirlenmesi ve daha sonra da yüz yüze görüşmeler yapılması planlanmaktadır. Amaçlı örneklem yöntemi ile belirlenecek şirketlerin üst düzey yönetici olarak dışarıdan profesyonel yönetici istihdam etmeleri şartı aranacaktır. Şirketlerin Eskişehir ve Ankara'da faaliyet gösteren aile şirketleri arasından seçilmesi ve her bir şirketle, üst, orta ve alt yönetim kademelerinden kişiler ve diğer personel ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yapılması planlanmaktadır. Örneklem büyüklüğü elde edilecek verilere göre değişkenlik gösterebilir. Yeterli veri elde edilmesi halinde daha az sayıda şirket ile çalışmanın gerçekleştirilebileceği gibi, istenen derinlikte veri elde edilememesi halinde şirket sayısının artırılması da mümkündür. Yarı yapılandırılmış soru formu literatürdeki öncül çalışmalara dayanarak hazırlanacak ancak görüşmeler sırasında genel açık uçlu sorularla daha samimi bir konuşma ortamı yaratılarak özellikle görüşülen kişilerin kişisel görüşleri, değerleri ve deneyimleri derinlemesine irdelenmeye çalışılacaktır. Örnek olay analizlerinin ilk adımında bir pilot çalışma gerçekleştirilmesi de planlanmaktadır. Şartları sağlayan bir şirket ile yapılacak görüşme ile hazırlanan soruların uygunluğu, alınan tepkiler ve yorumlar değerlendirilerek gerekli düzenlemeler yapılacaktır. Görüşmelerin tamamlanmasının ardından elde edilen verilerin içerik analizi yöntemi ile değerlendirilmesi, kodlar ve temalar oluşturulması planlanmaktadır.

Çalıştaydan Yöntemsel Olarak Alınmak İstenen Katkı

Gerçekleştirilmesi planlanan doktora tezi çalışması, çalıştayın teması olan uygulamalı nitel örnek olay çalışmalarına uygun şekilde çoklu örnek olay çalışmasına dayanacağı için bu çalışmaya katılım uygun görülmüştür. Çalışmanın bir doktora tezi olması nedeniyle de çeşitli

kurumlardan akademisyenlerin değerlendirmeleri ve katkılarının çalışmanın gelişiminde önemli bir rol oynayacağı düşünölmektedir.

alıştaydan yöntemsel olarak alınmak istenen katkı temelde iki soru altında özetlenebilir. Birincisi uygulanması planlanan iki aşamalı nitel araştırma tasarımının araştırılan konuya uygun olup olmadığıdır. Bu tasarım özellikle kurumsal mantıklar alanında yapılan çalışmalarda sıkça uygulanan bir yöntem olduğu için tercih edilmiştir (Greenwood vd., 2002; Rao vd., 2003; Reay vd., 2006). Ancak, araştırma deseninin konuya uygunluğuna ilişkin görüşler ve varsa yapılması gereken değişikliklere ilişkin tavsiyeler çalışmanın gelişimine büyük katkı sağlayacaktır.

ikinci husus da örnek olay çalışması gerçekleştirilirken dikkat edilmesi gereken noktalardır. Çoklu örnek olay analizi çalışması kapsamında şirketlerde çok sayıda derinlemesine görüşmeler yapılması planlanmaktadır. Bu bağlamda, görüşmelerde nelere dikkat edilmesi gerektiği, sorular hazırlanırken göz önünde bulundurulması gereken hususlar ve görüşmeler dışında hangi kaynaklardan kullanılarak veri oluşturulması gerektiği gibi konulara ilişkin tüm öneriler, özellikle bu şekilde uygulama aşamasına geçilmeden önce edinildiğinde verimli bir uygulama için yol gösterici nitelikte olacaktır.

Sonuç olarak, henüz uygulama aşamasında geçilmemiş olan bu çalışmada özellikle yöntem açısından sunulacak tüm eleştiriler, değerlendirmeler ve öneriler çalışmaya değerli katkılar sağlayacaktır. Farklı bakış açılarıyla paylaşılan tüm yorumların çalışmayı zenginleştireceği ve bir adım daha ileri taşıyacağı düşünölmektedir.

Kaynakça

Barnes, L. B., & Hershon, S. A. (1976). Transferring Power in the Family Business. *Harvard Business Review*.

Berle, A., & Means, G. (1932). *The Modern Corporation and Private Property*. Macmillan.

Birley, S., & Norburn, D. (1987). Owners and Managers: The Venture 100 versus the Fortune 500. *Journal of Business Venturing*, 2, 351–363.

Burrell, G., & Morgan, G. (1979). *Sociological Paradigms and Organisational Analysis: Elements of the Sociology of Corporate Life*. Ashgate.

<https://doi.org/10.4324/9781315609751-1>

Clifford, D. K. (2000). Growth Pains of the Threshold Company. *Harvard Business Review*.

Daily, C., & Dalton, D. (1992). Financial performance of founder-managed versus professionally managed small corporations. *Journal of small business management*, 30(2), 25.

Dalton, D. R., & Kesner, I. F. (1983). Inside/Outside Succession and Organizational Size: The Pragmatics of Executive Replacement. *The Academy of Management Journal*, 26(4), 736–742.

DiMaggio, P. J., & Powell, W. W. (1983). The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields. *American Sociological Review*, 48(2), 147. <https://doi.org/10.2307/2095101>

Durand, R., Szostak, B., Jourdan, J., & Thornton, P. . (2013). Institutional Logics as Strategic

- Resources. İçinde M Lounsbury & E. Boxenbaum (Ed.), *Institutional Logics in Action Part A: Research in the Sociology of Organizations* (ss. 165–201). Emerald Group Publishing Limited. <https://doi.org/10.1108>
- Eczacıbaşı, N. F. (1993). *Kuşaktan Kuşğa*. Eczacıbaşı Vakfı Yayınları.
- Flamholtz, E. G., Randle, Y., & Mozilo, A. R. (2007). *Growing Pains: Transitioning from an Entrepreneurship to a Professionally Managed Firm*. Jossey-Bass.
- Fligstein, N. (1997). Social Skill and Institutional Theory. *American Behavioral Scientist*, 40(4), 397–405. <https://doi.org/10.1177/000276429704000403>
- Friedland, R., & Alford, R. R. (1991). Bringing Society Back In: Symbols, Practices and Institutional Contradictions In The New Institutionalism in Organizational Analysis. *In The New Institutionalism in Organizational Analysis, January 1991*, 232–263.
- Gedajlovic, E., Lubatkin, M. H., & Schulze, W. S. (2004). Crossing the threshold from founder management to professional management: A governance perspective. *Journal of Management Studies*, 41(5), 899–912. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6486.2004.00459.x>
- Glynn, M. A., & Lounsbury, M. (2005). From the critics corner: Logic blending, discursive change and authenticity in a cultural production system. *Journal of Management Studies*, 42(5), 1031–1055. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6486.2005.00531.x>
- Greenwood, R., Suddaby, R., & Hinings, C. R. (2002). Theorizing Change : The Role of Professional Associations in the Transformation of Institutionalized Fields. *The Academy of Management Journal*, 45(1), 58–80. <https://doi.org/10.5465/AMJ.2009.43670890>

- Jensen, M. C., & Meckling, W. H. (1976). Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure. *Journal of Financial Economics*, 3, 305–360.
[https://doi.org/http://dx.doi.org/10.1016/0304-405X\(76\)90026-X](https://doi.org/http://dx.doi.org/10.1016/0304-405X(76)90026-X)
- Kıraç, C. (1996). *Anılarımla Patronum Vehbi Koç*. Milliyet Yayınları.
- Leblebici, H., Salancik, G. R., Copay, A., & King, T. (1991). Institutional Change and the Transformation of Interorganizational Fields : An Organizational History of the U . S . Radio Broadcasting Industry Author (s): Huseyin Leblebici , Gerald R . Salancik , Anne Copay and Tom King Published by: Sage Publicatio. *Administrative Science Quarterly*, 36(3), 333–363.
- Lounsbury, Michael. (2002). *Institutional transformation and status mobility: The professionalization of the field of finance*. 45(1), 255–266.
- Marquis, C., & Lounsbury, M. (2007). Vive la résistance: Competing logics and the consolidation of U.S. community banking. *Academy of Management Journal*, 50(4), 799–820. <https://doi.org/10.5465/AMJ.2007.26279172>
- Meydan, C. H., & Çetin, F. (2017). Vekalet Kuramı. İçinde C. H. Sözen & N. H. Basım (Ed.), *Örgüt Kuramları* (4. baskı, ss. 157–177). Beta.
- Meyer, J. W., & Rowan, B. (1977). Institutionalized Organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony. *American Journal of Sociology*, 83(2), 340–363.
<https://doi.org/10.1086/226550>
- Ocasio, W., Loewenstein, J., & Nigam, A. (2015). How streams of communication reproduce and change institutional logics: The role of categories. *Academy of Management*

Review, 40(1), 28–48. <https://doi.org/10.5465/amr.2013.0274>

Ocasio, W., Thornton, P. ., & Lounsbury, M. (2017). Advances to the Institutional Logics Perspective. İçinde R. Greenwood, C. Oliver, T. B. Lawrence, & R. E. Meyer (Ed.), *The Sage Handbook of Organizational Institutionalism* (2. baskı, ss. 509–531). Sage.

Önder, Ç., & Üsdiken, B. (2016). Kurumsal mantıklar , örgüt altyapısı ve örgütsel alanlarda değişim: Türkiye’de işçi sendikalarının tarihsel gelişimi, 1947 -1980. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 43(Ağustos), 573–605.

Peng, M. (2004). Outside directors and firm performance during institutional transitions. *Strategic Management Journal*, 25(5), 453–471. <https://doi.org/10.1002/smj.390>

Rao, H., Monin, P., & Durand, R. (2003). Institutional change in Toque Ville: Nouvelle cuisine as an identity movement in French gastronomy. *American Journal of Sociology*, 108(4), 795-843+i. <https://doi.org/10.1086/367917>

Reay, T., Golden-Biddle, K., & Germann, K. (2006). Legitimizing a new role: Small wins and microprocesses of change. *Academy of Management Journal*, 49(5), 977–998. <https://doi.org/10.5465/AMJ.2006.22798178>

Ross, S. (1973). The Economic Theory of Agency: The Principal's Problem. *American Economic Review*, 63(2), 134–139. <https://doi.org/10.2307/1817064>

Schein, E. H. (1968). Organizational Socialization and the Profession of Management. *Industrial Management Review*, 9(2).

Scott, W. . (1987). The Adolescence of Institutional Theory. *Administrative Science Quarterly*,

32(4), 493–511.

Scott, W. . (1995). *Institutions and Organizations*. Sage.

Suddaby, R., & Greenwood, R. (2005). Rhetorical Strategies of Legitimacy. *Administrative Science Quarterly*, 50, 35–67.

Taş, A., & Çavuş, M. F. (2010). Türkiye'deki Profesyonel Yöneticiler Üzerine Bir İnceleme: Nasıl Seçiliyorlar? Hangi Özellikleri Ön Plana Çıkıyor? Hangi Yetkilerle Donatılıyorlar? *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), 185–201.

Thornton, P. H., Jones, C., & Kury, K. (2005). Institutional Logics and Institutional Change in Organizations: Transformation in Accounting, Architecture, and Publishing. *Research in the Sociology of Organizations*, 23(05), 125–170. [https://doi.org/10.1016/S0733-558X\(05\)23004-5](https://doi.org/10.1016/S0733-558X(05)23004-5)

Thornton, P. H., & Ocasio, W. (1999). Institutional Logics and the Historical Contingency of Power in Organizations. İçinde *American Journal of Sociology* (C. 105, Sayı 3, ss. 801–844).
<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=bth&AN=2727229&lang=fr&site=e=ehost-live>

Üsdiken, B., Yıldırım-Öktem, Ö., & Şenol, F. N. (2015). İç halkaya dâhil olmak: Türkiye' deki büyük aile holdinglerinde profesyonel yöneticiler. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 42, 521–551.

Weber, M. (1978). *Economy and Society; An Outline of Interpretive Sociology* (G. Roth & C. Wittich (ed.)). University of California Press.

Williamson, O. E. (1963). Managerial Discretion and Business Behavior. İçinde *The American Economic review* (C. 53, Sayı 5, ss. 1032–1057).

Yu, F., Wang, P., Yun, B., & Li, D. (2018). Governance conflict in Chinese family firms: Managed by family-based managers or external managers? *International Journal of Conflict Management*, 29(4), 446–469.

Zucker, L. G. (1977). The Role of Institutionalization in Cultural Persistence. *American Journal of Sociology*, 42, 726–743.

TÜKETİM TOPLUMUNDA FREEGANİZM VE FREEGANLAR

Dr. Öğr. Üyesi Kadir DELİGÖZ

Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Furkan TAŞÇI

Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yüksek Lisans Öğrencisi,

furkan.tasci@ogr.atauni.edu.tr

ÖZET

Günümüzde yaşam faaliyetlerinin devamlılığı için gerekli olan kaynaklar giderek azalmakta ve hatta birçok kaynağın sonu gelmektedir. Bu tükenmişliğin temel nedenlerinden birisi tüketim topluluğunun getirdiği aşırı tüketim bağımlılığıdır. Bu tüketim çılgınlığına tepki gösteren birçok sanal topluluk Amerika'da ve Avrupa'da varlığını sürdürmektedir. Bu kuruluşlardan en çok ses getiren grup ise kendilerini "Freeganizm" başlığı altında toplayan "Freegan" sanal topluluklarıdır. Baskın sosyal yapılara meydan okumak ve tüketim karşıtı tutkuların ve "sembolik ritüellerin" sürdürdüğü alternatif sosyal bağları yeniden yaratmak, Freegan kolektif kimliğin oluşturulmasının temelini oluşturmaktadır.

Çalışmanın amacı, günümüzde gittikçe değişen tüketici davranışları doğrultusunda aşırı tüketim karşıtı olan Freegan tüketicilerin, tüketim ve Freeganizm kavramına bakış açılarının tespit edilerek, üyelerin bu topluluğa katılımlarını, bu topluluktaki çalışmaların tanımlanmasıdır. Ayrıca sosyal medyada Freeganizm kavramı özellikle pandemi döneminde sanal topluluk üzerinden çalışmalarını nasıl yürüttükleri ile ilgili yorumların derlenmesidir.

GİRİŞ

Merkezinde "tüketim" olgusu olan bir toplum anlayışı toplumun yapısını para ve kaynakları harcamadan veya tüketim yapmadan iş yapamaz duruma getirmiştir. Aşırı tüketim odaklı bir toplum sonucunda devasa çöplükler, çevre zararı ve israf gibi konular ön plana çıkmıştır. Tüketiciler ise bu aşırı tüketim toplumunda teknolojik gelişmeler ile birlikte kendisini bireyselleştirilen ve yalnızlaştırılan bireyler şeklinde tanımlamıştır. Bu durum tüketicileri homojen paydalarda bulunabilecekleri platformlara yönlendirmiştir. Gerçek dünyada birbirinden bu kadar

uzaklaşan insanlar yine temel içgüdülerine dönmüş, çevirim içi ortamda arkadaşlıklar ve aidiyetler arar olmuşlardır (Pentina ve Amos, 2011: 9).

Tüketim karşıtı yaptığı hareketlerle bilinen Freegan topluluğunun, aşırı tüketim sonucu oluşan çöp yığınlarını kullanılabilir ürünler haline getirmek temel amaçları olmuştur. Freeganlar, sadece yiyecek değil, hayatlarında var olan her şeyin yaşam döngüsünü uzatmaya kararlıdır (Edwards ve Mercer, 2012: 174).

Araştırmanın incelenmek üzere ele alınacak temel problemi azalan kıt kaynaklar karşısında Freegan tüketicilerin tüketim ve Freeganizm kavramına bakış açılarının tespit edilerek grup dinamiklerini anlamaktır. Araştırma sorusu netnografi metodu kullanılarak ele alınmıştır. 2,7 milyar aylık aktif kullanıcısı bulunan dünyada en çok kullanılan sosyal medya platformu olan Facebook'da yer alan en kalabalık Freeganizm grubu üzerinden NVivo nitel araştırma programı kullanılarak analizler yapılmış ve değerlendirilmiştir.

Araştırma probleminin yanıtlarına ulaşmak için aşağıdaki araştırma soruları oluşturulmuştur:

- 1-) Aşırı tüketimin altında yatan temel neden veya nedenler nelerdir?
- 2-) Sanal topluluklar içerisinde "Freeganizm" hareketi nasıl gerçekleşmektedir?
- 3-) Freeganizm sanal topluluğu tüketicileri bilinçli tüketime yönlendirebilir mi?
- 4-) Freeganizm sanal topluluğunun yapısı ve dinamiği topluluk içi davranışları etkilemekte midir?
- 5-) Sosyal medya ile Freeganizm kavramını yaymak kolaylaşmış mıdır?
- 6-) Pandemi döneminde Freeganizm hareketi nasıl bir değişim göstermektedir?

Söz konusu araştırma için model tasarlanırken kavramların arketipleri incelenerek keşifsel bir çalışma yapılmıştır.

Bu amaç doğrultusunda öncelikle literatür araştırması yapılmış, sosyal medya (Facebook) aracılığıyla freeganizm topluluklarıyla iletişim kurularak birtakım bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır. X Freeganizm grubu üyelerinden gönüllük esasına göre katılımı kabul eden üyeler ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Literatürde az rastlanan bir konu olan freeganizm oluşumlarının literatürüne katkıda bulunmak, günümüz dünyasında bu oluşumların ve bu hayat tarzı ile yaşayan insanların durum tespitlerini yapmak ve pandemi döneminin bu insanlar üzerindeki etkisini incelemek amaçlanmıştır.

LİTERATÜR TARAMASI

FREEGAN VE FREEGANİZM

Freegan kelimesinin kökeni özgür ve vegan kelimelerinin birleşiminden gelmektedir. Ancak buna rağmen Freeganların tamamı vegan değildir ve temel amaçları genel israfı önlemeye yöneliktir (Nord, 2010: 15). Freegan olarak yaşayan insanların genel amacı, gıda tüketimindeki sömürü, çevreye verilen zararlar, insan haklarının çiğnenmesi, yoksulluğa neden olan kapitalist sisteme karşı bir 'tüketim boykotu' tavrı geliştirerek, tüm bu ve benzeri olumsuzluklara dikkat çekmektir (Hartmann, 2014: 51).

Freeganizm ise, ekonomi içerisindeki kıt kaynakların, israftan ve aşırı tüketimden uzak bir şekilde tamamen ihtiyaç dahilinde tüketilmesidir (Freegan.info, 2015). Freeganizm, 1990 yıllarda tüketim çılgınlığına karşı ortaya çıkmış, benzer organizasyonların bir alt kültürüdür. Ekonomide kıt olan kaynakların kullanımında, insanların birbirleriyle rekabeti yerine herkesin ihtiyaçları doğrultusunda paylaşmayı baz alır. Freeganlar, atık olarak elde ettikleri yenilebilir gıdaları tüketir ve paylaşır, elde ettikleri kullanılabilir eşya ve eşya parçalarını da değerlendirir (Nguyen vd., 2014: 1877-1884). Kimi Freegan topluluk üyeleri temel ihtiyaçtan dolayı, kimi israf karşıtlığı için çöpten yemek yemeyi tercih ederken kimisi de deneysel bir yenilik adına tercih etmektedir (Pentina ve Amos, 2011: 3). Freegan topluluğu üyeleri, elden çıkarılan yiyecekleri tüketerek ve ikinci el giysiler giyerek yaşamlarını sürdürmektedir (Nguyen, vd, 2014: 1-5).

Freegan felsefe ile hareket edenler, yenilenebilir yiyecekleri veya kullanılabilir eşyaları toplama işine kendi aralarında "Çöplük dalışı" vb. isimler koyarak, taze olarak atıldığı tespit edilen yiyecekleri veya ürünleri birbirlerine haber vermek için kendilerince iletişim yolu oluşturmuşlardır. Haberleşme, fikir alışverişi, tavsiye vermek, fotoğraf paylaşımı, yapılan etkinlikler ve bloglarla bir haberleşme ağı kurulmuş ve bu hareketin amacına ulaşabilmesi için topluluk olarak büyük çaba sarf edilmektedir (Hartmann, 2014: 61).

Freeganlar, yoksul insanların aksine, bilinçli bir şekilde aşırı tüketimden vazgeçerek, freeganizmi bir yaşam tarzı olarak benimserken aynı zamanda yüksek bir yaşam standardı sağlama imkanları da bulunmaktadır. Freeganizm, ekonomik bir yaşantı yönünden ön planda iken, Freegan olduğunu düşünen insanlar genel olarak iyi eğitimliler ve iyi mahallelerde yaşamaktadır (Zalega, 2013: 56-78). Bazı tanınan freeganların, bir işe ya da bir gelire sahip olmadan da kendilerine güven ve bağımsızlık hissiyatına sahip oldukları dikkat çekmektedir.

Temelinde, Freeganlar ücretli olarak çalışmayı 'kişileri olabileceği konumdan çok daha geriye çeken bir çeşit ilaç' olarak görmektedir (Gross, 2009: 73).

FREEGAN, FREEGANİZM VE PANDEMİ DÖNEMİNİN ETKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Nitel çalışmalar, istatistiksel yöntemler yerine daha detaylı verilerin toplanmasını ve soruların irdelenmesini sağlayan bir araştırma yöntemidir. Araştırmacının gözlemci olarak kendi günlüklerinden, kişilerle yüz yüze görüşmelere, belgelerden objelere, yazılı belgelerden arşivlere kadar geniş bir yelpazede veri toplamak için kullanılır. Ayrıca katılımcıların, araştırma konusuyla ilgili demografik bilgilerindeki farklılık, araştırma bulgularını ve çıkarılan sonuçları zenginleştirecek ve araştırılan konunun daha kapsamlı anlaşılmasına yardımcı olacaktır (Glesne, 2011).

Maxwell (2007), veri toplama yönteminin seçiminde araştırma sorularının yanı sıra araştırma odağının ve deseninin göz önünde bulundurulmasını tavsiye eder. Bu kapsamda araştırma amacını gerçekleştirmek için yapılan araştırmada hem kavramsal çerçeveyi hem de araştırma modelini kurmak için iki teoriden yararlanılmıştır. Bu teorilerden birinci kısmında dünyada en yaygın kullanılan sosyal ağı Facebook'ta kurulmuş Freeganizm topluluğu üzerinde gözlem ve daha sonrasında görüşmeler yapılmıştır. Netnografi sanal ortamda yapılan etnografi olduğu için araştırmada veri toplama tekniği doğal olarak gözlem olmuştur. Gözlem için Facebook'taki 'X Freeganizm' grubu seçilmiştir. Bu nedenle ilk olarak nitel araştırma yöntemlerinden netnografi yöntemi kullanılmıştır. Etnografik araştırmada sosyal sistem içerisindeki kültür, yaşam ve insanların gerçekte neler yaptığını gözlemlere dayalı olarak tanımlamaktadır (Patton, 2014: 81). Konusu insanların oluşturduğu sanal topluluk olan bu çalışmada bu nedenle çevrimiçi etnografi de denilen; netnografi yöntemi kullanılmıştır. Bilgisayar teknolojilerinin gelişimi ve kullanıcılarının hızla artması nedeniyle birçok antropolog, sosyolog ve nitel pazarlama araştırmacısı, etnografya araştırma tekniklerini çeşitli sanal topluluklara adapte etme ihtiyacına değinmişlerdir (Escobar, 1994: 215). Bu ihtiyaca binaen Kozinets'in geliştirdiği netnografya yöntemi bilim dünyasını ilgisini çekmiş, hızla dünya literatüründe saygın bir yer edinmiştir. Kozinets etnografinin temel özelliklerini çevirim içi ortamlara uyarlayarak revize etmiştir (Aktaran, Yıldırım ve Şimsek, 2018: 229).

ARAŞTIRMANIN ÖRNEKLEMİ

Araştırma amaçları doğrultusunda Facebook'ta uzun süredir takip edilen bir grup seçilmiştir. Grup yöneticisinden araştırma için izin almakla beraber etik hassasiyet nedeniyle yine de grubun ismi araştırmada değiştirilerek kullanılmıştır. Bu nedenle araştırma yazınında araştırmacının belirlemiş olduğu 'X Freeganizm' ismi kullanılmaktadır. Araştırmanın evrenini, seçilen sanal topluluktaki paylaşımlar oluştururken, örnekleme, belirlenen zaman aralığında 'X Freeganizm' grubundan elde edilen veriler oluşturmaktadır. Araştırmacı, X Freeganizm grubunun üyesidir ve bu nedenle zengin bir etnografik katılımcı-gözlemci anlayışını sağlamaktadır.

X Freeganizm Facebook grubu araştırma başlangıcı itibariyle 25.200 üye sayısına sahiptir. Grup 'gizli grup' statüsünde bir topluluktur. Gizli bir grup olup sadece arkadaş tavsiyesi ile girilen bir grup olmasına rağmen üye sayısı hızlı bir şekilde artmıştır. Grup genel olarak iş birliği içinde olan bir topluluktur.

Temel veri kaynağı 01.02.2019 – 01.02.2021 zaman aralığında Facebook X Freeganizm grubu üyeleri ile yapılan görüşmeler ve gruptaki genel gözlemlerdir. Etik yönetmeliği doğrultusunda sanal topluluktaki Kurucu Lider'den gerekli izin alınmıştır. Grupta tamamen gönüllülük esasına dayalı olarak Freegan tüketiciler ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler Nvivo 12 programı ile bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

Çalışmanın tarafsız aktarımı için 32 sayfalık araştırmacı günlüğü yazılmıştır. Veri çeşitliliği ve araştırmacının iç görüşünü aktarabilmesi adına bulgular yazılırken araştırmacı günlüğünden faydalanılmıştır. Veri sayısı yüksek olduğu için kaydedilen verilerin hepsi araştırmaya yazılamamış, ana temayı anlatacağı düşünülen yeterli sayıda örnek araştırmaya alınmıştır.

Araştırma açısından elverişli sanal ortamın saptamak, topluluk kültürünü anlamak uzun zaman alabilmektedir bu süreçte topluluklardaki katılımcı profillerinin ve tartışma konularının derinlemesine incelenmesi gerekmektedir (Kozinets, 2002: 63). Pusuya yatmak olarak adlandırılan bu dönem araştırma için önemli bir zaman dilimidir. Bu doğrultuda; araştırma için Facebook da 2 yıldır takip edilen gizli grup statüsündeki 'X Freeganizm" grubu seçilmiştir.

VERİLERİN ANALIZI

Çalışmada toplanan bilgiler analiz edilirken kodlanmış, karşılaştırılmış, sınıflandırılmış ve araştırmanın temel sorularına cevap verebilecek nitelikte anlamlandırılmıştır. Her yeni bilgi parçacığı eklendiğinde anlamlar bütünü yeniden değerlendirilmiş ve yeniden sınıflandırmaya

gidilmiştir. Bu döngü araştırma bütünlüğü sağlanana kadar devam etmiştir. Toplanan veriler içerik analizi ile incelenmiştir. Bu yapılan sayısal bir içerik analizi değil etnografik içerik analizidir. Etnografik içerik analizi yapıların, stillerin, imajların, anlam ve nüansların keşfedilmesini ve karşılaştırılmasını kapsamaktadır (Baş ve Akturan, 2013: 50).

Yapılan görüşmeler sonrasında Freeganizm ile ilgili 6 tema ve 6 alt tema oluşturulmuştur. Temalar açıklanırken Nvivo'dan ilgili kayıtlı kodlardan örnekler kullanılmıştır.

BULGULAR

Yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bilgiler kodlanmış, karşılaştırılmış, sınıflandırılmış ve araştırmanın temel sorularına cevap verebilecek nitelikte anlamlandırılmıştır. Görüşmeler aşağıda özetlenmiştir.

Katılımcı A ile yapılan görüşme özeti;

Freeganizm ile ailesinin girdiği mali krizden sonra tanışan bir kişi bu yaşam tarzını benimsemiş ve uzun yıllardır devam ettirmektedir. Aşırı tüketimin altında yatan temel nedenin insanların para harcama konusunda planlı ve tutarlı davranmadıklarını belirtip X Freeganizm grubuna bir arkadaşının daveti nedeniyle girdiğini belirtmiştir. Gruba girdikten sonra israf karşısında daha bilinçlendiğini belirten katılımcı, gruptaki arkadaşlarıyla birlikte belirli günlerde çöp dalışı yaptıklarını belirtmiştir. Grupta paylaşım yapmaktan ve yorumları okumaktan büyük zevk duyduğunu belirten katılımcı israf konusunda yapılan paylaşımları kendi duvarında da paylaştığını söylemiştir. Katılımcının mali durumu düzelmesine rağmen çöplük dalışları yapmaya devam etmekte ve elde ettiği ürünleri diğer Freeganlar bağışlamaktadır. Pandemi döneminde ise herhangi bir çöplük dalışı yapmamıştır.

Katılımcı B ile yapılan görüşme özeti;

Yine Freeganlar arasında, emekli olduktan sonra yaşam tarzını değiştirmek isteyip çöplük dalışlarına başlayan kişi sayısı oldukça fazladır. Fransa'da yaşayan Arjantin kökenli bir kişi, gastronomi alanında çalışmaktadır. Gastronomi alanında çalışırken çöpe atılan kullanılabilir yiyecek miktarını fark ettikten sonra Freeganizm ile tanışmıştır. Henüz çöplük dalışlarına başlamasa da kendi hayatında birtakım değişiklikler yapmış ve her konuda israftan kaçınmaya başlamıştır. Kendi alanında özellikle aşırı tüketimden dolayı israfın arttığını belirten katılımcı sanal toplulukların çoğalmasıyla Freeganizm hareketinin daha etkili olacağını belirtmiştir. Freeganizm ve Freeganlar ile ilgili bilmediği birçok şeyi sanal topluluk aracılığıyla öğrendiğini belirten katılımcı yakın zamanda X Freeganizm grubundaki üyeler ile çöplük dalışı yapmak istediğini belirtmiştir.

Katılımcı C ile yapılan görüşme özeti;

Londra'nın kuzeyinde, teknede yaşayan bir kişi, seyahat noktalarında tüketicilerin aşırı tüketimleri ile yaptığı gözlemlerinde aile bireylerinin tamamının aşırı tüketim yaptığını, aşırı tüketimin aileden kaynaklandığını belirtmiştir. X Freeganizm grubunun farklı ülkelerinde yer alan üyeleri ile birçok harika çöplük dalışı noktasına ulaşabildiklerini belirtmiştir. Odun toplama ile başlayan Freegan macerası gıda bağıışı yapabilme seviyesine gelmiştir. Pandemi döneminde seyahat kısıtlamasından dolayı sorun yaşamış ve herhangi bir çöplük dalışı yapamamıştır.

Katılımcı D ile yapılan görüşme özeti;

Berlin'de yaşayan bir kişi, israf karşıtı olduğu için ilk dalışını 13 yıl önce yapmıştır. İlk başlarda bilinçsiz bir şekilde çöplük dalışlarını yaptığını belirten katılımcı, sanal topluluklar ile birlikte planlı çöplük dalışları yaptığını ve paylaşımları ile bilinçli tüketime yönlendirdiğini belirtmiştir. Doğu Avrupa ve gelişmekte olan ülkelerin Freeganlar açısından hem yasal olarak hem de atık olarak çok iyi olmadığını söylemektedir. Batı ülkelerinin çöplük dalışı için iyi olduğunu belirtse de bunun israf için iyi anlama gelmediğini belirtmektedir.

Katılımcı E ile yapılan görüşme özeti;

Brezilyalı bir Freegan, sanal topluluklara belirli bir dönemde katılsa da grup üyelerinin sahip olduğu bir bileklik ile Dünya üzerinde birbirlerini takip ettiklerini belirtmiştir. Katılımcı, otostop ile seyahat yapmakta ve Brezilya'nın her yerinde parasız olarak yaşamaya çalışmaktadır. Birçok dil konuşabildiği için, sanat ve macera etkinliklerine katılmaktadır. Böylece daha çok yerde çöplük dalışı yapabilmektedir. Pandemi döneminde ise büyük zorluk yaşadığını belirtmekte ve sadece birkaç kez çöplük dalışı yapabildiğini söylemektedir.

Katılımcı F ile yapılan görüşme özeti;

Hamburg'da yaşayan bir Freegan, bu konuda yeni olduğunu, herhangi bir çöplük dalışı yapmadığını belirtmektedir. Freegan ve Freeganizm ile Facebook grubu ile tanıştığını söyleyen katılımcı yaşadığı bölgede pek Freegan olmadığını ve şartların zor olduğunu belirtmektedir.

Katılımcı G ile yapılan görüşme özeti;

Amerika'da, yazın Kuzey Kaliforniya'da, kışın ise Florida'da yaşayan bir Freegan, uzun yıllardır Freegan olduğunu belirtse de son 4 yıldır aktif bir şekilde çöplük dalışı yapabildiğini söylemektedir. X Freeganizm grubunda belirli dönemlerde organizasyonlar yaptıklarını belirten katılımcı sanal ortam dolayısıyla bu kavramın Amerika'dan Türkiye'ye kadar uzandığını belirtmiştir. Son dönemlerde ise ihtiyacından fazlasını topladığı için elde ettiği kullanılabilir ürünleri sürekli dağıtmaktadır.

Katılımcı H ile yapılan görüşme özeti;

Colorado'da yaşayan bir Freegan, aşırı tüketimin devletin kontrolsüzlüğü nedeniyle gerçekleştiğini belirtmiştir. Devletin özellikle gıda ürünlerinde denetim yapması ya da geri dönüşümü daha aktif kullanmasıyla daha az tüketim olacağını savunan Freegan, yaptığı faaliyetleri sadece çöplük dalışı olarak görmemektedir. Diğer insanların bağısladığı ya da attığı gıdaları, devletin endüstri üretiminde geri dönüştürmesi gerektiğini de düşünmektedir. Pandemi döneminde ise herhangi bir çöplük dalışı yapamamıştır.

Katılımcı I ile yapılan görüşme özeti;

Amerika'da maddi durumunun kötü olmasından dolayı yiyecek, içecek, iade edilebilir şişe ve kapları çöplerden toplayan bir kişi, zaten halihazırda yaptığı işin freeganizm ile uyumlu olduğunu düşünmektedir. X Freeganizm grubu ile birlikte özellikle topladığı fazla ürünleri paylaşabileceğini belirten katılımcı, sanal topluluk ile tanıştıktan sonra daha çeşitli ürünleri de değerlendirmeye çalıştığını belirtmektedir. Pandemi döneminde her ne kadar risk olsa da insanların daha çok tüketim yaptığını düşünmekte ve çöplerden daha fazla ürün bulabildiğini belirtmektedir.

Katılımcı J ile yapılan görüşme özeti;

Amerika'da yaşayan bir Freegan tanıdığı birçok Freegan olduğunu ve çöplük dalışı için çeşitli bölgelere dağıldıklarını belirtmektedir. Aşırı tüketimin altında yatan temel nedenin ürünlerde yaşanan dönemsel indirimler olduğunu belirtmiştir. X Freeganizm grubu ile birlikte Brooklyn'de iki kere çöplük dalışı yapmalarına rağmen yeterli ürün bulamadıklarını belirtmiştir.

Katılımcı K ile yapılan görüşme özeti;

Kanada'da bir Freegan, eşi ile beraber çöplük dalışı yaptığını ve elde ettikleri kullanılabilir ürünleri ihtiyaç sahiplerine dağıttıklarını belirtmektedir. Bazı durumlarda ise, X Freeganizm grubu sayesinde Freegan olmayan arkadaşları ile ürün takası yaptıklarını belirtmektedir. Pandemi döneminde herhangi bir çöplük dalışı yapmadığını belirtmektedir.

Katılımcı L ile yapılan görüşme özeti;

Alman uyruklu olan fakat Portekiz'de yaşayan bir Freegan, israftan hoşlanmadığı için genelde fazla tüketim yapmadığını belirtmiştir. X Freeganizm grubu ile tanıştıktan sonra mümkün olan her yerde çöplük dalışı yaptığını ve elde ettiği ürünleri tanıdığı insanlara göstererek israfın boyutunu anlamalarını sağlamaya çalışmaktadır.

Katılımcı M ile yapılan görüşme özeti;

Houston'da yaşayan bir Freegan, topluma israfı göstermek ve bu işe tamamen kişisel olarak arzularını bastırarak kendini daha iyi eğitmek için başladığını belirtmektedir. Sosyal medyanın bu tarz oluşumları daha çok kişiye duyurmak için bir araç olduğunu belirten katılımcı çöplük dalışlarını X Freeganizm grubunda planlı bir şekilde yaptıklarını belirtmiştir.

Katılımcı N ile yapılan görüşme özeti;

Kanada'da yaşayan bir Freegan, tutumlu bir hayat yaşamayı sevdiği için Freegan olmaya karar verdiğini ifade etmektedir. Henüz çöplük dalışı yapmadığını belirten bu Freegan, yaşadığı bölgede hava şartlarının çok ağır olduğunu, şimdilik daha az savurgan ve tutumlu yaşamaya çalıştığını belirtmektedir.

Katılımcı O ile yapılan görüşme özeti;

İspanya'da yaşayan bir Freegan 10 yıldır geri dönüşüm işinde çalışmaktadır. Yoksul bir ailede büyüdüğünü ifade eden bu Freegan, yiyeceğin kıymetini bildiğini belirtmektedir. Henüz birkaç kere çöplük dalışı yaptığını söylemekte ve pandemi döneminden sonra birçok çöplük dalışı planlamaktadır.

Katılımcı P ile yapılan görüşme özeti;

Barcelona'da bir çift, kişisel minibüsleri ile Avrupa ve Fas'ta 2 yıl boyunca seyahat etmiş ve çöplüğe dalış becerileri geliştirmişler. Son dönemde tekrar Barcelona'ya dönen bu çift, pandemi dönemi sonrası çöplük dalışlarına devam etmeyi düşünmektedir.

Katılımcı R ile yapılan görüşme özeti;

New York'ta bir Freegan, eczane ürünleri ve evcil hayvanlar için çöplük dalışı yapmaktadır.

Katılımcı S ile yapılan görüşme özeti;

Jacksonville'da bir grup Freegan, çöpten elde edilen gıdaları kullanılabilir hale getirmeye yönelik birtakım tarifler geliştirmiştir ve bunu diğer Freeganlar ile paylaşmaktadır. Bu grup genellikle süpermarket ve bakkallara çöplük dalışı yapmaktadır ancak Covid-19'un da etkisi ile şubat ayından beri çöplük dalışı yapmadıklarını ifade etmektedir.

Belirtilen amaç ve yöntem çerçevesinde Freeganizm'in odağında 6 tema olduğu belirlenmiştir. Bu temalar şu şekildedir;

- 1-) Mali Yetersizlik
- 2-) Yaşam Tarzı
- 3-) Geri Dönüşüm
- 4-) Sosyalleşme
- 5-) Yardımseverlik
- 6-) Meslek

Belirlenen 6 temanın yanı sıra 6 alt tema belirlenmiştir. Bu alt temalar ise şu şekildedir;

- 1-) Atıkların geri kazanımı
- 2-) Ortaya çıkan atık miktarının minimum seviyeye indirilmesi
- 3-) Ekolojik yaşama katkı sağlama
- 4-) Kendi kendine yetme

5-) Aileye katkı

6-) Yerel topluma katkıdır.

Belirlenen tema ve alt temalar doğrultusunda bulgular tartışılmış, sonuç ve önerilerde bulunulmuştur.

PANDEMI DÖNEMİNDE FREEGANLAR VE FREEGANİZM

Geçmişte Freeganlar çöplük dalışlarını olumsuz yönde etkileyen birçok durum gerçekleşmiştir. Bunlardan biri de son dönemlerde meydana gelen Covid-19 salgını dönemidir. Freeganlar, salgın döneminde insanların daha çok alışveriş yaptığını, çöplerin zenginleştiğini belirtmektedir. Fakat bazı Freeganlar virüse yakalanma endişesinden bazılarının ise yasaklardan dolayı çöplük dalışı yapamadığı gözlemlenmiştir.

Yapılan araştırmada ve Freegan olarak yaşayan insanlar ile yapılan görüşmelerde, pandemi döneminde çöpler her ne kadar zenginleşse de Freeganların ciddi zorluklar yaşadıkları gözlemlenmiştir.

Araştırma, pandemi döneminden önce başlamıştır. Fakat pandemi dönemi başladıktan sonra hem maillere hem de MeetUp mesajlarına cevap verilmemiştir. Bu durum pandemi döneminde Freeganların etkinliklerinin azaldığına işaret etmektedir. Çöplük dalışlarındaki olası sağlık riskleri pandemi döneminde artış göstermiş ve Freegan olarak yaşayan insanları tedirgin etmiştir. Çöplük dalışlarına devam etmek isteyen Freeganların birçoğu ise sokağa çıkma yasakları veya görevlilerin kendilerine izin vermemesi gibi zorluklar yaşamıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Geçmişten günümüze Freeganizm gibi oluşumlarda yer alan insanlar, anti-tüketim tavrı veya doğaya, çevreye, insanlığa zarar verecek yatırımlara karşı tavırlar ile hayatlarını idame ettirmeye çalışmaktadır. Birilerinin çöplü birilerinin hazinesidir felsefesiyle Freegan olarak yaşayan insanlar bu yaşam tarzını ve global dünya görüşünü, farklı yöntemlerle yapmaktadır. Fakat uygulamada ve getireceği fayda konusunda ortak noktadadır. Freegan olarak yaşayan insanlar temelde iki yol seçmektedir. Birincisi, tüm faaliyetleri vegan olarak gerçekleştirmektir. ikincisi ise vegan olmadan, yapılan faaliyetlerde sadece tüketim karşıtlığına odaklanmaktır.

Freeganizm faaliyetleri amaç bakımından, anti-tüketim felsefesinin yanında çöplük dalışında da aynıdır. Yani amaç, kullanıma uygun olmasına rağmen atılmış olan gıda, eşya vb. ürünleri toplayarak bunları hem kişisel olarak kullanmak hem ihtiyacı olanlara vermek hem de

diğer Freeganlar ile ürün takasında kullanmaktır. Bu amaç doğrultusunda, yapılan araştırmada bu ürünleri toplamak için farklı yöntemler kullanan Freeganlar olduğu tespit edilmiştir. Freeganizm'in temelinde kullanıma uygun olarak; çöp, market, bağış vb. her nerede ve nasıl olursa olsun toplanabilir olan atıklar vardır. Freeganlar için önemli olan ürünlerin atık veya kullanım fazlası olmasıdır. Yapılan araştırmaya göre Freeganlar arasında bu noktada farklılaşmalar gözlemlenmektedir.

Freeganların çoğu temel yöntemi benimsemektedir ve kullanılabilir atık ürün her nerede bulunabilirse araştırmalarını orada yapmaktadır. Özellikle bu yaşam tarzına yeni başlayan kişiler olmak üzere, Freeganlar araştırma yerlerini sınırlandırmaktadır. Bazı Freeganlar belirli sebeplerden dolayı çöpten ürün toplamaya yanaşmamaktadır ve bu insanlar genellikle süpermarket, fabrika gibi yerlere gidip hem onlarla doğrudan iletişime geçmektedir hem de onların bina çevrelerinde araştırma yapmaktadır. Süpermarket gibi işletmelerle anlaşma sağlayan bu Freeganlar atılacak ürünleri çöpe atmak yerine kendilerine verilmesi konusunda işyeri sahiplerini ikna etmektedir. Böylece daha temiz, daha az hasar görmüş ürünleri elde ederler.

Bazı Freeganlar ise sadece çöplere odaklanmaktadır. Bu yöntemi seçen Freeganlar ise, ürünleri dezenfekte etmenin kolay olduğunu belirterek, süpermarket gibi yerlere bağımlı kalıp sabit çeşitlilikte ve miktarda ürün elde etmek yerine çöplerde ve atık yerlerinde daha fazla miktarda ve daha fazla çeşitlilikte ürünlerin elde edilebileceğini düşünmektedir. Yapılan görüşmelerde elde edilen bilgilere göre, Freeganlar çöplerde gerçekten bir hazine yattığını düşünmektedir. Özellikle lüks semtlerde veya iyi ürünlere sahip işyerlerinin çevresinde belirli dönemlerde çok kıymetli ürünlerin bulunabildiği belirtilmektedir. Bu sebeple Freeganlar odak noktasını çöpler olarak belirleyip 'çöplük dalışı', 'çöplüğe dalış' isimli etkinliklerle hem bireysel hem de topluca etkinlikler yapmaktadır.

Freeganların ürün toplamak için fırsat olarak gördüğü birçok durum meydana gelebilmektedir. Örneğin, pazarlar, şöenler, özel günlerde yapılan birtakım faaliyetler vb. durumlarda o bölgelere etkinlik düzenlenmektedir. Çünkü yapılan etkinliklerin sonunda birçok kullanılabilir ürün elde edilmektedir. Ancak bu fırsatlar bazen yasal durumlar gibi Freeganların dışında meydana gelen aksiliklerden, bazen de Freeganların etkinlik planlarının farklı olmasından kaynaklı olarak aksayabilmektedir. Bu faaliyetlerde de her durumda olduğu gibi, ürün toplayan Freeganlar, eğer başarılı bir çöplük dalışı gerçekleştirip faydalı ürünler elde edebilirlerse, bunu çeşitli sanal platformlarda diğer Freeganlara duyurmaktadır. Bu sayede hem ihtiyacı olan insanlara ürünler verilebilmekte hem de Freeganlar arasında çeşitli ürün takasları yapılabilmektedir.

Genel bir algıda Freeganların tamamen atık ürünlerden hayatlarını idame ettiği bilinmektedir. Fakat yapılan araştırmaya göre, birçok Freegan zaruri durumlarda para ile de alışveriş yapabilmektedir. Ancak bu konuda da temel felsefeden vazgeçmeden alışveriş yapılmaktadır. Para ile alışveriş yapacakları zaman gelişmiş olan mağazalardan ziyade onların rakiplerinden alışveriş yapılmaktadır. Böylece ekonomide bir dengeye katkı sağlamak hedeflenmektedir.

Freeganlar birbirleri ile iletişimde ve bu felsefeye meraklı olan insanlarla iletişim için birçok yöntem kullanmaktadır. Bu yöntemlerin başında sanal topluluklar gelmektedir. Freeganlar özellikle X Freeganizm grubunda etkindirler. Facebook'u Freeganlar birbirlerine soru sorarak, kendilerini tanıtarak veya kayda değer çöplük dalışlarını insanlara duyurarak kullanmaktadır.

Freeganizm aktivistleri dünya genelinde birçok ülkede yer almaktadır. Ancak Türkiye'de aktif bir şekilde Freegan olan kişiler veya Freegan etkinlikleri gözlemlenmemiştir. Bu oluşuma ve savundukları görüşe çeşitli platformlarda destek veren insanlar olsa da Freegan yaşayan insan sayısı yok denecek kadar azdır.

AÇIKLAMA

Öncelikle Nitel Çalışmalar Çalıştayı düzenlenmesinden dolayı çok heyecanlı ve mutluyuz. Nitel çalışmalar ile ilgili olarak daha önce Etnografi Çalıştayı'na katıldık. Ancak yöntemsel olarak bir çok eksikimiz olduğunun farkındayız. Öncelikle yaptığımız çalışmanın tam anlamıyla Netnografi alanına mı yoksa betimsel içerik analizi alanına mı girmektedir? Çalışmada yöntem olarak netnografi üzerinden başlayıp devam etmemize rağmen bazı kaynaklarda betimsel analize doğru kaymalar olduğunu gördük. Bu nedenle çalışma ile ilgili alacağımız her eleştiri bizleri olumlu yönde ilerletecektir. Çalıştay düzenleme kuruluna ve katılımcılara teşekkürlerimizi sunarız.

KAYNAKÇA

- Baş, T., ve Akturan, U. (2013). Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık (2nd ed.). Ankara: Seçkin.
- Edwards, F., & Mercer, D. (2012). "Food waste in Australia: the freegan response". *The Sociological Review*, 60, 174-191.
- Escobar, A. (1994). "Welcome to Cyberia: Notes on the Anthropology of Cyberculture". *Current Antropology*, 35(3), 211-231.
- Freegan.info (2020). Strategies for sustainable living Beyond capitalism. URL: www.freegan.info. Erişim Tarihi: 15.09.2020.
- Glesne, C. (2011) Becoming qualitative researchers: An introduction (4th ed.). Boston, MA: Pearson.
- Gross, J. (2009). "Capitalism and its discontents: Back-to-the-lander and freegan foodways in rural Oregon". *Food and Foodways*, 17(2), 57-79.
- Hartmann, K. (2014). Küresel Çarkın Dışında Kalanlar, çev. Etem Levent Bakaç, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 51-61.
- Held, D.A. (2015,615). "Çöpe Atılan Yemekler ve Açlıktan Ölen Çocuklar". indigoDergisi: <https://indigodergisi.com/2015/06/cope-atilan-yemekler-acliktan-olen-cocuklar/>
- Kozinets, R. V. (2002). "The field behind the screen: Netnography for marketing research in online communities". *Journal of Marketing Research*, 39, 61-72
- Maxwell JA. (2007). Qualitative Research Design. London: Sage. (ilk Baskı 1996)
- Nguyen, H. P., Chen, S., ve Mukherjee, S. (2014). "Reverse stigma in the Freegan community". *Journal of Business Research*, 67(9), 1877-1884.
- Nord, M., Coleman-Jensen, A., Andrews, M., & Carlson, S. (2010). "Household food security in the United States, 2009". *Economic Research Report*, 108, 1-68.
- Patton MQ. (2014). Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri. (M Bütün, SB Demir Çev.). Ankara: Pegem Akademi.
- Pentina, I., & Amos, C. (2011). "The Freegan phenomenon: anti-consumption or consumer resistance?". *European Journal of Marketing*, 1768-1778.
- Yıldırım A, Şimşek H. (2018). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Zalega, T. (2013). "Alternative consumption trends in Polish urban households in the period of crisis (Alternatywne trendy konsumenckie w miejskich gospodarstwach domowych w

Polsce w okresie kryzysu)". *University of Warsaw, Faculty of Management Research Reports*, 1(16), 56-78.

**AVRUPA BİRLİĞİ HİBE PROJELERİNİN SOSYAL SERMAYE OLUŞUMUNA ETKİLERİ:
"GELECEK EĞİTİMDE, EĞİTİM KONAK'TA" PROJE ÖRNEĞİ**

Harika VAROL AYSA

(Doktora Tezi)

Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Çalışmaları Programı

harika-varol@hotmail.com

1. GENİŞLETİLMİŞ BİLDİRİ ÖZETİ

a) Araştırma Sorusu

Bildiride sunulan çalışma, tamamlanmış bir tez çalışmasının alan araştırmasını içermektedir. Tez çalışmasının alan araştırması için ele alınan örnek proje katılımcıları ile nicel ve nitel analiz yapılmıştır. *Nitel Araştırma Çalıştayı / 2021* kapsamında ise tez çalışmasının nitel araştırma analizi özet bildiri olarak sunulmaktadır.

Çalışmada cevap bulunması hedeflenen soru uygulanan AB Hibe Projelerinin hedef kitle kapsamında yer alan kişilerin sahip olduğu sosyal sermayeye ne kadar ve hangi boyutta etki yaptığıdır. Ayrıca sosyal sermayenin oluşması aşamasında sosyal ağların sürece katkısının da ortaya konulması hedeflenmektedir. Proje sürecinin tamamlanmasıyla proje katılımcılarının sosyal sermayelerinin ölçülmesi, ortaya çıkan sosyal sermayenin katılımcı kadınların ekonomik ve kültürel açıdan hayatlarında yarattığı değişimlerin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

b) Araştırmanın Amacı ve Arka Planı

AB, bütünleşme sürecini tamamlayabilmek adına üyeler arasında gelişmişlik farklılıklarını gidermek amacıyla üye devletlere; üyeliğe hazır hale gelebilmelerini desteklemek, AB müktesebatına uyumlarını kolaylaştırmak adına aday ülkelere mali yardımlar sunulmaktadır. Aday ülkelere sunulan mali yardımların amacı, aday ülkenin mevcut kurumsal altyapısının AB standartlarına yakınlaştırılması ve uyumlaştırılması, AB norm ve değerlerinin aday ülke toplumları tarafından benimsenebilmesidir.

AB'nin hibe ettiği kaynaklar aracılığıyla hayata geçirilen projeler farklı alanlarda, farklı kuruluşlar tarafından uygulanmış ve halen de -Türkiye'nin AB tam üyelik süreci devam ettiği müddetçe- devam etmektedir. Bu çalışmada ise, toplumda neredeyse herkesin bir şekilde haberdar olduğu veya gerek uygulayıcı gerekse faydalanıcı olarak yer aldığı hibe projelerin verimliliğinin sosyal sermaye bağlamında ele alınması hedeflenmektedir. Çalışmanın alan araştırması kapsamında seçilen "*Gelecek Eğitimde, Eğitim Konak'ta*" Projesi katılımcılarının proje sonucundaki sosyal sermayelerinin ölçülmesi, sosyal sermayenin hem sosyal hem de ekonomik olarak katılımcılar üzerindeki etkilerinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Sosyal sermaye, işbirliği ve karşılıklı kazanç için işbirliğini kolaylaştıran ağlar, normlar ve sosyal güven gibi toplumsal örgütlenmeye vurgu yapmaktadır(Putnam, 1995). Sosyal sermaye stokunun var olduğu toplumlarda sivil katılım ağları sosyal güvenin ortaya çıkmasını sağlar. Böylelikle işbirliği ve iletişimi arttırır, ekonomik ve politik pazarlıklar sonucu görülen fırsatçılık azalır(Putnam, 1995).

AB uyum sürecinin sadece kurumsal ve idari düzeyde kalmaması, sosyo-kültürel bağlamda toplum tarafından uygulanabilmesi, benimsenmesi, uyum sürecine bireylerin de dâhil olması adına hibe projeler önemli rol oynamaktadır. Hibe projeler aracılığı ile toplumun farklı kesimleri, kuruluşları bir araya gelerek yeni ilişki ağları ortaya çıkarmaktadır. Proje hedefleri hayata geçirilmeye çalışılırken AB norm ve değerleri toplumun sahip olduğu süregelen norm ve değerlerle özdeşleşerek, zaman zaman devinim ve dönüşüme tabi olarak yeni normlara dönüşmektedir. Kurulan yeni sosyal ağlar aracılığı ile toplumsal normlar şekillenmekte, yenilenmekte, zenginleşmektedir. Böylelikle projeler aracılığı ile oluşan sosyal ağlar sosyal sermaye oluşumuna ortam hazırlamaktadır. Gerek proje katılımcıları arasında gerekse proje faaliyetleri sonucunda katılımcıların edindiği kazanımlarla sosyal sermaye ortaya çıkmaktadır. Sosyal sermaye toplumda kişilerin kendilerini yeniden ürettikleri moral bir kaynaktır. Bireylerin empati kurmaları, sorumluluk almaları, adil davranmaları, hukuku gözetmeleri ve hakkını aramaları gibi tutum ve davranışların kaynağı sosyal sermayedir. (Akkaş ve Tekir, 2013).

Bu çalışmada bir sivil toplum projesi olarak ele alınan AB hibe projeleri, içerdikleri unsurlarla sosyal sermaye boyutlarının ortaya çıkmasına ortam yaratmaktadır. Üniversite, belediye, sivil toplum örgütleri gibi toplumun farklı kesimlerinin kapsayan kurum ve kuruluşlar, güvene dayanan dayanışma ve işbirliği sayesinde bir AB hibe projesi sürecine dahil olurlar.

Toplumun farklı kesimleri arasında oluşan dayanışma sayesinde yeni ilişki ağları, yeni sosyal ağlar ortaya çıkar. Oluşan yeni ağ ilişkileri hem bireysel fayda sağlarken, tüm sivil toplum projelerinin toplumsal meselelere parmak bastığı gibi, hibe projeler aracılığıyla oluşan yeni toplumsal normlar sayesinde toplumsal fayda da meydana gelir.ve yine her türlü sivil toplum örgütlenmesinde yer almanın demokratik katılımı sağlaması sonucu sivil ve demokratik katılım artar. Görüldüğü gibi hibe projelerinin yarattığı ağ ilişkileri vesilesiyle sosyal sermaye ve boyutları meydana gelmektedir. Çünkü sosyal sermaye ne sadece güven, ne sadece ağ ilişkileridir; güven, sosyal ağ, kolektif eylem, işbirliği ve dayanışma gibi çok boyutlu bir kavramdır. Dolayısıyla sosyal sermaye ve hibe proje ilişkileri bu boyutlar kapsamında ele alınmaktadır.

Çalışmanın ana hipotezi, *"AB hibe Projeleri katılımcılar arasında sosyal sermaye yaratmaktadır."* Bu hipotezin doğrulanması amacıyla yapılmış alan araştırması aracılığıyla sosyal sermayenin yukarıda açıklanmaya çalışılmış boyutları irdelenmiştir.

c) Veri Kaynakları

Bu çalışmada Türkiye'nin AB'ye tam üyelik sürecinde hibe olarak aldığı mali yardımlarla hayata geçirilen bir proje örnek olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'deki neredeyse tüm bakanlıklar tarafından farklı alanlarda yürütülen bitmiş ve devam etmekte olan projelerin hepsinin ele alınması olanaklı değildir. Araştırmanın yapıldığı ilin İzmir olması, İzmir'in Türkiye'nin üçüncü büyük şehri ve özellikle de son yıllarda göç alan bir şehir olarak öne çıkması dolayısıyla İzmir'de belediyelerin de katkısının olduğu projelerin ele alınması uygun görülmüştür.

Çeşitli belediyelerle yapılan görüşmeler sonucunda İzmir Büyükşehir Belediyesi sınırlarında Konak Belediyesi'ne bağlı 1.Kadriye Mahallesi'nde hayata geçirilmiş olan, Konak

Sosyal ve Kültürel Etkinlikler Vakfı koordinasyonunda, Konak Belediyesi ve Roman Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği destekleriyle hazırlanan, "Gelecek Eğitimde, Eğitim Konak'ta" Projesi araştırma için örnek proje olarak seçilmiştir.

izmir iline bağlı ilçe belediyelerle yapılan proje bazlı görüşmelerde, tercih edilmiş olan projenin çalışmaya katacağı varsayılan farklı boyutları söz konusudur. Seçilen "Gelecek eğitimde, Eğitim Konak'ta" adlı proje sadece kadın katılımcıları hedef kitle olarak seçmiştir. Bilindiği gibi Türkiye'de var olan sosyo-kültürel problemlerin başında "kadın" ve "kadın istihdamı" yer almaktadır. Özellikle de izmir gibi göç alan bir şehirde kadınların istihdam edilmesi amacıyla verilen eğitimler hem kadın hem de sosyal sermaye bakış açısını birleştirme fırsatı sunmuştur.

Projenin yazım aşamasında hedef kitle "işsiz, mesleki yeterliliği olmayan, en az ilkokul mezunu, 18-55 yaş arası Roman, Roman gibi yaşayan ve dezavantajlı 85 kişi" olarak belirlenmiştir. Ancak sahaya inildiğinde, projenin uygulanacağı mahallenin koşulları, ihtiyaçları göz önüne alındığında işsiz olan erkek bireylerden ziyade kadınların işsiz ve hatta eğitimsiz oldukları görülmüştür. Bunun üzerine proje uygulanma aşamasında hedef kitle yani faydalanıcılar "işsiz, mesleki yeterliliği olmayan 18-55 yaş arası 1. Kadriye Mahallesi'nde ikamet eden kadınlar" olarak belirlenmiştir.

Nitel araştırma örneklem grubu,16 kişiyi kapsayan, projede katılımcı olarak yer almış kadınlar, mahalle muhtarı, proje koordinatörü, proje ofis sorumlusu ve kurs öğretmeni ile derin görüşmeler yapılmış, ses kaydı ile kaydedilmiştir. Derin görüşme sırasında katılımcının kendisini daha rahat ifade edebilmesine ortam hazırlanarak proje katılımcısı olan kadınların girişimcilik bağlamında projeden elde ettikleri kazanımlar anlaşılmasına çalışılmıştır. nitel çalışma bağlamında AB projelerinin kadınlara hem sosyal hem de ekonomik açıdan katkıların tespit edilmesi

hedeflenmiştir. Sosyal sermayenin sadece güven ve sosyal ağlardan ibaret olmadığı, sosyal sermayenin kadınların hayatlarında yarattığı "sermaye" boyutunun da tespit edilebilmesi için kadınlarla derin görüşme yapılmıştır.

d) Veri Toplama ve Analiz Yöntemi

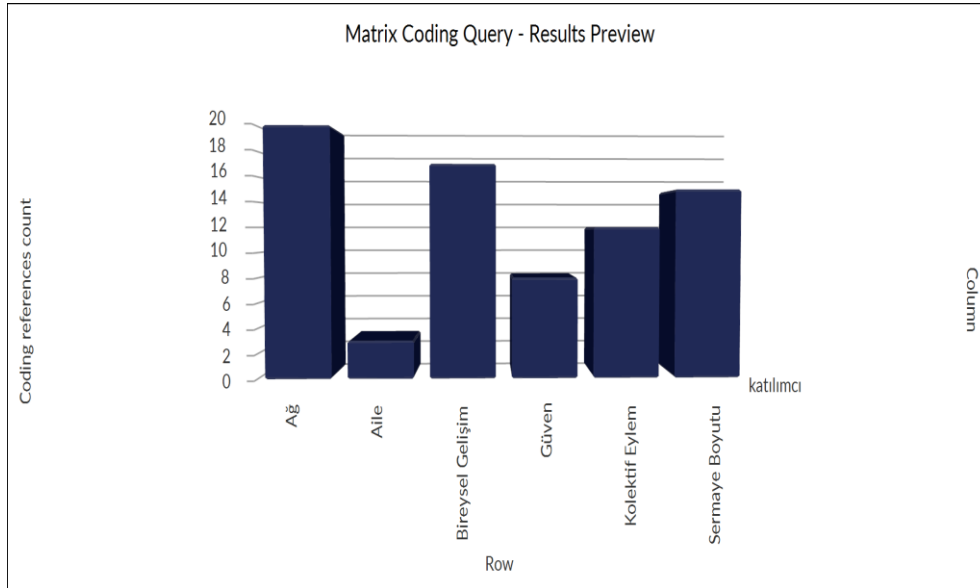
Belirli bir süreci kapsayan, bir mahalledeki belli yaş gruplarındaki kadınları hedef alan bir proje olması dolayısıyla nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması kapsamında katılımcı kadınlar ile derin görüşme yapılmıştır. Derin görüşmeler, proje katılımcılarını, proje ofisi sorumlusunu, proje koordinatör yardımcısını, mahalle muhtarını kapsayan bir grup ile gerçekleştirilmiştir. Derin görüşmelerin amacı, proje eğitim süreci ve sonrasındaki dönemde kadınların –ağırlıklı olarak- elde ettikleri ekonomik kazanımları, proje eğitimlerinden girişimcilik bağlamında nasıl etkilendikleri ve tabii ki bir kadın olarak hayatlarında yaşadıkları değişimin ortaya konulmasıdır. Dolayısıyla derin görüşmelerin soruları bu paralellikte katılımcıların yaklaşımları doğrultusunda şekillenmiştir. Derin görüşmeler öncesinde hazırlanan taslak sorular olmasına rağmen, soru cevap şeklinde değil, görüşmenin yapıldığı katılımcının kendisini daha rahat ifade etmesine olanak sağlayan bir yaklaşımla çalışılmıştır. Derin görüşmeler sırasında katılımcıların izniyle ses kaydı alınmış ve fotoğraflar çekilmiştir. Ses kaydı ile elde edilen kayıtlar yazıya aktarılarak NVivo programı aracılığıyla elde edilen tablo ve grafiklerle analiz edilmiştir.

Nitel çalışma kapsamında AB hibe projelerinin katılımcıların sosyal sermayelerine etkilerinin ortaya konulması hedeflenmesi dolayısıyla, sosyal sermaye kavramını tanımlayan ağ, güven, kolektif eylem unsurlarına ek olarak, sermaye boyutu da çalışmanın değişkenleri olarak tespit edilmiştir. Ancak derin görüşmeler sırasında katılımcıların ifadeleri doğrultusunda araştırmacı tarafından aile ve bireysel gelişim boyutları da nitel çalışmanın değişkenlerine dâhil

edilmiştir. Katılımcıların derin görüşmeler sırasında sıklıkla ve ısrarla proje sürecinin hayatlarında yarattığı değişimleri ve bunların ailelerine olumlu yansımalarını vurgulamaları, aile ve bireysel gelişim boyutlarının çalışmaya dâhil edilmesini kaçınılmaz hale getirmiştir.

Derin görüşme metinleri yazıya aktarılarak ve NVivo programı yardımı ile grafikler oluşturularak nitel araştırma bulguları desteklenmiştir. Derin görüşme metinlerinin NVivo programı aracılığıyla analiz edilebilmesi için, belirlenen değişkenler baz alınarak NVivo programının gerektirdiği kodlamalar yapılmıştır. NVivo programında "Coding" sisteminde ele alınacak her bir değişken için "code (kod, şifre)" belirlenerek derin görüşme metinleri bu kodlar bağlamında kategorize edilerek değerlendirilme yapılır. Bu doğrultuda derin görüşme metinleri *aile, ağ, bireysel gelişim, güven, kolektif eylem ve sermaye boyutları* bağlamında kodlamalar yapılarak değerlendirilmiştir.

Nitel çalışma bulgularına geçilmeden önce kodların katılımcı ifadelerinde yer alan analizlerini ifade eden genel kod tablosu aşağıda yer almaktadır.

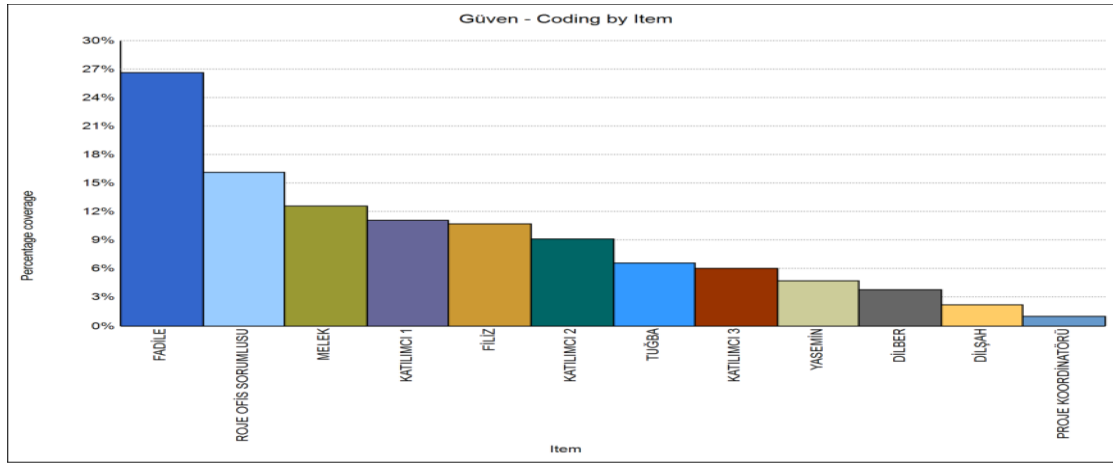
Tablo 1: Nitel Analiz Kodları

e) Araştırmanın Temel Bulguları

Gerek projenin uygulanma alanı olarak 1. Kadriye Mahallesi'nin seçilmesinde, gerekse projenin uygulanma aşamasında, mahalle sakinlerine ulaşılması, onların güveninin kazanılması adına muhtarın, doğma büyüme o mahallede yer alması, yıllarca mahalle muhtarlığı yapıp orada yaşıyor olması son derece etkili olmuştur. Bu bağlamda muhtarın sahip olduğu sosyal ağ, projenin mahalleye gelmesinde aynı zamanda da daha rahat ve etkin şekilde uygulanmasında rol oynamıştır. Böylelikle sosyal sermayenin unsurlarından biri olan güven, temin edilmiştir. Dezavantajlı bireylerin yoğunlukta olduğu bölgelerde katılımın sağlanması için güven önem arz etmektedir. Güvenin tesis edilemediği bir mecrada da sosyal ağların tesis edilmesi, dolayısıyla da sosyal sermayenin oluşması mümkün olmamaktadır.

KATILIMCI 3: Kurslardan buraya gelen bir akrabam sayesinde haberdar oldum. Öyle başladım ben de. Bir şeyler öğrenmek çok güzel. Buradaki arkadaşları burada tanıdım, önceden tanımiyordum. Buradaki arkadaşlarıma güveniyorum, hepsini de çok seviyorum. Bir derdim olsa onlara anlatırım, onlardan yardım isterim.

Tablo 2: Güven Boyutunun Önemini Vurgulayan Katılımcıların Yüzde ile ifadesi

FADİLE: Burada herkese fazlasıyla güveniyorum. Kurs dışında da görüşüyoruz. Çok güzel dostluk kurduk. Zaten dostluklar kolay kolay kurulmuyor. Üniversitede bile dostluk kurmak çok zordu. Biri hastalanınca evine ziyarete gidiyoruz, bir abla vardı doğum yaptı, şimdi evine ona tebrike gideceğiz. Zaten burası sıradan bir kurs olsa gelmezdim

PROJE KOORD. YARD.: Tabii muhtarlarla çalışmanın ve iyi çalışmanın çok önemli olduğunu söylemem lazım. Muhtarın da teşviki çok önemli oldu, gelenleri merkeze yönlendirmesi söz konusu oldu. Direkt bir güven ilişkisiyle başladık. Muhtarın orda doğup büyümüş olması, yıllardır orada insanlarla ilişkilerinin iyi olması..

Nitel çalışma sırasında yapılan derin görüşme metinlerinin analizi tablo ile ifade edilecek olunursa katılımcıların çoğunun (Yasemin, Tuğba, Proje Ofis sorumlusu, Proje Koord, Melek,

Katılımcı 3, Katılımcı 2, Katılımcı 1, Filiz, Fadile, Dilşah, Dilber) güven kavramına vurgu yaptıkları görülmektedir. Sosyal sermayenin en önemli ve ağırlıklı olarak alan araştırmalarına konu olan güven boyutunun katılımcıların çoğunluğu tarafından ifade edilmesi sosyal sermaye oluşumu için önemli olarak değerlendirilebilir.

Buradan yola çıkılarak şöyle ifade edilebilir; sosyal sermayenin unsurları olan güven, normlar ve sosyal ağlar proje ofisinin mahalle halkı ile tanışması ve faaliyetlerin başlaması süreçlerinde dikkate alınarak muamele edilmiş, bu unsurların pekiştirilerek projenin yürütülmesi sağlanmıştır.

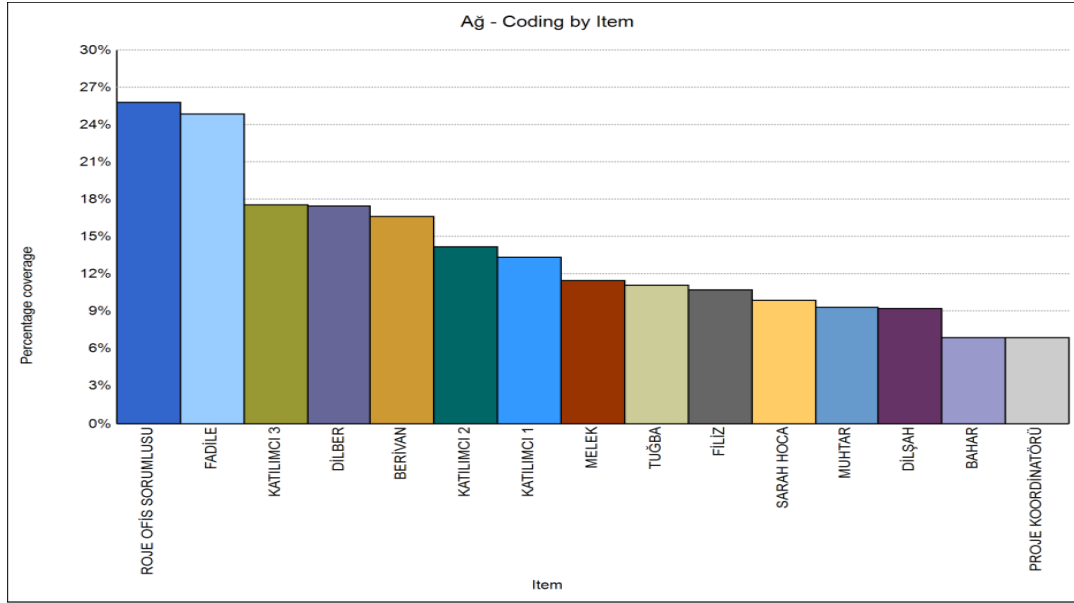
1.Kadriye Mahallesi'nde hemen hemen herkes birbiriyle akrabalık bağına sahip. Bu da mahalle sakinleri arasında bağlayıcı sosyal sermayenin varlığını göstermektedir. Bağlayıcı sosyal sermaye aile üyeleri, yakın arkadaşlar ve komşular şeklinde birbirine yakın kişiler arasındaki ilişkileri ifade etmektedir (Field, 2008). Birbirleriyle ilişkilerinin yoğun olduğu bireyler tarafından oluşturulan, karşılıklı güvenin, geliştirilen ortak normların ve ilişki kalıplarının ortaya çıkardığı kapasite bağlayıcı sosyal sermaye olarak tanımlanabilir.

PROJE OFİS SORUMLUSU: Benim akrabam değil hiçbiri ama eşimle akrabalıkları var. Ben hepsinin sorunlarını genel olarak biliyorum. Ama kaynanamdan dolayı benden çekiniyorlardı, anlatırım diye. Ama böyle yapmadığımı gördüler. Önce onlar da bana güvenmiyordu. Ama gide gele sadece avukat, psikolog ya da müdürüm ile sadece ve sadece onlara çözüm bulmak için "ne yapacağım ben" diye konuşuyorum. Çünkü tıkanıyorum, psikolog değilim, avukat değilim, ne yapabilirim? Bunu gördüler, güvendiler.

Görüldüğü gibi, bağlayıcı sosyal sermayenin sebep olması gereken grup içi etkileşim, ortak faaliyetleri hayata geçirme (Aydın, 2016) ilk aşamada, bağlayıcı bağlarla oluşturulan bağlantılardan -kendisini inciten, üzen aile bireylerine rağmen- kopmak en esnek toplumsal sistemlerde bile kolay olmadığı (Field, 2008) için proje ofisi sorumlusuna karşı da güvenin tesis edilmesi zor olmuştur.

Proje faaliyetlerinden haberdar olmada sosyal ağlar rol oynamıştır. Mahalledeki var olan sosyal ağlar akrabalık ve komşuluk bağlamında sürmektedir. Proje ofisinin yer aldığı sokağın dışında ikamet edenlerin haberdar olmaları sosyal ağlar aracılığıyla olmuştur. Burada da akrabalık ve komşuluk bağlarının etkin olması bağlayıcı sosyal sermayeyi ortaya çıkarmaktadır. Kadınlar, proje süresince katıldıkları kurslardan İŞKUR aracılığıyla bir maaş elde etmişlerdir. Dolayısıyla hem sosyalleşmiş hem yeni şeyler öğrenmiş hem de gelir elde etmişlerdir. Proje sürecindeki kurslarda ve proje bittikten sonra devam eden Semt Evi etkinliklerinde kadınların sosyalleşme süreçlerini ifade etmeleri dikkate değerdir.

DİLBER: Burası kafa dağıtmam için, evden çıkmam için çok iyi oluyor. Evdeki sıkıntılardan arınmış oluyorsun. Çocuklar için de iyi oluyor. Mesela resim kursuna kızımı da getiriyorum. Ben kurstayken kızım da resim kursuna gidiyor. Kızımın da hoşuna gidiyor.... Buraya geldiğimden beri bir sürü şey öğrendim zaten. Geldiğimden beri bir sürü kişi tanıdım. Kurstaki kişileri önceden hiç tanıımıyordum, burada tanıştık. Hiç kimseyi tanıımıyordum, buraya geldikten sonra tanıştık, sevdik birbirimizi.

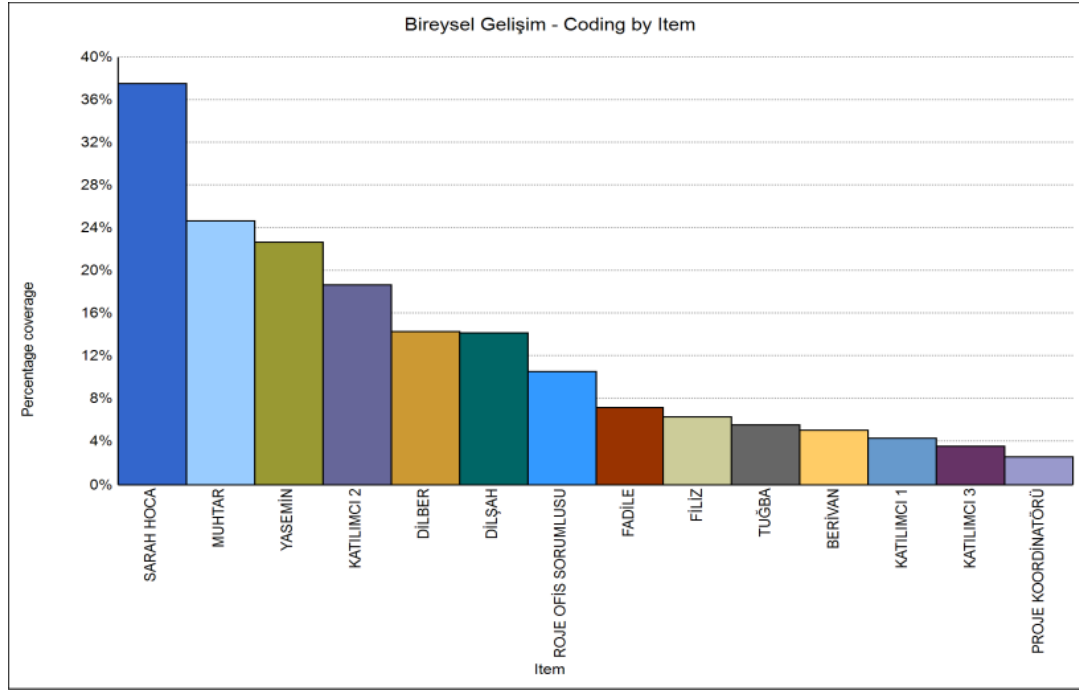
Tablo 3 : Ağ ilişkilerinin Önemini Vurgulayan Katılımcıların Yüzde ile ifadesi

Derin görüşme metinlerinin analizinden de anlaşılacağı gibi Bahar ve muhtar dışındaki tüm katılımcılar projenin sosyal ağ ile ilişkisine vurgu yapmışlardır. Hem projenin başlangıç ve mahalleye tanıtım aşamasında hem de proje sonrasında tüm katılımcılar içinde buldukları ilişkilerin faydasından bahsetmişlerdir. Bireylerin içinde yer aldığı sosyal ağlar sayesinde proje oluşturulurken; proje aracılığıyla kurulan yeni ilişki ağları aracılığıyla katılımcılar proje sonrasında da bireysel faydalarını arttırdıklarını ifade etmişlerdir.

Derin görüşmeler vasıtasıyla elde edilen veriler ışığında hazırlanan aşağıdaki grafikte araştırmacı tarafından bireysel gelişim boyutuyla ifade edilmek istenen, katılımcıların proje faaliyetlerinden sosyal ve psikolojik olarak sağladıkları faydadır. Derin görüşmeler sırasında kadınlar, proje öncesinde içe kapanık olduklarını, ev işlerinden sıkıldıklarını ifade ederken ev işleri dışında herhangi bir şey üretebileceklerini tahmin etmediklerini dile getirdiler. Ancak proje

süresince aldıkları eğitimle hem yeni bilgiler öğrenerek üretim yapmaya başladılar; hem de içinde buldukları yeni sosyal ortamla birlikte kendilerinin farkına vararak özgüvenlerinin pekiştiğini ifade etmişlerdir.

Tablo 4: Bireysel Gelişim Boyutunun Önemini Vurgulayan Katılımcıların Yüzde ile İfadesi

Proje süreci sonucunda kadınların hayatlarında yaşanan değişime çarpıcı bir örnek *Filiz*'in deneyimi olduğu söylenebilir. Filiz, evlenmeden önce çeşitli üretim atölyelerinde istihdam edilmiş ancak evlilikle birlikte iş hayatına devam etmemiş; ta ki mahallede başlayan proje eğitimlerine katılana kadar... daha içe kapanık, komşu kadınlarla ev gezmelerine gitmeyi tercih etmeyen, sadece çocuğunu parka götürmek için evden dışarı gezmeye giden Filiz, proje süresince tanıştığı arkadaşlarıyla ve proje ofisi sorumlusu Sibel ile yakın dostluklar kurmuş. Yeniden kendine güveni gelerek sosyal etkinliklerde öne çıkmaya, kadınları teşvik eden, yönlendiren bir role bürünmüş. Bu süreç Filiz'in, 31 Mart 2019 yerel seçimlerinde Mahalle

Muhtar Azası seçilmesine kadar uzanmış. Görevi gereği belediye ve muhtarlık arasında mekik dokuyarak hem mahallenin hem de önceki proje ofisi, şimdiki Semt Merkezinin sorunlarını çözmek için çabalamaktadır.

ARAŞTIRMACI: Bu kurslar, bu proje ofisi ve Sibel Abla ile ilişkin böylesine iyi olmasaydı muhtar azası olmayı düşünür müydün?

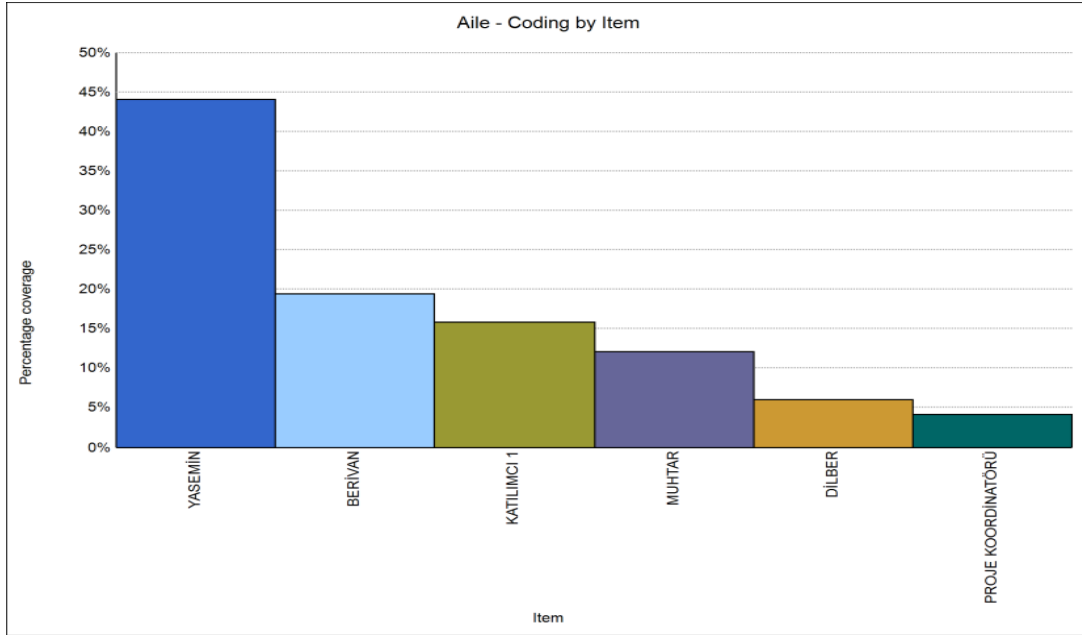
FİLİZ: hayır düşünmezdim. Mesela o kadar tanımama rağmen yani... mesela Hamdin abiyi (muhtar) tanıyorum, potansiyeli biliyorum, eşim Hamdin abiyi tanıdığı halde ilk başta istemedi. Zaten artık proje ofisinden dolayı çıkıyordum, belediyeye gidiyordum. Hani birden bire muhtar azası olucam deseydim böyle olmazdı, çok göze batardım, ama artık o kursa git, oraya buraya git, eski belediye başkanı evime geldi falan derken... yani bu kurs süreçleri böyle dışa dönük olmamı sağladı, kesinlikle.

Filiz'in hayatında oluşan bu değişim, bireysel gelişimin en çarpıcı örnekleri arasında sayılabilir. Filiz artık sadece mahallede yapılan kurslara katılan bir kadın değil; mahallenin sorunları için çözüm sunabilecek yetkili makamlarda görevli bir muhtar azası.

BERİVAN: Burası çocuklara da iyi geliyor. Yani mesela benim kızım hiç paylaşımcı biri değildi. Paylaşmayı öğrendi, oyun oynamayı öğrendi. Daha önce öyle tek başına oturup oynuyordu evde. Şimdi mesela evde diyor ki ' benimle oynayın' diyor. Arkadaşlarını örnek gösteriyor, Öykü benimle oynuyor, Eymen benimle oynuyor diyor. Çocuğumun bile arkadaşı oldu, konuşması çok güzel oldu. Önceden tek başına yiyemiyordu, ama şimdi öğretmenler onlara şey veriyor ya hani yemesi içmesi düzeldi. Yani ben o konuda da çok memnunum.

buradaki eğitimin katkısı çok oldu. Zaten ben kreşe göndermeyi düşünüyordum ama kreşler çok pahalı, bu kursa gelince kreş de ücretsiz oldu, çok iyi oldu yani.

Tablo 5: Aile Boyutunu Vurgulayan Katılımcıların Yüzde ile İfadesi

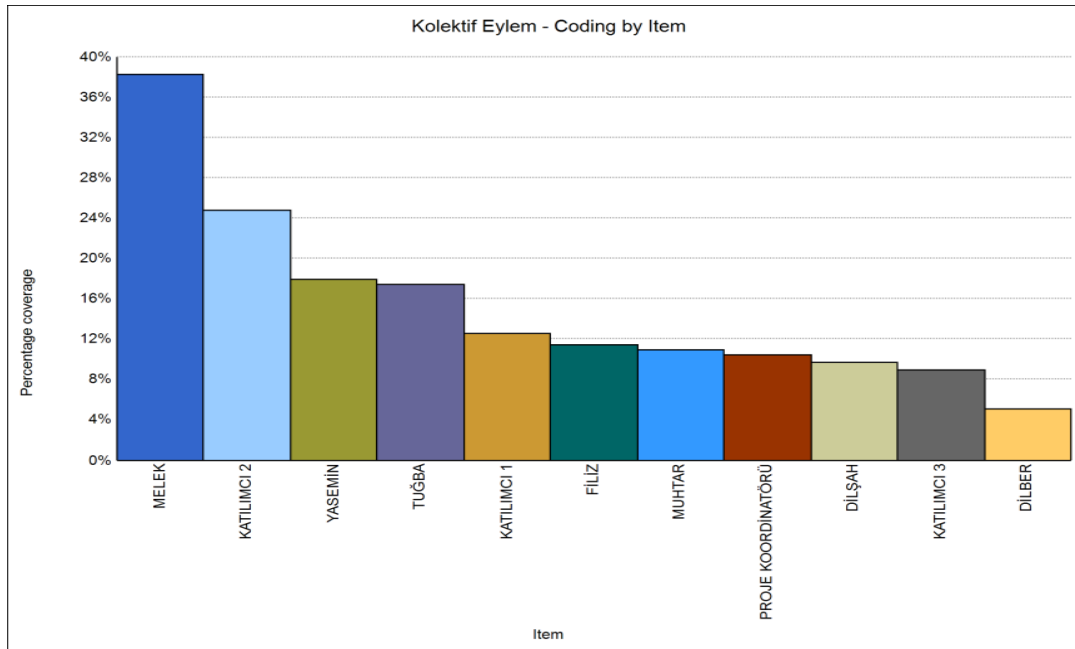

“Gelecek Eğitimde, Eğitim Konak’ta” projesi, projeye katılan kadınların ve proje ekibinin birlikte çıktığı meşakkatli bir yolculukta, kadınların hiç bilmediği, daha önce tecrübe etmediği, düşe kalka, kendi edindikleri deneyimlerle ; bir nevi el yordamıyla keşfettikleri bir girişimcilik hikâyesi aslında! Mesleki eğitimlerle başlayan proje sürecinden kooperatif kurma çalışmalarına kadar uzanan bir yolculuk...Bu yolculuk boyunca kadınların hem ekonomik hem de sosyal hayat adına kazanımları, tez çalışmasına yaptıkları katkının yanında hayatın sunduğu birer umut niteliğinde.

PROJE KOORD. YARD.: Çünkü hassas bir bölge, daha önce hiç hizmet gitmemiş bir bölge. Bu hassasiyeti güven ilişkisine çevirebilmenin zor olabileceğini biliyorduk. şey çok önemli; içeri girdiklerinde güler yüz görmeleri, onlardan biri gibi davranabilmek, onların diliyle bir şeyler

söylemek, onların buraya gönül bağı kurmasına ve onlardan çok duyduğum şey, değerli hissetmelerine sebep oldu. Bu değer görme duygusu da aidiyet duygularını yarattı. Temizlik personelimiz hiç yoktu mesela, biz kendimiz temizliyorduk; ama onlar da temizliyorlardı. Bir keresinde kanalizasyon taşı, su bastı... Hep onlar temizlediler. Bizimle beraber hep onlar temizlediler. Mesela bir keresinde bir arkadaşları çok ciddi bir şiddet gördü eşinden. Tam da ramazan ayıydı; hemen fitreler toplandı, hatta bir tanesi kendine verilen fitreyi verdi, kadına çok destek olundu, çocuklarına baktılar. Bunlar beni çok etkiledi. Böyle bir dayanışmadan bahsediyorum. Hem psikolojik hem maddi dayanışma içindeler. Aslında çok güçlü kadınlar onlar ama farkında değiller. Bir şekilde içinde yaşadıkları koşullarla baş etme yollarını bulmuşlar da çok farkında değiller.

Tablo 6: Kolektif Eylem Boyutunu Vurgulayan Katılımcıların Yüzde ile İfadesi

Proje kapsamındaki eğitimler süresince kullanılması amacıyla proje ekibi tarafından herhangi bir bedel ödmeden, arta kalan çeşitli kumaşlar temin edilmiş ve kadınlar kurslarda

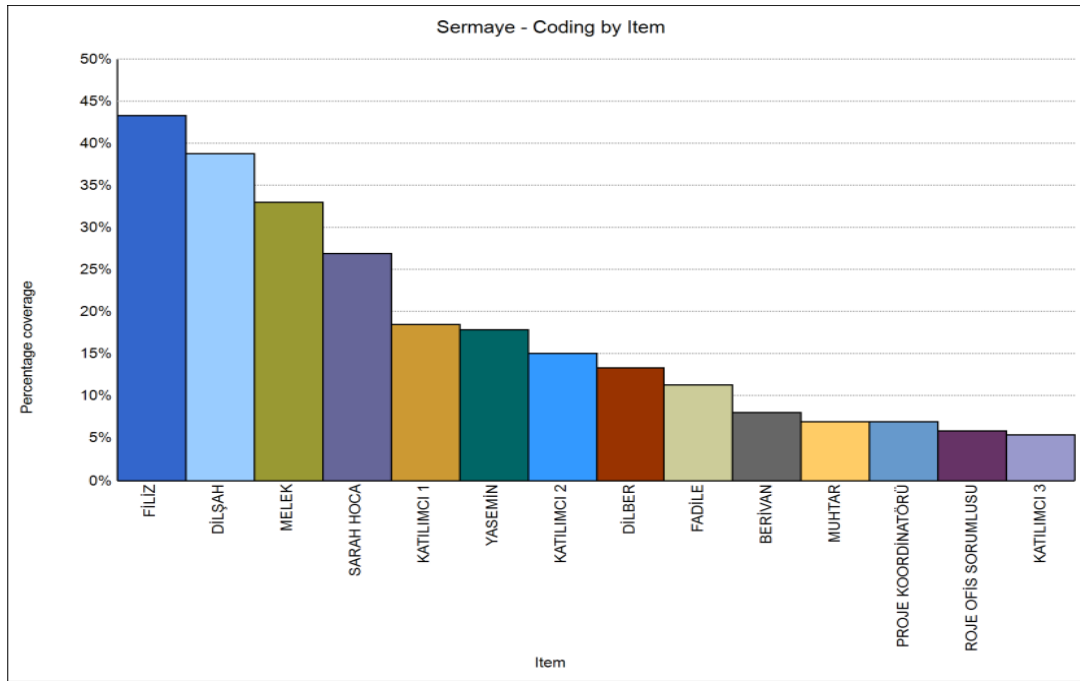
öğrendiklerini bu kumaşlar aracılığıyla pratik yapılması sırasında üretim artmış, kadınlar bu artık kumaşlardan çantalar, önlükler, heybeler üretmiş ve proje ekibinde ürünler birikmiş. Bu ürünlerin satılıp paraya dönüşmesi, emeğin değerlendirilmesi adına Konak Belediyesi de proje katılımcısı kadınlara izmir Hatay'da cumartesi günleri kurulan üretici kadınlar pazarında "1. Kadriye Mahallesi Rehberlik ve Danışmanlık Merkezi" adına bir stant temin edilmiş. Böylelikle kadınlar ürünlerini burada satmaya, emeklerinin karşılığını mali olarak elde etmeye başlamışlar.

Resim 1: Hatay Pazarı'nda Proje Katılımcısı kadınlar

PROJE KOORD. YARD.:En son 2 ya da 1 hafta önce kadınlarla görüştüm. Özellikle orayı aktif olarak yürüten ve daha önce çalışma disiplini olan arkadaşlarımız. "biz yeniden başlamak istiyoruz" dediler. Kooperatifi kurmak istiyoruz, bizim 7 kişiye ihtiyacımız var. Hatta siz, müdür olsa zaten 7 kişiyi toplarız dediler. Oluruz zaten, hiç sorun değil dedim (gülerek). Sürece kendileri karar vermişler. Şöyle bir karar almışlar: kooperatifi biz kuracağız, biz yürüteceğiz, kadınlara da üretimi biz yaptıracağız. Aslında önceden biraz hezimete uğramış gibi hissettiler ama b u sefer kendileri çözüm bulduğu için bir yere da vardılar.

Tablo 7: Sermaye Boyutunu Vurgulayan Kadınların Yüzde ile ifadesi

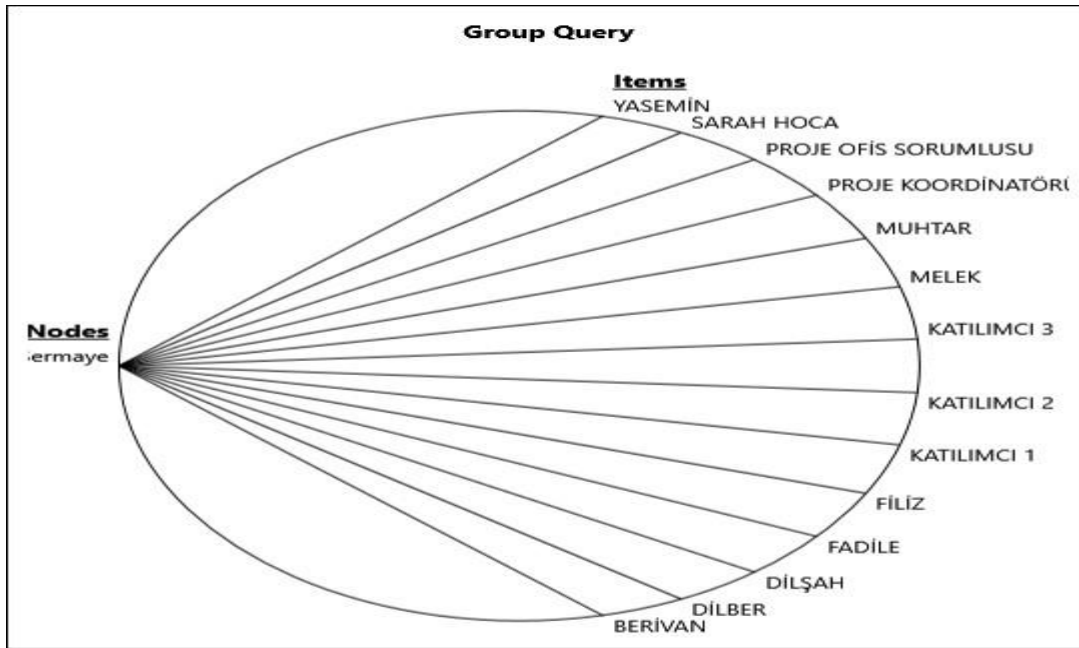

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, en ağırlıklı proje sonrası muhtar azası seçilmiş olan Filiz'in ekonomik katkısından, istihdam açısından katkısından bahsettiği görülmektedir. Bunun yanı sıra kooperatif faaliyetlerinden, bireysel satışlarından bahseden diğer katılımcılar da yoğun olarak proje sürecinin hayatlarına ekonomik katkı sunduğu ifade etmişlerdir.

Aşağıdaki şekilde ise görüşme yapılan 16 kişiden 14 kişi proje sürecinin ekonomik çıktılarından, katılımcı kadınların ekonomik hayatlarında yarattığı katkı ve farklardan bahsetmiştir.

Aşağıdaki tablo, derin görüşmeler sonucunda projeye katılan kadınların girişimcilik ve ekonomik özgürlük açısından projenin hayatlarına yaptığı katkıyı ifade etmelerinin görsel analizi ve yansımasıdır. Görüldüğü gibi Tuğba adlı katılımcı dışında derin görüşme yapılan katılımcılar projenin girişimciliği teşvik ettiği, ekonomik olarak kendilerinin daha özgüvenli hissettikleri ifade edilirken; en önemlisi de gelecek planlarında kendi işlerini kurma umutlarına vurgu yapılmıştır.

Şekil 1: Sermaye Boyutunu Vurgulayan Katılımcılar

Yapılan derin görüşmelerde, proje öncesinde kadınların kendilerini ifade etmede dahi zorlanırken şu anda gelecek için kendi iş yerlerini açma hayallerine sahiptirler. Kadınlar proje eğitimleri sayesinde hasta bakımı ve dikiş gibi teknik beceriler yanında, sosyalleşme imkânı bulmuşlar, arkadaşlıklar ve hatta dostluklar inşa etmişler ve en önemlisi kendilerini bulmuşlardır.

Aslında özlerinde var olan değerlerin proje süreci yardımıyla farkına vararak ortaya çıkarma imkânı sayesinde özgüvenlerini kazanmışlardır.

Proje, kadınlara sadece para kazanma değil; "kendileri olma" fırsatı sunmuştur.

2. ÇALIŞTAYDAN BEKLENEN KATKI

Çalıştay için bildiri olarak sunulan çalışma, kabul edilmiş bir doktora tezinin nitel araştırma bölümüdür. Dolayısıyla sosyal bilimler doktora öğrencisi olarak sahada yapılmış bir nitel çalışma tecrübeleri tüm yönleriyle çalıştaya katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Sosyo-kültürel olarak dezavantajlı, göç ile şehre gelmiş , kimi okuma yazma dahi bilmeyen kadınların yer aldığı bir proje çalışması için alan araştırması yapılmıştır. Araştırmacının proje katılımcılarına ulaşması, nitel çalışma kapsamında derin görüşmeye ikna edip kayıt alınmasına izin verelerinin sağlanması oldukça meşakkatli bir işbirliğini gerektirmiştir. Gerek görüşme öncesinde gerekse görüşmeler sırasında katılımcılarla diyalogun sürdürülebilmesi sürecinde pek çok farklı tecrübeler elde edilmiştir. Dolayısıyla farklı sosyo-kültürel ve gelir gruplarından katılımcılarla yapılan görüşmelerdeki deneyimlerin sunulması için çalıştay bir fırsat olarak görülmüştür. Tüm bunlara ek olarak bildiride sunulan çalışmanın irdelenerek eksik kalan yanlarının tespit edilmesi, gelecekteki nitel çalışmalar için yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

3. KAYNAKÇA

Akkaş, H.H. ve Tekir, O. (2013). Demokrasinin Gelişmesi ve Sürdürülebilirlikte Sosyal Sermaye.

Ankara: Kadim Yayınları.

Aydın, H.i. (2016). Sosyal Sermaye ve Kalkınma. Ankara: Elif Yayınevi.

Field, J. (2008). Sosyal Sermaye. Çev. Bahar Bilşgen ve Bayram Şen. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Putnam, R. (1995). Bowling Alone: America's Declining Social Capital. Journal of Democracy.

6(1):1-18. <http://archive.realtor.org/sites/default/files/BowlingAlone.pdf>, (27.01.2017).

**İŞ YERİNDE ETİK OLMAYAN DAVRANIŞLARI DESTEKLEYEN KURUMLARIN
OLUŞTURULMASI VE SÜRDÜRÜLMESİ: "WORK AND TRAVEL" ÖĞRENCİLERİ VE ABD'DE
BİR EĞLENCE PARKI**

Arş. Gör. Emre BİLGİÇ

İzmir Bakırçay Üniversitesi, İİBF, İşletme

emre.bilgic@bakircay.edu.tr

Öz

Kültürel değişim amacı ile gerçekleştirilen "Work and Travel" programına katılan öğrenciler anavatanlarından ayrıldıklarında, genellikle ilk yurt dışı deneyimler olması nedeniyle, gerek sosyal gerekse iş hayatı anlamında oldukça farklı bir ortamla karşılaşmaktadırlar. Bu ortam onların bir takım etik olmayan davranışlar yapmasını sağlamakta ve öğrenciler bu davranışları kendi aralarında meşrulaştırmaktadır. Araştırmacının dikkatini çeken bu gözlemden ve kurumsal kuram ve kurumsal iş kavramından hareketle bu çalışmada Work and Travel öğrencilerinin iş ortamında oluşturdukları etik olmayan davranışları destekleyen kurumlar nelerdir? bu kurumları neden ve nasıl oluşturmaktadırlar? ve bu kurumları nasıl devam ettirmektedirler? sorularını yanıtlamak amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında bir anlayış sunması adına üç kişi ile mülakat gerçekleştirilmiş ve buradan elde edilen verilerle ön bulgular paylaşılmıştır. Daha sonra ise araştırma sürecinde kullanılması planlanan görgül nitel araştırma tasarımı hakkında bilgiler sunulmuştur. Son olarak ise bir sonuç kısmına yer verilmiş ve araştırmacının araştırma hakkında beklediği katkılar özetlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Kuram, Kurumsal İş, Work and Travel, Görgül Nitel Araştırma

1. Giriş

ABD hükümeti kontrolünde¹ gerçekleştirilen "Work and Travel" öğrenci kültürel değişim programı her geçen gün öğrencilerin dikkatini daha fazla çekmektedir. Programın öğrencilere hem yaz tatili boyunca çalışma imkânı sunması hem de bu imkanla birlikte öğrencilere İngilizceyi geliştirme ve kolayca vize elde ederek yurtdışında tatil yapma imkânı sağlamasından dolayı ilgi çekmektedir. Programa katılan öğrenciler bulaşıcılık, otellerde temizlik, lunaparklarda ride operatörü, satış elemanı vb. gibi emek yoğun işlerde hem diğer Work and Travel öğrencileriyle hem de Amerikalılarla birlikte çalışmaktadırlar.

Programa katılan öğrenciler ABD'de ailelerinden çok uzakta olmakla birlikte anavatanlarındaki yaşamlarından oldukça farklı bir yaşama geçmektedirler. Öte yandan iş ortamlarında da birtakım farklılıklarla ve sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Bu durum onları anavatanlarındaki davranış kalıplarından daha farklı davranmaya sürüklemektedir. Farklı davranışlarla kastedilen ise etik olmayan davranışlardır (bilerek iş yavaşlatma, hırsızlık, vb.). Ayrıca öğrenciler farklı olan bu davranış kalıplarını birbirlerinden gizleme ve saklama çabasına girmemekte ve bu davranışları meşru görmektedirler².

Türk Dil Kurumu'na göre geçerli olma durumunu³ ifade eden meşruluk kavramı kurumsal kuramın temelini oluşturan unsurlardan birisidir. Kurumsal kuram, örgütlerin sosyal normlara uymaları gerektiğini ve sosyal olarak onaylanmadan ayakta kalamayacaklarını iddia etmektedir (Meyer ve Rowan, 1977). Kuram, üretimdeki verimlilikten bağımsız olarak, oldukça detaylı bir kurumsal çevrede yer alan ve bu çevre ile eş biçimleşmeyi başaran örgütlerin hayatta kalmak için gerekli olan meşruiyeti ve kaynakları elde edeceğini ileri sürmektedir (Meyer ve Rowan, 1977). Kurumsal çevre ise modernleşme süreciyle birlikte örgütlerin dışında ve üzerinde oluşmuş, ussallaştırılmış yapıları, kuralları, normları, inançları ve efsaneleri içeren bir çevredir (Özen, 2020). Kuramın ilgilendiği konulardan birisi de kurumsal iştir. Kurumsal iş kavramı, bireylerin veya örgütlerin kurumları oluşturmak, sürdürmek veya bozmak amacıyla gerçekleştirdikleri maksatlı faaliyetleri ifade etmektedir (Lawrance ve Suddaby, 2006).

Bu çalışmanın amacı ise kurumsal kuram ve kurumsal iş kavramından hareketle Work and Travel öğrencilerin ABD'deki iş yaşamlarında oluşturdukları kurumları incelemektedir. Bu

¹ Bkz. <https://tr.usembassy.gov/tr/education-culture-tr/summer-work-and-travel-exchange-program-tr/>

² Bu durum araştırmacının bireysel gözlemine dayanmaktadır.

³ Bkz. <https://sozluk.gov.tr/>

bağlamda bu çalışmanın araştırma soruları şu şekildedir; Work and Travel öğrencilerinin iş ortamında oluşturdukları etik olmayan davranışları destekleyen kurumlar nelerdir? bu kurumları neden ve nasıl oluşturmaktadırlar? ve bu kurumları nasıl devam ettirmektedirler?

Çalışmanın devam eden kısımlarında kurumsal kuram ve kurumsal iş kavramı açıklanmaya çalışılacaktır. Daha sonra ise ön bulgu niteliği taşıyan mülakat sonuçları paylaşılacak ve araştırma sorularını yanıtlamak için kullanılması planlanan yöntemden bahsedilecektir. Son olarak ise sonuç kısmına yer verilecek ve araştırmacının konu ile ilgili katkı beklediği noktalar paylaşılacaktır.

2. Kurumsal Kuram ve Kurumsal İş

Günümüzde sıkça ele alınan kuramlardan birisi olan kurumsal kuram temelde örgütün sosyal normlara uyum sağlamasıyla ilgilenmektedir. Kurumsal kuram, örgütlerin sosyal normlara uymaları gerektiğini ve sosyal olarak onaylanmadan ayakta kalamayacaklarını ileri sürmektedir (Meyer ve Rowan, 1977). Bu bağlamda kuramın temel tezi, örgütlerin yapı ve süreçlerinin içinde buldukları kurumsal çevreye uyumları sonucunda biçimlendiğidir (Özen, 2020). Kuram, üretimdeki verimlilikten bağımsız olarak, oldukça detaylı bir kurumsal çevrede yer alan ve bu çevre ile eş biçimleşmeyi başaran örgütlerin hayatta kalmak için gerekli olan meşruiyeti ve kaynakları elde edeceğini ileri sürmektedir (Meyer ve Rowan, 1977). Yani, örgütlerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için, sadece teknik anlamda verimli olmaları yetmemekte, bu çevredeki kurumlara uyarak kendilerini meşru kılmaları gerekmektedir (Özen, 2020). Dolayısıyla örgütler kendilerini etkileyen çevrelerindeki kurumları benimseyerek, onlarla eşbiçimli hale gelmektedirler (Şen, 2019). Özetle kuram, örgütlerin ayakta kalabilmek için buldukları kurumsal çevreye uyum sağlamaları gerektiğini, bu uyumun örgüte meşruiyet kazandıracağını ve bu süreçle örgütün bulunduğu kurumsal çevre ile eşbiçimleşeceğini ileri sürmektedir.

Bahsi geçen kurumsal çevre ise modernleşme süreciyle birlikte örgütlerin dışında ve üzerinde oluşmuş, ussallaştırılmış yapıları, kuralları, normları, inançları ve efsaneleri içeren bir çevredir (Özen, 2020). Kurumsal çevrenin örgütsel eylemi etkilediği süreçlerin anlaşılmasıyla beraber, araştırmalar, bireysel ve örgütsel eylemin kurumlar üzerindeki etkileriyle giderek daha fazla ilgilenmeye başlamışlardır (Lawrance ve Suddaby, 2006). Bu bağlamda kurumsal iş kavramı ön plana çıkmaktadır. Lawrance ve Suddaby'nin (2006) de belirttiği üzere yeni kurumların nasıl meydana geldiği ile ilgilenen kurumsal girişimcilik (DiMaggio, 1988) ve kurumsallaşmış bir

örgütsel faaliyet veya uygulamanın erozyonu veya süreksizliği anlamına gelen "deinstitutionalism" (Oliver, 1992) kavramları kurumsal iş kavramının temellerini oluşturmaktadır. Bu kavramlardan hareketle kurumsal iş kavramı, bireylerin veya örgütlerin kurumları oluşturmak, sürdürmek veya bozmak amacıyla gerçekleştirdikleri maksatlı faaliyetleri olarak tanımlanmaktadır (Lawrance ve Suddaby, 2006). Tanımdan da anlaşılacağı üzere Lawrance ve Suddaby (2006) üç temel kurumsal iş öne sürmektedir; kurumları oluşturma, kurumları sürdürme ve kurumları bozma. Özellikle kurumsal girişimcilik temeline oturan kurumları oluşturma ile ilgili araştırmaların odak noktasını, kurumsal girişimcilerin özelliklerini ve bunları üreten koşulları detaylandırmak oluşturmaktadır (Lawrance ve Suddaby 2006). Öte yandan her ne kadar kurumların sürekliliğini sağlayacak otomatik sosyal mekanizmaların olduğu düşünülse de çok az sayıda kurum sürekliliğini koruyacak güçlü mekanizmalara sahiptir ve bu bağlamda ne tür kurumsal işlerin var olan kurumları sürdürmek için gerçekleştirildiği de önemli bir alan haline gelmektedir (Lawrance ve Suddaby, 2006). Son olarak ise kurumları bozma, çıkarlarına mevcut kurumsal düzenlemeler tarafından hizmet edilmeyen ve sonuç olarak mevcut seti bozmak için mümkün olduğunda çalışacak aktörlerin faaliyetleri ile ilgilidir (Lawrance ve Suddaby, 2006).

Literatürde farklı kurumsal işleri ele alan çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalardan bazıları kurumları oluşturmaya yönelik kurumsal işleri incelerken (bkz. Zvolkska, vd. 2019), bazıları kurumların sürdürülmesiyle (bkz. Currie, vd. 2012) ve bazıları da kurumların bozulmasıyla (bkz. Thompson-Whiteside ve Turnbull, 2021) ilgili işleri ele almaktadır. Literatür incelendiğinde kurumsal işin cinsiyetçi kurumsal düzenlemelerden (bkz. Styhre, 2014; Thompson-Whiteside ve Turnbull, 2021) paylaşım ekonomisine (bkz. Mair ve Reischauer, 2017; Zvolkska, vd. 2019) ve profesyonel yaşama (bkz. Currie, vd. 2012; Breit, vd. 2018) kadar pek çok alanda ele alındığı ve genel olarak bu çalışmaların nitel tasarımı benimsedikleri gözlemlenmektedir.

Öte yandan Work and Travel ile ilgili sınırlı sayıda araştırma mevcuttur. Bu araştırmalar ise programa katılan öğrencilerin ücretleri (bkz. Durkin, 2013), turizm (bkz. Moisă, 2010), öğrencilerin program deneyimleri (bkz. Carpio, vd. 2018), öğrencilerin göç isteği (Pop, 2009) ve kültürlerarası hassasiyet (bkz. Wattanavorakijkul, 2020) gibi konuları ele almaktadır. Türkçe literatürde ise sadece Parlak ve Ersöz'e (2018) ait küresel üretim ilişkilerini ele alan çalışmaya rastlanılmıştır. Dolayısıyla bu çalışma kendine has özellikler taşıyan Work and Travel programına

katılan öğrencilerin oluşturduğu kurumlar inceleyerek literatüre özgün bir katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

3. Ön Bulgular ve Sonuçlar

Bu aşamada daha önce ilgili parkta çalışmış üç kişi⁴ ile mülakat gerçekleştirilmiştir. Mülakat gerçekleştirilen kişilere araştırma amacı hakkında bilgi verilmiş ve katılım hakkındaki onayı alınmıştır. Katılımcılar araştırmacının tanıdığı kişiler olmasından dolayı sözlü onay alınmış fakat araştırmanın asıl kısmına geçildiğinde etik kurul onayı ve ilgili diğer belgeler alınacaktır. Mülakat soruları üçüncül şahıslar üzerinden sorulmuştur. Bu mülakatları yapmaktaki amaç bir ön bulgu paylaşabilmektir. Araştırma düşünülen tasarımı ile gerçekleştirildiğinde daha derin ve geçerli bilgiler elde edileceği umulmaktadır.

Katılımcıların belirttiğine göre eğlence parkında meydana gelen etik olmayan davranışlar şu şekildedir; *Supervisor⁵'ların adam kayırması, hırsızlık (mutfaktan ücretsiz yiyecek alma veya para araklama⁶ şeklinde), bilerek iş yavaşlatma ve geç gitme, yalan ve iftira*. Katılımcıların öğrencilerin neden bu davranışları gerçekleştirdiğini açıklayan ifadeleri tablo 1'de paylaşılmıştır. Tablo 1 incelendiğinde çalışanların sosyal ilişkilerindeki rolünün, daha fazla kazanma isteğinin⁷, işe bağlı hissetmemenin, çalışma şartlarının ve sömürülme/kullanılma hissini bu davranışlara neden olduğu söylenebilir.

⁴ Üç kişi metin boyunca katılımcı 1, katılımcı 2 ve katılımcı 3 şeklinde isimlendirilecektir. Katılımcı 3'ün diğer katılımcılara göre hatırlama güçlüğü çektığı söylenebilir.

⁵ Supervisor: Eğlence parkında ride'ları kullananları kontrol etme ve yönlendirme yetkisi bulunan kişilerdir. Hepsi Amerikalı çalışanlardır.

⁶ Para araklama davranışı sadece Katılımcı 3 tarafından dile getirilmiştir.

⁷ Bu isteğin oluşumunda acentelerin rolü olduğu düşünülmektedir.

Tablo 1. Etik Olmayan Davranışlar ve Nedenleri

Etik Olmayan Davranış	Neden
Supervisor'ların Adam Kayırması	"...Aralarında çıkar ilişkisi var. Yakın arkadaş (supervisor ve Work and Travel öğrencisi) oldukları ve birbirlerinin işlerini çözdükleri için yapıyorlar..." (Katılımcı 1) "...Bir de supervisorlarla dışarda yakın olanlar daha kolay işlere veriliyorlar. Amerikalılar yabancı diye bunlara yalakalık yapıyor bazı öğrenciler de bunu fırsata çeviriyor. Bir de aralarında samimi aşk ilişkisi olanlar da oluyor..." (Katılımcı 2)
Hırsızlık	"Para ödememek için maliyetten kaçınmak için. Ucuz işçi çalıştırmak da ahlaksızlık. Ayrıca alışkanlık veya zevk de olabilir." (Katılımcı 1) "Hırsızlık yapıyorlar çünkü soyulduklarını, kullandıklarını hissediyorlar." (Katılımcı 2) "Maaşın az olduğunu düşünüyorlar ve bu şekilde (hırsızlık) maaştan çok daha fazla kazanıyorlar." (Katılımcı 3)
İş Yavaşlatma	"İşlerine saygı duymuyorlar çünkü memnuniyetsizler ve ait hissetmiyorlar" (Katılımcı 1) "Ayrıca çalışma şartları çok ağır ister istemez işten kaçmak istiyor insanlar. Molalar çok kısa ve çalışırken oturmak bile yasak" (Katılımcı 2)
Yalan	"Üstlerine karşı söylüyorlar işten kaçmak ve kolaya kaçmak için" (Katılımcı 1)

Daha sonra ise bu davranışları meşrulaştıran kurumların neler olduğunu anlamak adına katılımcılara bu davranışları haklı bulup bulmadığı ve haklı buluyorlarsa neden haklı buldukları sorulmuştur. Çalışanların bu davranışları meşrulaştırırken kullandıkları en güçlü kurumun sömürülme/kullanılma inancı olduğu söylenebilir. Katılımcıların şu sözleri bunu destekler niteliktedir;

"...Adamlar bizi sömürüyor biz de bunları sömürelim kafasında sömürüldüğün için biz de sömürelim oluyor..." (Katılımcı 1)

"...Her şeyden önce sömürülüyorsun. Hem Amerikalılardan daha az ücret alıyorsun hem de daha fazla çalışıyorsun..." (Katılımcı 2)

Bu sömürülme/kullanılma inancını oluşturan unsurların ise ağır çalışma koşullarının ve Amerikalılarla Work and Travel öğrencileri arasındaki ücret farklılığının etkili olduğu söylenebilir. Örneğin katılımcılara ait şu sözler bu durumu ortaya koyar niteliktedir;

"...Ucuz işçi gücü, hakkını vermedikleri için kendilerinde haklılık payı çıkarıyorlar. Ayrıca çalışma şartları da kötü..." (Katılımcı 1)

"...Hem Amerikalılardan daha az ücret alıyorsun hem de daha fazla çalışıyorsun..... Bir de insanlar zaten çok yoruluyor onun için mecbur çalışmaktan kaçıyorlar. Güneşin altında ayakta aç kimse beklemek istemiyor..." (Katılımcı 2)

Bu davranışları meşru kılan bir diğer kurum ise verilen çok para kazanma vaadidir. Acenteler genellikle öğrencileri ikna etmek için kazanacakları para miktarlarından bahsederler ve öğrenciler bu beklenti ile çalıştıkları yere giderler⁸. Dolayısıyla çok para kazanmak onlara sözü verilen bir unsurdur. Katılımcı 3'ün şu sözleri bu durumu destekler niteliktedir;

"... Bu davranışları yapmaya devam ederlerdi çünkü başkası değil para önemli..." (Katılımcı 3)

Öğrencilerin sosyal ilişki ağları hakkındaki düşünceleri de bu davranışları destekleyen bir başka kurumu oluşturmaktadır. Öğrencilerin diğer öğrencilerin hem birbirleri ile hem de Amerikalılarla olan ilişkilerinden doğan durumlara karşı kendilerini savunmak adına bu davranışları meşru kıldığı gözlemlenmektedir. Katılımcıların şu sözleri bu durumu destekler niteliktedir;

"...Sebebi⁹ birinin diğerine (iki öğrencinin) çakallık yapması, başkasının çakallığı bu davranışa yönlendiriyor..." (Katılımcı 1)

"... Bir de supervisorlarla dışarda yakın olanlar daha kolay işlere veriliyorlar. Amerikalılar yabancı diye bunlara yalakalık yapıyor bazı öğrenciler de bunu fırsata çeviriyor. Bir de aralarında samimi aşk ilişkisi olanlar da oluyor..." (Katılımcı 2)

Öğrencilerin bu davranışlarını meşrulaştırırken kullandıkları bir diğer kurum ise hem iş yerine hem de ABD'ye bağlı hissetmeme durumudur. Üç ay içerisinde tekrar dönmek zorunda olduklarını bilen öğrenciler çalıştıkları ortama kendilerini bağlı hissetmemektedirler. Bu durum ise onlarda "zaten gideceğiz" düşüncesi oluşturmaktadır. Bununla birlikte işten memnun olmama durumunun varlığı da öğrencilerin davranışlarını meşrulaştırmasını sağlamaktadır. Katılımcı 1'in şu sözleri bu durumu destekler niteliktedir;

⁸ Araştırmacının gözlemine dayanmaktadır.

⁹ Burada sebebi olunan durum kimi öğrencilerin çalışmadıkları halde erken "check in" yaparak diğer Work and Travel öğrencilerinden daha fazla kazanıyor oluşudur. Katılımcı burada Work and Travel öğrencileri arasındaki kazanç farklılıklarını açıklamaktadır.

"...işlerine saygı duymuyorlar çünkü zorunluluktan yapıyorlar ve memnuniyetsizler ve ait hissetmiyorlar..." (Katılımcı 1)

Son olarak ise spesifik olarak mutfaktan bir şeyler çalma davranışını meşru kılan inancın çalınan şeylerin bedava olması gerektiği inancı olduğu gözlemlenmektedir. Öğrenciler yemek masraflarının karşılanması gerektiğini düşünmektedir. Bunun karşılanmaması ise öğrencilerde zaten verilmesi gereken bir şeyi kendilerinin aldığı inancını oluşturmaktadır. Katılımcıların şu sözleri bu durumu destekler niteliktedir;

"...Ayrıca çalınan şeylerin bedava olması gerektiği düşünülüyor..." (Katılımcı 1)

"...Bir de molaya çıktığın zaman ücretin kesiliyor, yiyecek desen zaten bedava olması gereken bir şey..." (Katılımcı 2)

Belirtilen bu kurumların nasıl ortaya çıktığını ve sürdürüldüğünü anlamak adına katılımcılara bu davranışların ortaya ilk nasıl çıkmış olabileceği, ne kadar kişinin bu davranışlarda bulunduğu, kimse yapmasaydı bireyin yine de bu davranışı yapıp yapmayacağı, bu davranışları yapmasa da destekleyen veya kınayanların olup olmadığı ve varsa bunların etkisi ve ikinci kez parka çalışmaya gelenlerin ne tür bir etkisi olduğu sorulmuştur.

Katılımcılara bu davranışların ilk nasıl ortaya çıkmış olabileceği sorulduğunda iki farklı durum ortaya çıkmıştır. Katılımcılar öğrencilerin bu davranışlarının ilk olarak içgüdüsel olarak veya birini örnek alarak ortaya çıkmış olabileceğini düşünmektedir. Katılımcıların şu sözleri bu durumu destekler niteliktedir;

"...içsel bir güdü olarak da olabilir başka birinden görerek de başlamış olabilirler..." (Katılımcı 1)

"...içgüdüsel olarak belki tepki anlamında yapabilirlerdi..." (Katılımcı 2)

Bu kurumların sürdürülmesini sağlayan en büyük mekanizmanın ise grup halinde hareket etmenin olduğu belirtilebilir. Öğrencilerin bu davranışları gerçekleştirirken birbirlerine yardımcı olduğu, birbirlerini haklı gördüğü ve bu durumun ise öğrencileri teşvik ettiği söylenebilir. Katılımcıların şu sözleri bu durumu destekler niteliktedir;

"...Birbirleri ile konuşuyorlar ve bunu haklı olarak görüyorlardı..." (Katılımcı 1)

"...Bunu (hırsızlığı kastederek) araklayarak, birbirlerine yardım ederek de yapıyorlar grupça da hareket de ediyorlar teşkilat gibi..." (Katılımcı 1)

"...ilk nasıl başladıklarını bilmiyorum ama herkesin birbirini teşvik ettiğini biliyorum. Grupça bu iş yapılıyor. Mesela hırsızlık yapılacaksa biri kapatıyor diğeri alıyor veya moladan grupça herkes geç dönüyor..." (Katılımcı 2)

Öğrencilerin büyük bir kısmının bu davranışları gerçekleştiriyor olmasının destekleyici bir rolü var mıdır düşüncesinden hareketle öğrencilerin ne kadarının bu davranışları gerçekleştirdiği katılımcılara sorulmuştur. İki katılımcı büyük bir çoğunluğun yaptığını belirtirken bir katılımcı bu davranışları yapanların az olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların bu konudaki cevapları şu şekildedir;

"...Sayıları az değildi. Yaklaşık öğrencilerin %40'ı yapıyordur..." (Katılımcı 1)

"...Bence çoğu kişi yapıyordu yarıdan fazlası yapıyordur..." (Katılımcı 2)

"...Bu davranışı yapanların çok olduğunu sanmıyorum %10 olabilir..." (Katılımcı 3)

Bu davranışları gerçekleştirilmeyen diğer öğrenciler bu davranışları haklı mı görüyor yoksa kınıyor mu sorusu katılımcılara yönlendirilmiştir. Katılımcılardan ikisi hem kınayan hem de destekleyen öğrencilerin olduğunu fakat kınayanların sözlerinin çok etkili olmadığını söylemişlerdir. Katılımcılardan biri ise bu konuda herhangi bir şey duymadığını dile getirmiştir. Buradan hareketle kınayanların olmasına rağmen parkın genelinde bu davranışları meşru kılan kurumların kabul gördüğü söylenebilir. Bu durumu destekleyen katılımcı yanıtları ise şu şekildedir;

"... ikisi de vardı. Fakat kınayanların sözleri etkili olmuyordu. Çünkü kişinin kendisi doğru olarak gördüğü için bunlar etkili olmuyordu..." (Katılımcı 1)

"... Genelde birbirlerini zaten destekliyorlar. Arada yanlış olduğunu söyleyen oluyordu ama sonlarda onlarda söylemeyi bıraktı..." (Katılımcı 2)

"...Herhangi bir yorum duymadım, etkilediğini (başkalarının sözlerinin) sanmıyorum..." (Katılımcı 3)

Son olarak ise ikinci kez Work and Travel'a katılan öğrencilerin ilk kez gidenler üzerinde ne tür etkileri olduğu sorulmuştur. Bu kişilerin rolünün genelde ilk kez gelen öğrencilere yol gösterme ve yardım etme olduğu söylenebilir. Fakat katılımcı 1'in ifadeleri etik olmayan davranışları aktarmada da rolleri olabileceğini düşündürmektedir. Bu durumun detaylı incelenmesi önemlidir. Katılımcıların yanıtları ise şu şekildedir;

"...İşî öğretme alanı tanıtma konusunda yardımcı oluyorlardı. İşin kurdu olduğumuzda onlar kuzuya döndü..." (Katılımcı 1)

"...Hem çevreyi öğretiyorlar hem de işte ne yapılması gerektiğini. Geçen sene neler yaptıklarını anlatıyorlardı. Gelen öğrenciler de onların dediklerini genelde yapıyorlardı sonuçta bilmedikleri bir yer..." (Katılımcı 2)

Yukarıdaki cevaplar ışığında öğrencilerin etik olmayan davranışlarını "sömürülme/kullanılma inancı", "para kazanma vaadi", "sosyal ilişkiler hakkındaki düşünceleri", ve "bağlı hissetmeme" ile meşrulaştırdığı gözlemlenmektedir. Özellikle öğrencilerin sömürülme/kullanılma hissi ile yaptıkları davranışları meşrulaştırdıkları gözlemlenmektedir. Bu davranışların sürdürülmesinde ise "grup bilincinin", "çoğu kişinin de aynı davranışı yapmasının" ve "yapılan doğru bulmanın" etkili olduğu gözlemlenmektedir. Yapılan mülakatlar oldukça yetersiz olsa da konu hakkında bir bakış açısı sunduğu düşünülmektedir. Araştırmanın planlanan tasarımı ile daha derin bir anlayışın elde edileceği umulmaktadır. Bu sonuçlar incelenirken katılımcıların önceden ilgili parkta bulunduğu ve bu durumun katılımcının hatırlamasını güçleştirdiği unutulmamalıdır.

4. Düşünülen Araştırma Tasarımı

Epstein ve King'e (2002: 2) göre görgül kelimesi gözlem veya deneyimlere dayanan dünya hakkındaki delilleri ifade etmektedir. Bu bağlamda Epstein ve King (2002: 2) bu delillerin nitel veya nicel olabileceğini ve birinin diğerinden daha fazla görgül olmadığını belirtmektedir. Dolayısıyla bir araştırmayı görgül kılan şeyin dünya hakkındaki gözlemlere dayanması olduğunu belirtmişlerdir (Epstein ve King; 2002: 3). Buradan hareketle bu çalışmanın amacının Work and Travel öğrencilerinin öznel deneyimlerini kurumsal kuram çerçevesinden anlamak olmasından ve nitel verilerin bireylerin bu deneyimlerini anlamada sağladığı avantajdan (Graebner, vd; 2012)

dolayı bu çalışmanın görgül nitel araştırma tasarımı ile yürütülmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın ABD'deki bir eğlence parkında¹⁰ gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. Bunun nedeni ise çalışmanın gerçekleştirilmesi planlanan eğlence parkının görece çok sayıda Work and Travel öğrencisini aynı dönemde işe alması ve tüm öğrencilerin aynı yerde konaklamasını sağlamasıdır. Bu durumun oluşan kurumlar üzerinde güçlendirici bir etki sağladığı düşünülmektedir. Ayrıca araştırmacının park hakkındaki bilgisi ve gözlemleri de bu eğlence parkının seçiminde rol almıştır.

Görgül nitel araştırmalarda veri toplamak için çeşitli teknikler mevcuttur. Bu bağlamda araştırmacılar mülakatlar gerçekleştirebilir, sistematik gözlemlerde bulunabilir, konu ile ilgili belge incelemesinde bulunabilir, görseller veya söylemler üzerinden analizler gerçekleştirebilirler. Gerek kapsayıcı bir anlayışın elde edilmesi adına gerekse araştırmacının inandırıcılığını artırmak adına (Patton, 1999) bu çalışmada verilerin toplanmasında üçgenlemenin gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Bu kapsamda bu çalışmada veri toplamak için mülakat ve gözlemlerin gerçekleştirilmesi ve Work and Travel ile ilgili afiş, görsel ve videoların toplanması ve bunların analiz edilmesi amaçlanmaktadır.

Gözlem görgül nitel araştırmalar için önemli veri kaynaklarından birisidir. Gözlem, araştırmacının gözleme katılım derecesine göre farklılaşmaktadır. Araştırmacı tamamıyla katılımcı, gözlemci olarak katılımcı, katılımcı olarak gözlemci ve tamamıyla gözlemci olabilir. Bu çalışma kapsamında ise araştırmacının tamamıyla katılımcı olarak gözlemlerini gerçekleştirmesi düşünülmektedir. Nedeni ise tamamıyla katılımcı gözlemin derinlemesine ve bütüncül bir anlayış sunma potansiyelidir. Araştırmacının Work and Travel öğrencilerinin ABD'ye gitmeye başladığı Mayıs ayında parkta çalışmaya başlaması ve öğrencilerin anavatanlarına geri döndüğü Ekim ayında ise araştırmayı tamamlaması planlanmaktadır. Böylece bir yaz döneminin tamamı araştırma kapsamında incelenmiş olacaktır. Araştırmacı yaptığı gözlemleri günlük tutarak kaydetmeyi planlamaktadır.

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen gözlemleri anlamlandırmak adına derinlemesine görüşmeler yapılması da planlanmaktadır. Araştırmacı bu görüşmeleri gerek parkın içerisinde gerekse öğrencilerle birlikte kalacağı mekânda gerçekleştirmeyi düşünmektedir. Böylece

¹⁰ Henüz park yetkilileri ile iletişime geçilmediği için parkın ismi paylaşılmamıştır.

öğrencilerin park içinde rahat konuşamama ihtimalinin de önüne geçilmiş olacaktır. Ayrıca araştırmada diğer paydaşlarla da (acente, iş veren, Amerikalı çalışanlar, vb.) mülakatlar yapılması planlanmaktadır.

Son olarak ise Work and Travel programlarına ait afişler, görseller ve videolar da analiz edilecektir. Bunun temel nedeni ise öğrencilere neyin vaat edildiğini anlayarak beklentileri ile karşılaştıklarının aynı olup olmadığını analiz etmektir. Bu analiz ile öğrencilerin yaşamış olabileceği hayal kırıklığının onları belirli bir kurumu oluşturmaya itip itmediğini anlamaktır.

5. Sonuç

Work and Travel öğrencilerin içinde bulunduğu özel konum ve bunun yarattığı kurumsal çevre araştırmacının dikkatini çekmiştir. Literatürde Work and Travel öğrencilerini kurumsal iş kapsamında ele alan bir çalışmanın bulunmaması araştırmayı özgün kılmaktadır. Bu kapsamda araştırmacı görgül nitel araştırma tasarımı ile öğrencilerin oluşturduğu kurumsal çevre ile ilgili şu soruları yanıtlamayı amaçladığını ifade etmiştir; Work and Travel öğrencilerinin iş ortamında oluşturdukları etik olmayan davranışları destekleyen kurumlar nelerdir? bu kurumları neden ve nasıl oluşturmaktadırlar? ve bu kurumları nasıl devam ettirmektedirler? Fakat unutulmamalıdır ki araştırmacının bu sorular dışında yeni bulgular sunma potansiyeli vardır. Araştırmacı bir anlayış sunması adına daha önce ilgili parkta bulunmuş üç kişi ile mülakatlar gerçekleştirmiştir. Mülakat sonucunda öğrencilerin etik olmayan davranışlarını "sömürülme/kullanılma inancı", "para kazanma vaadi", "sosyal ilişkiler hakkındaki düşünceleri", ve "bağlı hissetmeme" ile meşrulaştırdığı gözlemlenmiştir. Ayrıca bu davranışların sürdürülmesinde "grup bilincinin", "çoğu kişinin de aynı davranışı yapmasının" ve "yapılanı doğru bulmanın" etkili olduğu gözlemlenmiştir. Fakat mülakatın sadece üç kişi ile yapılması ve bu kişilerin parkta önceden bulunmuş olması elde edilen sonuçları yetersiz kılmaktadır. Fakat sonuçlar bir anlayış sunması açısından önemlidir.

6. Geri Bildirim ve Katkı Almak İstedğim Alanlar

Araştırma daha tasarım aşamasında bulunduğundan dolayı her türlü katkıya açıktır. Benim katkı almak istediğim alanlar ise şu şekilde özetlenebilir;

- Araştırma tasarımımda kuvvetlendirmem gereken noktalar nelerdir?
- Araştırma tasarımımda farklı neler yapabilirim?
- Kurumsal kuram veya diğer kuramların konu üzerinde farklı katkıları olabilir mi?

Kaynaklar

- Breit, E., Fossetøl, K., & Andreassen, T. A. (2018). From pure to hybrid professionalism in post-NPM activation reform: The institutional work of frontline managers. *Journal of Professions and Organization*, 5(1), 28-44.
- Carpio, G. J., Torres, A. L. D., Samiran, R., Villera, K. J., & Manguerra-Mahusay, S. (2018). Work and travel experiences of Filipino tourism students in selected universities. *Asian Journal for Public Opinion Research*, 5(2), 143-174.
- Currie, G., Lockett, A., Finn, R., Martin, G., & Waring, J. (2012). Institutional work to maintain professional power: Recreating the model of medical professionalism. *Organization studies*, 33(7), 937-962.
- DiMaggio, P.J. (1988). *Interest and agency in institutional theory*, in L.G. Zucker (ed.), *Institutional patterns and organizations: Culture and environment*. Cambridge, MA: Ballinger. pp. 3-22.
- Durkin, N. (2013). All work and not enough pay: Proposing a new statutory and regulatory framework to curb employer abuse of the summer work travel program. *Geo. Wash. L. Rev.*, 81, 1294.
- Epstein, L., & King, G. (2002). The rules of inference. *The University of Chicago Law Review*, 1-133.
- Graebner, M. E., Martin, J. A., & Roundy, P. T. (2012). Qualitative data: Cooking without a recipe. *Strategic Organization*, 10(3), 276-284.
- Lawrence, T. & Suddaby, R. (2006) *Institutions and institutional work*. In S. Clegg, C. Hardy, T. B. Lawrence & W. R. Nord (eds.), *Handbook of Organization Studies*, pp. 215-254. London: Sage.
- Mair, J., & Reischauer, G. (2017). Capturing the dynamics of the sharing economy: Institutional research on the plural forms and practices of sharing economy organizations. *Technological Forecasting and Social Change*, 125, 11-20.

- Meyer, J. W., & Rowan, B. (1977). Institutionalized organizations: Formal structure as myth and ceremony. *American Journal of Sociology*, 83(2), 340-363.
- Moisă, C. O. (2010). Aspects of the youth travel. *Annales Universitatis Apulensis-Series Oeconomica*, 12(2).
- Oliver, C. (1992). The antecedents of deinstitutionalization. *Organization studies*, 13(4), 563-588.
- Özen, Ş. (2020). *Yeni Kurumsal Kuram: Örgütleri Çözümlemede Yeni Ufuklar ve Yeni Sorunlar*. S. Sargut ve Ş. Özen (Der.). Örgüt Kuramları (4. Baskı) içinde (237-330). Ankara: Imge Kitapevi.
- Parlak, Z., & Ersöz, B. (2018). Kültürel değişim ziyaretçilerinden ucuz emek gücüne: "Work and Travel" programları. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (74), 11-32.
- Patton, M. Q. (1999). Enhancing the quality and credibility of qualitative analysis. *Health services research*, 34(5), 1189.
- Pop, D. (2009). *Guest-worker Programs and the Propensity to Emigrate: Evidence from the Work-and-travel USA program in Romania*. Balkan Observatory Working Papers.
- Styhre, A. (2014). Gender equality as institutional work: The case of the church of Sweden. *Gender, Work & Organization*, 21(2), 105-120.
- Şen, C. (2019). Çok uluslu şirketlerde kurumsal kuramın öngördüğü meşruiyet kazanma ve eşbiçimlilik çabalarına koşul bağımlılık kuramı açısından bir bakış. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11 (29), 293 -315.
- Thompson-Whiteside, H., & Turnbull, S. (2021). Metoovertising: the institutional work of creative women who are looking to change the rules of the advertising game. *Journal of Marketing Management*, 1-27.
- Wattanavorakijkul, N. (2020). Measuring intercultural sensitivity of Thai university students: Impact of their participation in the US summer work travel program. *rEFLECTIONS*, 27(1), 81-102.
- Zvolska, L., Palgan, Y. V., & Mont, O. (2019). How do sharing organisations create and disrupt institutions? Towards a framework for institutional work in the sharing economy. *Journal of Cleaner Production*, 219, 667-676.

ÖRGÜTSEL ÇEKİCİLİĞE İLİŞKİN NİTEL BİR ÇALIŞMA

Dr. Meral BEKTAŞ

Özkan ZANCO

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

mbektas@mehmetakif.edu.tr

ÖZ

Türk Dil Kurumu (2020)'na göre çekicilik kavramı "alımlılık, cazibe, alım, çekici olma" anlamına gelmektedir. Çekicilik kavramı araştırıldığında "fertler arası çekicilik, pazar çekiciliği, örgütsel çekicilik, fiziksel çekicilik, turistik çekicilik, destinasyon çekiciliği" gibi farklı biçimlerde ve pazarlama, sosyoloji, turizm, insan kaynakları yönetimi" gibi pek çok alanda önemli rakamda araştırmaların konusu olduğu görülmektedir. Bir mekân, fert, obje, iş ya da örgütün çekiciliğine verilen önemin sebebi, çekici olma vaziyeti fertleri tercih yapmada, ikna etmede tesirli olmasıdır (Özüçalışlıyan, 2015: 6).

1980'lerde ortaya çıkmış örgütsel çekicilik kavramı 1990'larda iş ve yükseköğretim kurumlarının dikkatini çekmeye başlamıştır. Örgütsel çekicilik kavramı, işe alım, kaliteli işgücü, aktiflik ve sürdürülebilirlik gibi pek çok önemli etmeni içermektedir (Dural vd., 2014: 141-142). Örgütsel çekicilik ile alakalı akademisyenler tarafından yapılan çalışmalarda dikkat çeken tanımlamalardan kimileri; bir örgüte karşı oluşan pozitif duygu yada tavır (Aiman-Smith vd.,

2001:221), fertlerin belli örgütleri çalışılabilecek bir ortam olarak görmelerine duygularına, düşüncelerine ve davranışlarına yansıtılmalarına (Highhouse vd., 2003:989), ferdin o işi takip etme ve bir örgütteki iş önerilerini kabul etme tutkusu (Tsai ve Yang, 2010:49) veya patronların, çalışmak isteyen fertleri örgüte sürüklemek için ellerindeki eforlarını stratejik olarak kullanma niyetleridir (Gomes ve Neves, 2011:684).

Bu çalışmanın temel amacı, "Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'nde çalışmakta olan akademik personelin örgütsel çekiciliğe ilişkili görüşlerini belirlemektir." Bu yönde, öncelikle kavramsal bir çerçeve oluşturularak, konunun önemi ve hassasiyeti araştırma aşamasında değişik alanlarda çalışmakta olan akademik personelin görüşlerine müracaat etmeyi gerekli kılmıştır. Bu görüşler, araştırmanın tasarımı, uygulaması ve elde edilen bilgilerin değerlendirilmesinde, geniş bir perspektiften bakılarak çalışmanın zenginleşmesi ve çıkarımlarda bulunabilmeye katkı sunabileceği düşünülmektedir.

Bu safhada gerçekleştirilen görüşmeler yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak 12 katılımcıya ulaşılmış ve gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma sonucunda ulaşılan bulgulardan edilen bilgiler örgütler ve çalışanlar açısından önemli çıkarımları kapsamaktadır. Bu çalışmanın kapsamında, üniversitede görev yapmakta olan akademik personeller açısından *"Bu mesleği yerine getirirken veya görevi sürdürürken onu çekici kılan unsurlar arasından bir tanesi, sürekli olarak kendini yenileyebiliyor olmak ile beraber aktif bir çalışma ortamda sürekli olarak öğrencilerle toplumun gelişen, değişen yüzleri ile karşı karşıya durmaktır."* gibi neticelere erişilmiştir. Bu çalışmanın, gelecekte gerçekleştirilecek çalışmalara katkı sunacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı Ve Önemi

Bu çalışmanın esas amacı, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'nde görev yapmakta olan akademik personellerin örgütsel çekicilik ile ilişkili görüşlerini belirleyerek ortaya koymaktır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmanın konusu kapsamında geçmişte gerçekleştirilen nitel çalışma sayılarının az olması sebebiyle nitel araştırma yönteminin belirlenmesini zorunlu kılmıştır. Bu araştırmanın nitel araştırma yöntemine ait desenlerden fenomenolojik desen tercih edilerek kullanılmıştır. Böylece kullanılan nitel araştırma yöntemi sonucunda oluşacak avantajından faydalanmak suretiyle araştırmacı yarı yapılandırılmış görüşme formu ile bilgileri elde etmeyi hedeflemiştir. Bu çalışma için yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlandıktan sonra, görüşme formu alanında uzman 2 akademik personel tarafından gözden geçirilerek ve son biçimi verilmiştir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma, araştırmacı tarafından Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'nde görev yapmakta olan akademik personele ulaşarak, tecrübe, görüşme kayıtları, gözlem ve hazırlanmış olan yarı-yapılandırılmış görüşme formu ile sınırlıdır.

Çalışma Grubu

Nitel araştırma desenlerinden biri olan fenomenolojik desen için Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'nde görev yapmakta olan akademik personeller evren olarak belirlenmiştir. Bu evren içinde 12 akademik personel çalışma grubunu oluşturmaktadır. Gerçekleştirilen nitel çalışmalarda nicel çalışmalara göre tanımlanan örneklem kitlesi evreni temsil etme düzeyi maksimum seviyede olması dışında çalışmada yeterli ve en yoğun bilgiyi sağlayacak amaçlı

örneklem yöntemi tercih edilmektedir (Güner, 2017: 194). Genellikle nitel yöntemin kullanıldığı araştırmaların doğası gereği tercih edilen örneklem usulü amaçlı örneklem olarak tanımlanmaktadır. Örneklem yönteminin hangi özelliklere göre tanımlanacağı (deneyim süresi, cinsiyet, yaş aralığı gibi) çalışmanın temel amacına uygun biçimde belirlenmektedir.

Çalışmaya dâhil edilen akademik personellerin araştırmanın amacına uygun şekilde tanımlanması için bu araştırmada, amaçlı örneklem türlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme tercih edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Maksimum çeşitlilik örneklemede asıl amaç küçük bir örneklem grubu oluşturmaktır. Oluşturulan bu örnekleme üzerinde çalışılmasına karar verilen probleme taraf olabilecek fertlerin çeşitliliğini azami derecede yansıtmaktadır. Maksimum çeşitlilik örneklemede genelleme yapabilmek için asıl amaç bu çeşitliliği sağlamak değildir. Bunun aksine çeşitlilik gösteren gidışatlar arasında rastgele bir paylaşılan veya ortak olguların olup olmadığını belirlenmeye çalışılmaktadır. Bu çeşitliliğe göre problemin değişik boyutları tanımlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 108-109). Bu çalışmada akademik personellerin belirlenmesinin nedeni, akademik personellerin görüşme formunda yer alan sorulara vereceği yanıtların etkili olacağı düşünülmektedir. Bu araştırmanın amacı Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'nde görev yapan Profesör, Doçent, Dr. Öğr. Üyesi, Öğretim Görevlisi ve Araştırma Görevlisinden oluşmaktadır.

Bu araştırmada görüşme yapılan katılımcılara öncelikle mail yoluyla ulaşılmış, araştırmanın konusu hakkında bilgi verilerek görüşme isteği iletilmiştir. Katılımcılardan görüşme için olumlu dönüş alındıktan sonra görüşmeler gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Katılımcıların informal bir görüşme ortamlarında ya da bürolarında gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda katılımcılara, çalışma için katılımcı önerileri olup olmadığı sorularak

görüşmeler bitirilmiştir. Bu araştırmada toplam 12 katılımcıya ulaşıldığında elde edilen verilerin tekrar ettiği anlaşıldığında görüşmeler 12. katılımcıda sonra son verilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Nitel araştırmaların esası, araştırma öznelerinin anlam dünyalarını, bakış açılarıyla dünyayı araştırmaya katılan katılımcıların gözlerinden görerek ortaya koymaktır. Araştırmacının görüşme sürecinde aldığı yanıtta, önceki tecrübelerine ve ruhsal gidişatına göre neyi dinleyeceği değişmektedir (Kuş, 2009: 89).

Görüşme, asıl sorulan sorulara cevap almayla alakalıdır, fakat gerçekleştirilen nitel araştırmalarda, bulunandan çok daha fazla anlamı bulunmaktadır. Birçok türü olan görüşme tekniğinin en çok kullanılanı katılımcılar ile yüz yüze görüşme tekniğidir, fakat mail yolu ile, yüz yüze ya da telefon görüşmesi yolu ile de olabilmektedir (Şener, 2013: 86).

Katılımcılardan çalışma için gerekli bilgileri toplamak amacıyla nitel veri toplama yöntemlerinden biri olan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme sırasında veri kaybı olmaması amacıyla katılımcılardan görüşmeye başlanmadan önce izin alınarak ses kayıt cihazı kullanılarak görüşme kayıt altına alınmıştır. Ancak çalışmaya katılan katılımcılardan 2 kişi ses kayıt cihazı kullanılmasına onay vermemiş ve görüşme not alınarak gerçekleştirilmiştir. Ses kayıt cihazının kullanımına onay veren katılımcılara yalnızca bilgi güvenliğinin sağlanması ve görüşme verilerinde kayıp olmaması için ses kaydı alındığının ve kayıtların üçüncü şahıslarla paylaşılmayacağına bilgisi verilmiştir. Görüşmeye başlarken katılımcılara çalışma hakkında öncelikle detaylı bir biçimde bilgi verilerek çalışmanın amacı ayrıntılı bir biçimde katılımcılara aktarılmıştır. Görüşmenin ilerleme durumuna göre hazırlanmış olan yarı yapılandırılmış görüşme

formundaki sorular yöneltilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formundaki sorular aşağıda verilmiştir.

Yarı yapılandırılmış görüşme soruları;

1. Örgütsel çekicilik sizin için neyi ifade etmektedir?
 - 1a. Örgütsel çekicilik denilince aklınıza ne geliyor?
2. Sizce bir örgütü çekici kılan unsurlar nelerdir?
3. Çalıştığınız örgütü sizin için çekici kılan unsurlar nelerdir?
 - 3a. Nasıl bir örgütte çalışmak isterdiniz?
4. Başka kurumları düşününce kurumunuzun size göre diğer kurumlardan farklı olarak çekicilik anlamındaki üstünlükleri nelerdir?
5. Örgütü diğer kurumlardan farklı kılan özellikleri?
6. Örgütsel çekiciliği etkileyen unsurlar nelerdir?
 - 6a. Örgütsel çekiciliği etkileyen bireysel unsurları nelerdir?
 - 6b. Örgütsel çekiciliği etkileyen örgütsel unsurları nelerdir?
 - 6c. Birey örgüt uyumu sizce nedir?
7. Örgütsel çekiciliğin sizin ve örgütünüz açısından önemi nedir?
8. Bir örgütün çekiciliğini zayıflatan hususlar nelerdir?
9. Sizin çalıştığınız örgütün çekiciliğini zayıflatan hususlar nelerdir?
10. Örgütsel çekicilik ile ilgili neler eklemek istersiniz?

Veri Toplama Süreci

Görüşme süresi ve mekânı katılımcıların istediği zaman ve yer olarak belirlenmiştir. Görüşmelerin en kısası 9.56 dk. sürerken, en uzununu 25.37 dk. sürmüştür. Görüşmelerin akıcılığı dikkate alınarak görüşme süresi eksiltip artırılmıştır. Görüşmeler Ocak ve Şubat 2021'de gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler ile ilgili bilgiler tablo1'de verilmiştir.

Geçerlik- Güvenirlilik Ve Veri Analizi

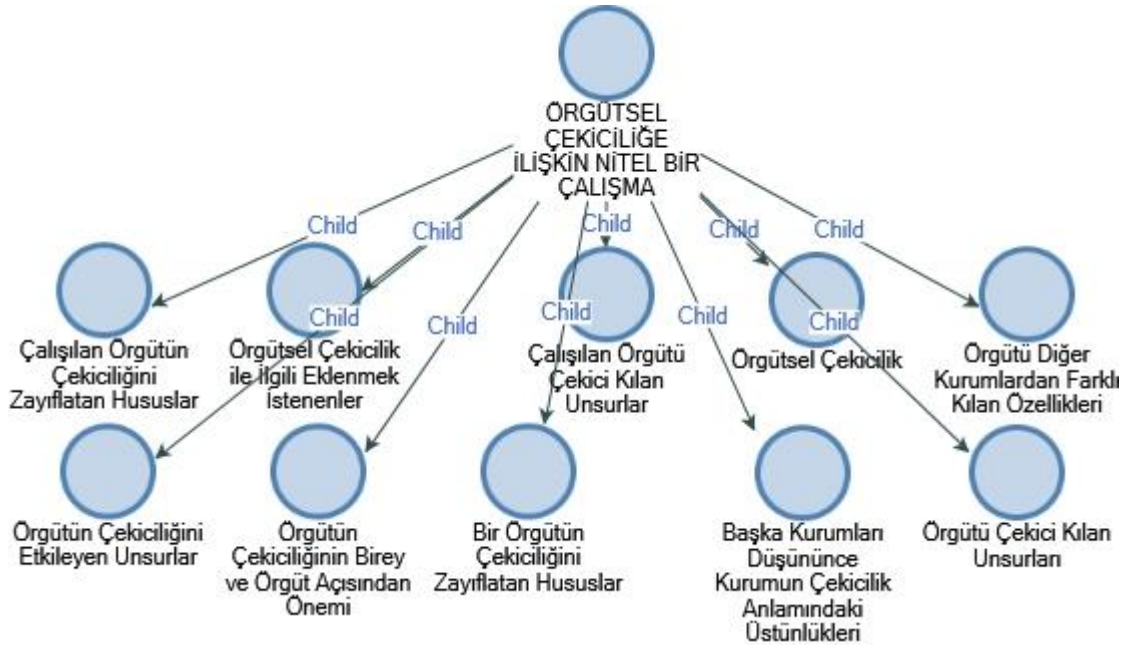
Görüşme verileri Word ortamında yazıya aktarılmadan önce ses kayıtları tekrar tekrar dinlenmiştir. Ses kayıtları dinlendikten sonra yazıya aktarılarak basılı hale getirilmiştir. Yazıya aktarılan görüşme metinleri toplamda 50 sayfaya ulaşmış ve metinler devamlı okunarak, araştırma sorularından da yola çıkılarak anlamlı kod ve temalar oluşturulmuş ve tablo haline getirilmiştir. Son biçimi verilerek oluşturulan kod ve temalar, NVivo 12 Plus programına girilerek tasnif ve analizi yapılmıştır.

Çalışmanın, iç geçerliğini başka bir deyişle inandırıcılığını sağlamak için elde edilen neticelerin gerçeğe uygun olup olmadığını belirlemek için elde edilen veriler gözden geçirilmiştir. Çalışmanın dış geçerliği sağlamak amacıyla elde edilen verilerin doğrudan alıntıları kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Görüşme sorularının hazırlanmasına geçilmeden çalışmanın iç geçerliğini artırmak amacıyla çalışmanın konusuyla ilgili ulusal ve uluslararası alanda yazın taraması yapılarak kavramsal çerçeve oluşturulmuştur ve görüşme formunda yer alması düşünülen maddeler tespit edilmiştir. Maddelerin kapsam, amaç ve anlam açısından değerlendirilmesini yapmak amacıyla alanında uzmanı iki öğretim personeliyle görüşülmüştür.

Araştırma Bulguları

Çalışma kapsamında gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde elde edilen bulgular ile ilgili analizler yapılmıştır. Yapılan analizler neticesinde 10 temel kavram tespit edilmiştir. Bulgulara ait temel kavramlar; "Örgütsel Çekicilik, Örgütü Çekici Kılan Unsurları, Çalışılan Örgütü Çekici Kılan Unsurlar, Başka Kurumları Düşününce Kurumun Çekicilik Anlamındaki Üstünlükleri, Örgütü Diğer Kurumlardan Farklı Kılan Özellikleri, Örgütün Çekiciliğini Etkileyen Unsurlar, Örgütün Çekiciliğinin Birey ve Örgüt Açısından Önemi, Bir Örgütün Çekiciliğini Zayıflatan Hususlar, Çalışılan Örgütün Çekiciliğini Zayıflatan Hususlar, Örgütsel Çekicilik ile ilgili Eklenmek İstenenler" belirtilerine ait temel kavram haritasına şekil 1'de gösterilmektedir.

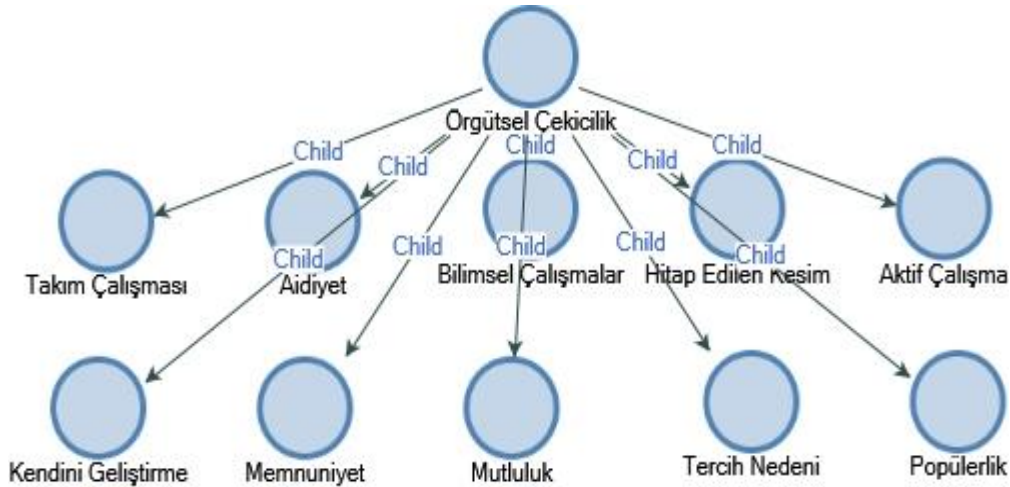
Şekil 1: Araştırma Kavramları

Örgütsel Çekicilik

Katılımcılara yöneltilen "Örgütsel çekicilik sizin için neyi ifade etmektedir?" sorusuna katılımcılar; tercih nedeni, bilimsel çalışmalar, aktif çalışma, kendini geliştirme, mutluluk, aidiyet, popülerlik, hitap edilen kesim, memnuniyet, takım çalışması gibi ifadeler kullanmışlardır. Bu ifadeler ile ilgili kavram haritası şekil 2'de verilmiştir.

Şekil 2: Örgütsel Çekicilik

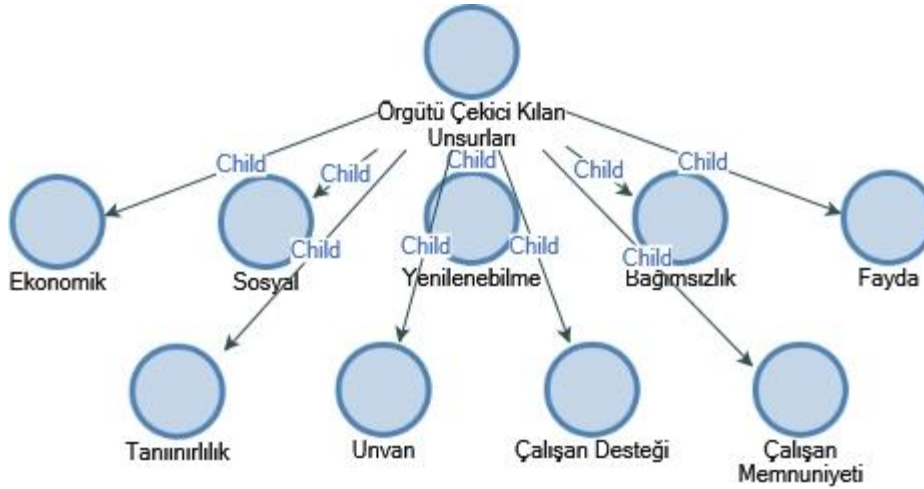
Popülerlik; *Örgütsel çekicilik ile ilgili olarak yaptığımız görev veya iş olarak baktığımızda herkesin yaptığı işi neden seçtiği ile ilgili çeşitli gerekçeleri vardır. Bizim yaptığımız iş çeşitli yönleriyle tercih edilen, popüler herkes tarafından beğenilen veya toplumun öncelik olarak gördüğüm mesleklerden biridir. (Doç. Dr. Mehmet).*

Örgütü Çekici Kılan Unsurları

Katılımcılara yöneltilen "Sizce bir örgütü çekici kılan unsurlar nelerdir?" sorusuna katılımcılar; sosyal, bağımsızlık, unvan, çalışan memnuniyeti, ekonomik, yenilenebilme, fayda,

çalışan desteği, tanınırlık ve yayın sayısı gibi ifadeler kullanmışlardır. Bu ifadeler ile ilgili kavram haritası şekil 3'de verilmiştir.

şekil 3: Örgütü Çekici Kılan Unsurları

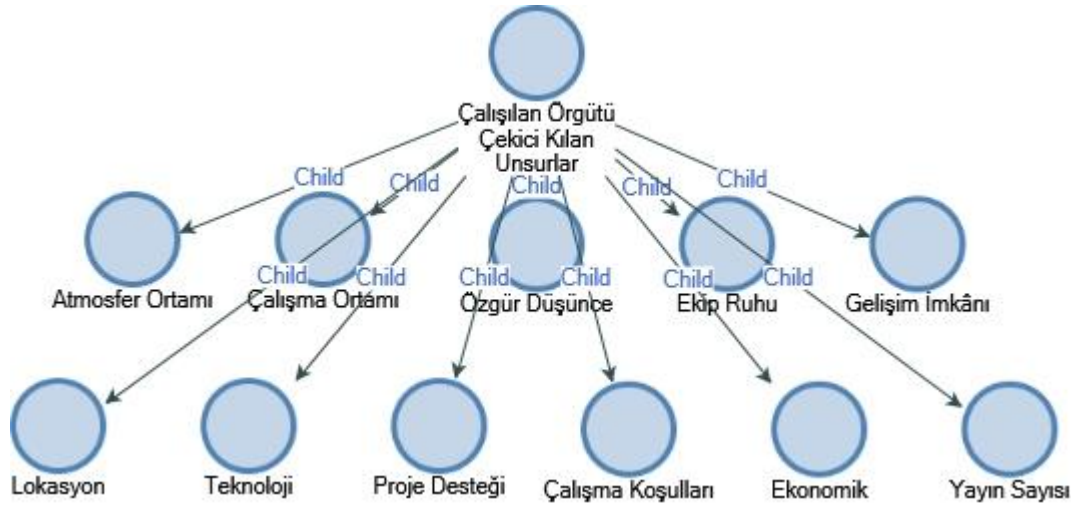

Bağımsızlık; *Özgür düşünceye sıcak bakmaları beni çekici kılar. Kendimi rahatlıkla ifade edebildiğim bir örgüt benim için çekicidir. Hepsinden önce insanlar yalandan uzaklaşır (Doç. Dr. Salih).*

Çalışılan Örgütü Çekici Kılan Unsurlar

Katılımcılara yöneltilen "Çalıştığınız örgütü sizin için çekici kılan unsurlar nelerdir?" sorusuna katılımcılar; çalışma ortamı, özgür düşünce, ekip ruhu, çalışma koşulları, atmosfer ortamı, gelişme imkânı ve ekonomik gibi ifadeler kullanmışlardır. Bu ifadeler ile ilgili kavram haritası şekil 4'de verilmiştir.

Şekil 4: Çalışılan Örgütü Çekici Kılan Unsurlar

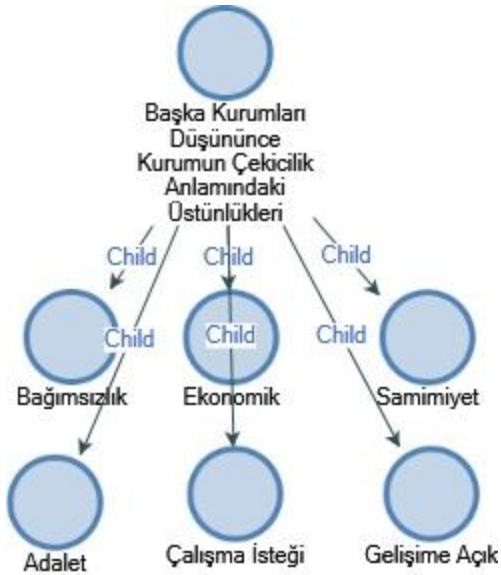

Çalışma Ortamı; *Belli saatleri içerisinde burada olmam ama buradaki zamanı nasıl değerlendireceğim tamamen kendime kalmış. Eğer o gün dersim yoksa ve de öğrencilerle görüşme saatinde değilsen kendim istediğim gibi değerlendirebiliyorum (Arş. Gör. Murat).*

Başka Kurumları Düşününce Kurumun Çekicilik Anlamındaki Üstünlükleri

Katılımcılara yöneltilen "Başka kurumları düşününce kurumunuzun size göre diğer kurumlardan farklı olarak çekicilik anlamındaki üstünlükleri nelerdir?" sorusuna katılımcılar; samimiyet, isteği, ekonomik, çalışma, adalet ve gelişime açık gibi ifadeler kullanmışlardır. Bu ifadeler ile ilgili kavram haritası şekil 5'da verilmiştir.

Şekil 5: Başka Kurumları Düşününce Kurumun Çekicilik Anlamındaki Üstünlükleri

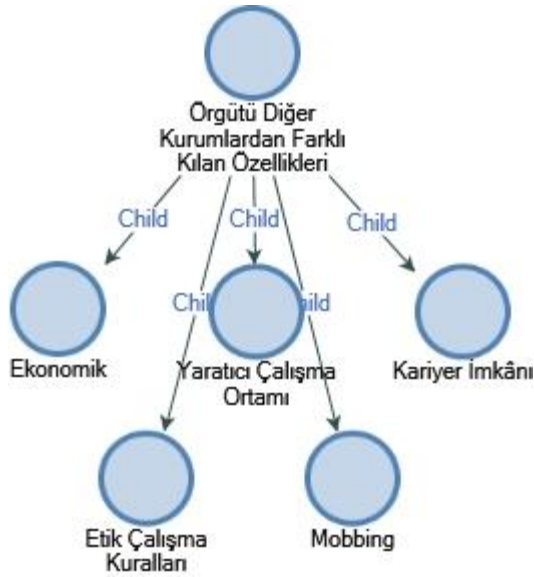

Bağımsızlık; *Bir nevi kendi işini kendin yapıyorsun, ne kadar süreyle çalışacağına kendin karar veriyorsun. (Doç. Dr. Mehmet).*

Örgütü Diğer Kurumlardan Farklı Kılan Özellikleri

Katılımcılara yöneltilen "Örgütü diğer kurumlardan farklı kılan özellikleri?" sorusuna katılımcılar; yaratıcı çalışma ortamı, etik çalışma koşulları, ekonomik ve kariyer imkânı gibi ifadeler kullanmışlardır. Bu ifadeler ile ilgili kavram haritası şekil 6'de verilmiştir.

şekil 6: Örgütü diğer kurumlardan farklı kılan özellikleri

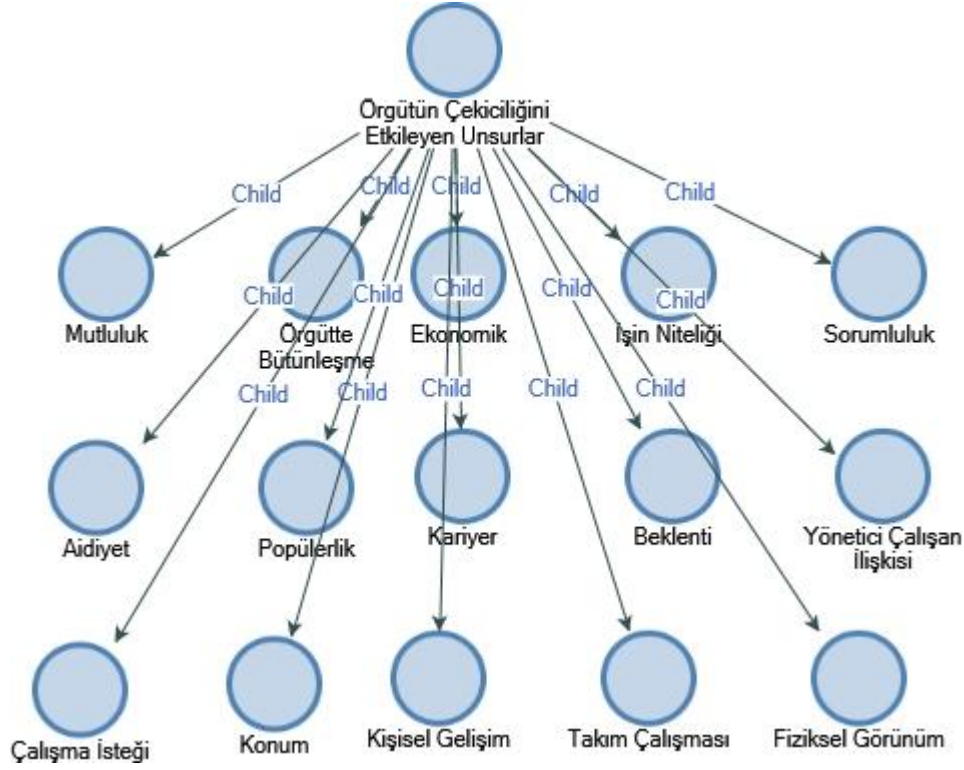

Yaratıcı çalışma ortamı; *Çalışma ortamı açısından gerekli her türlü unsuru sağladığını söyleyebilirim. Masası, bilgisayar kullanmak, istedikten sonra kütüphanenin imkânlarının çok geniş olduğunu söyleyebilirim. Tabi ki buradaki diğer asistan arkadaşlarla olan güzel arkadaşlığımız ve diğer hocalar ile da olan iyi ilişkilerimiz neticesinde bazı toplu çalışmalar ve grup çalışması ya da bireyselliğin ötesinde daha kolektif çalışmalarda da bulunabiliyoruz (Arş. Gör. Murat).*

Örgütün Çekiciliğini Etkileyen Unsurlar

Katılımcılara yöneltilen "Örgütsel çekiciliği etkileyen unsurlar nelerdir?" sorusuna katılımcılar; örgütte bütünleşme, işin niteliği, kariyer, yönetici- çalışan ilişkisi, takım çalışması, konum, mutluluk, ekonomik, sorumluluk, beklenti kişisel gelişim, fiziksel görünüm ve aidiyet gibi ifadeler kullanmışlardır. Bu ifadeler ilgili görüşlerinin yer aldığı kavram haritası şekil 7'de verilmiştir.

şekil 7: Örgütün Çekiciliğini Etkileyen Unsurlar

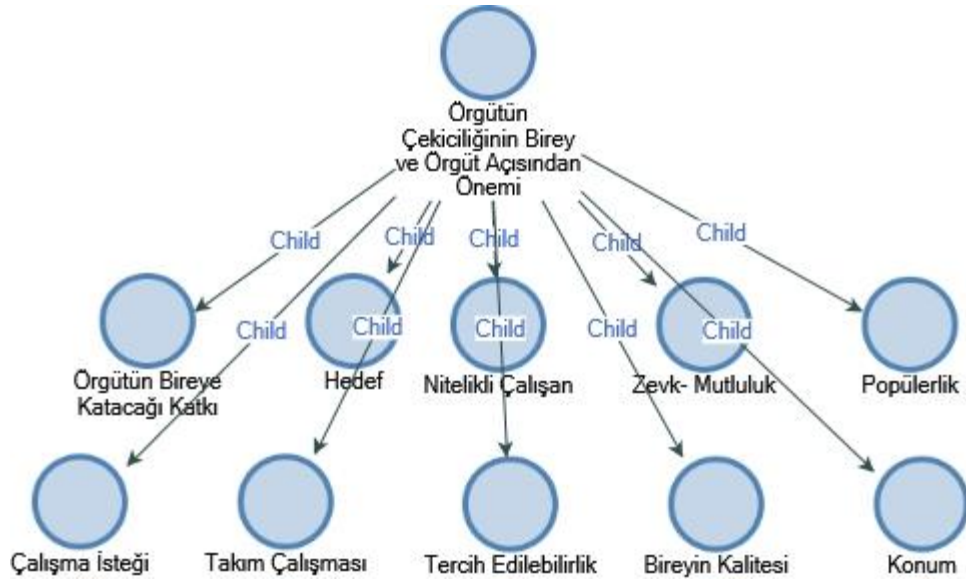

Kariyer; *Bireysel olarak herkes kendine düşen sorumluluğu yaptıktan sonra yükslebileceği yere kadar yükslebileceğini düşünüyorum (Arş. Gör. Murat).*

Örgütün Çekiciliğinin Birey ve Örgüt Açısından Önemi

Katılımcılara yöneltilen "Örgütsel çekiciliğin sizin ve örgütünüz açısından önemi nedir?" sorusuna katılımcılar; nitelikli çalışan, popülerlik, bireyin kalitesi, hedef, zevk-mutluluk, tercih edilebilirlik ve konum gibi ifadeler kullanmışlardır. Bu ifadeler ile ilgili görüşlerinin yer aldığı kavram haritası şekil 8'da verilmiştir.

Şekil 8: Örgütün Çekiciliğinin Birey ve Örgüt Açısından Önemi

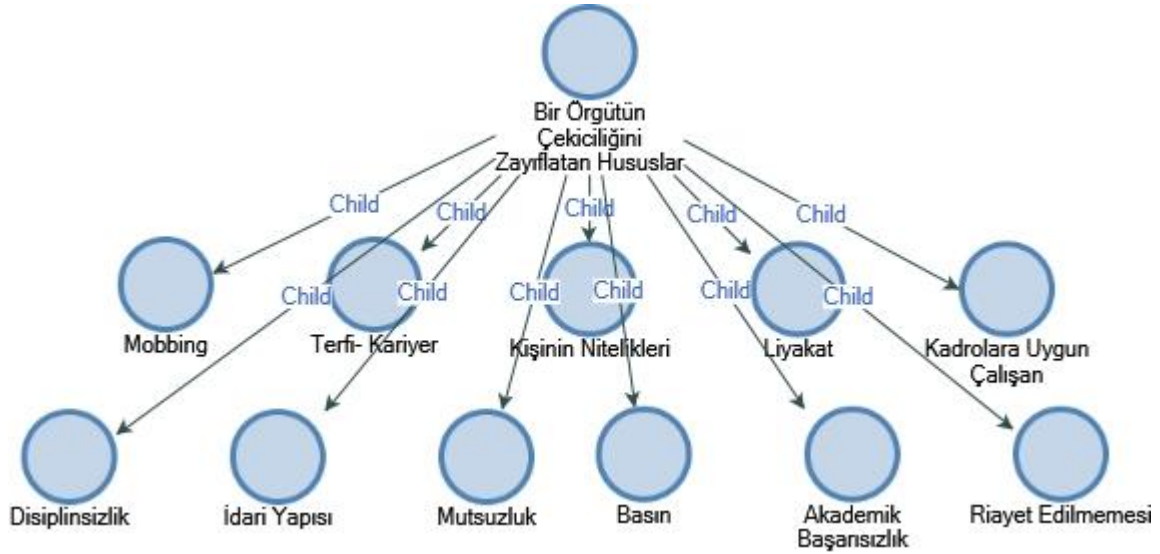

Örgütün bireye katacağı katkı; *çalıştığınız kurumdan gurur duymak, çalıştığınız kurumu her yerde gururla konuşmak önemli bir olgu (Doç. Dr. Ramazan).*

Bir Örgütün Çekiciliğini Zayıflatan Hususlar

Katılımcılara yöneltilen "Bir örgütün çekiciliğini zayıflatan hususlar nelerdir?" sorusuna katılımcılar; terfi-kariyer, kadrolara uygun çalışan, akademik başarısızlık, disiplinsizlik, mutsuzluk, mobbing, liyakat, basın, riayet edilmemesi ve idari yapısı gibi ifadeler kullanmışlardır. Bu ifadeler ili ilgili görüşlerinin yer aldığı kavram haritası şekil 9'da verilmiştir.

şekil 9: Bir Örgütün Çekiciliğini Zayıflatan Hususlar

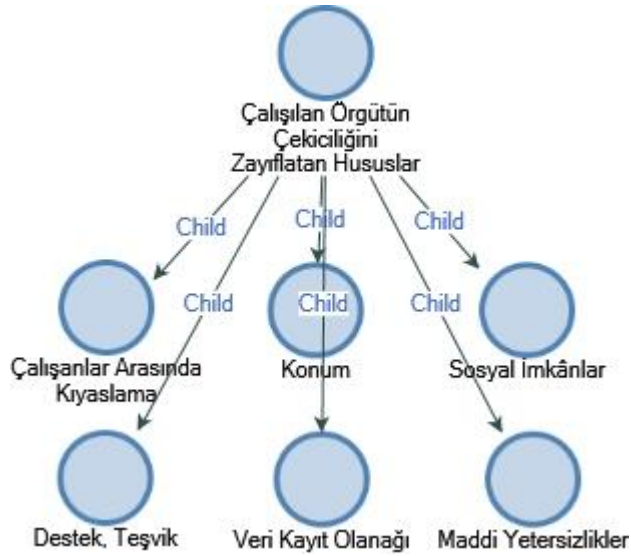

Akademik başarısızlık; Akademik kuruluş olduğumuz için akademik anlamda başarısızlıklar. Akademik başarısızlığı sık sık üniversite sıralamaları yapılıyor hem dünyada hem Türkiye’de yayın sırasındaki başarılar çok ciddiye alınıyor. Çünkü siz bir akademik kuruluşunuz ve bilimsel yapmış olduğunuz etkinlikler bir yerde sizin başarınızı gösteren bir unsur olarak karşınıza çıkıyor. Burada başarılı iseniz başarılı olarak algılanıyorsunuz (Doç. Dr. Salih).

Çalışılan Örgütün Çekiciliğini Zayıflatan Hususlar

Katılımcılara yöneltilen “Sizin çalıştığınız örgütün çekiciliğini zayıflatan hususlar nelerdir?” sorusuna katılımcılar; şehir ile bağlantısı kopuk-konumu-lokasyonu, ve çalışanlar arasında kıyaslama, veri kayıt olanağı gibi ifadeler kullanmışlardır. Bu ifadeler ili ilgili görüşlerinin yer aldığı kavram haritası şekil 10’de verilmiştir.

Şekil 10: Çalışılan Örgütün Çekiciliğini Zayıflatan Hususlar

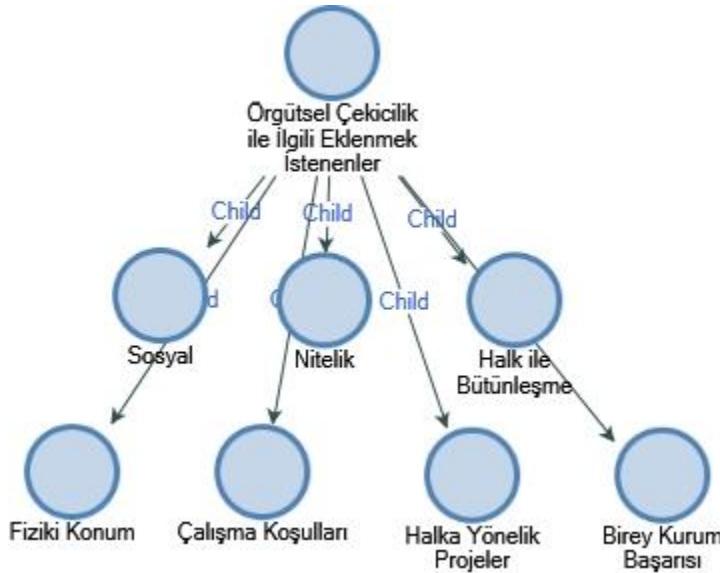

Lokasyon; *Şehre uzak olmasını hissettim. Çıkarken iyi ama inerken biraz araç kontrolden çıkacakmış gibi oluyor. Kampüsün bulunduğu mevki biraz güvenli gelmiyor konum itibarıyla biraz dezavantajlı, üniversitenin uzaklığı çekiciliğini etkiliyor (Doç. Dr. Emin).*

Örgütsel Çekicilik ile ilgili Eklenmek istenenler

Katılımcılara yöneltilen "Örgütsel çekicilik ile ilgili neler eklemek istersiniz?" sorusuna katılımcılar; nitelik, birey-kurum başarısı, sosyal, halk ile bütünleşme ve fiziki konum gibi ifadeler kullanmışlardır. Bu ifadeler ili ilgili görüşlerinin yer aldığı kavram haritası şekil 11'de verilmiştir.

Şekil 11: Örgütsel Çekicilik ile ilgili Eklenmek İstenerler

Halk ile bütünleşme; *Halka odaklanma önemli, fakülteler planlama yapılıyor. Şu anda gündeminizde açılmaya çalışan diş hekimliği fakültesi var (Doç. Dr. Ramazan).*

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma ile Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'nde görev yapan akademik personellerin örgütsel çekiciliğe ilişkin görüşlerini ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Katılımcılar çalıştıkları kurumdan, kendilerini geliştirmeleri amacıyla kariyerlerine ve eğitimlerine ilişkin yatırım yapmalarını beklemektedirler. Bu çalışmada nitel yöntemle ideal örgüt tasvir edilmiş ancak akademik personellerin beklentileriyle örgütlerin sundukları arasında büyük farklar olabilmektedir. Toplam 12 katılımcıdan 1 tanesi dışında tamamı örgütün ideal bir örgüt olduğunu düşünmektedir. Örneğin, *Akademisyen olduktan sonra yaptığım işten daha çok keyif almaya başladım. Yaptığım araştırmalar, yazdığım makaleler, tezimi bitirmiş olmam, yeni yeni derslere girmeye başlamış olmam, bunları ücret olarak kıyaslamasam bile tabi ki ücreti daha yüksektir sadece o açıdan bakmasan bile yaptığım iş beni mutlu eden bir iş (Araş. Gör. Murat).*

Bu çalışma elde edilen bulgular sonucunda üzerinde durulması gereken esas noktalardan biri, katılımcıların çalışma alanlarının geliştirilmesini beklentileridir. Görüşme esnasında bazı katılımcılar, uygun çalışma ortamı beklentisi içinde olurken; diğer katılımcılar ise kurum içindeki ilişkilerin önemini ifade etmişlerdir. Bu durum, akademik personellerin çoğunluğunun muhakkak bir unvan seviyeye erişmiş olmalarından kaynaklanabilmektedir. Dolayısıyla katılımcılar kurumlardan beklentilerinin karşılanması, neredeyse temel gereksinimleri kadar önemi bulunmaktadır.

Örgütsel çekicilik ile ilgili yeni çalışmaların, farklı şehirlerde ve farklı gruplarla yapılmasının yararlı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca değişik ülkelerdeki akademisyenler ile yapılan araştırmalar karşılaştırılarak değişik kültürlerde örgütsel çekicilik kavramının önemi belirlenebilir.

Bu çalışmada ulaşılan bulgular neticesinde şu önerilerde bulunulabilir;

Akademik personellerin kurum içerisindeki çalışma alanları daha verimli hale getirilebilir,

Akademik personellerin çalışma alanları daha kaliteli hale getirilebilir,

Akademik personellerin üniversite idaresinden beklentileri ve talepleri mümkün olduğunca en kısa sürede karşılanabilir.

KAYNAKÇA

1. Aiman-Smith, L., Bauer, T. N. ve Cable, D. M., (2001), "Are You Attracted do you Intend to Pursue? A Recruiting Policy-Capturing Study", Journal Of Business And Psychology, Vol:, Issue: 2, (219-237).
2. Dural, S., Aslan, G., Alinçe, M. ve Araza, A., (2014), "Örgütsel Çekicilik: bir Ölçek Uyarlama Çalışması", Doğu Üniversitesi Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 2, 141-154.
3. Gomes, D. V e Neves, J., (2011), "Organizational Attractiveness and Prospective Applicants' Intentions to Apply", Personnel Review. Vol: 26, Issue: 3().
4. Güner, H., (2017), Eğitim Fakülteleri Öğretim Üyelerinin Akademik Özgürlük Algılarının İncelenmesi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul.
5. Highhouse, S., Lievens, F. ve Sinar, E. F., (2003), "Measuring Attraction to Organizations" Educational and Psychological Measurement, Vol: 63, Issue: 6, (986-1001).
6. Özüçaglıyan, H. N. (2015), "İş Zenginleştirmenin Örgütsel Çekicilik Üzerine Etkisi" Master's thesis, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (1-53).
7. Şener, E. (2013). Örgütsel İntikam Üzerine Nitel Bir Araştırma, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Isparta.
8. Tsai, W. C. ve Yang, I. W. F., (2010), "Does Image Matter to Different Job Applicants? The Influences of Corporate Image and Applicant Individual Differences on Organizational Attractiveness", International Journal of Selection and Assessment, Vol: 18, Issue: 1, (48-63).
9. Yıldırım, A. Ve Şimşek, H. (2011). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

SALGIN DÖNEMİNDE AYAKTA KALAN RESTORAN İŞLETMELERİ ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA: ANKARA ÖRNEĞİ

Devrim Gümüşsoy^a, Ünsal Sığrı^b,

^aBaşkent Üniversitesi, Ankara, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Doktora Programı Öğrencisi
22010475@mail.baskent.edu.tr

^bOSTİM Teknik Üniversitesi, Ankara, iIBF, Uluslararası Ticaret ve Finans,
unsal.sigri@ostimteknik.edu.tr

1. BİLDİRİ ÖZETİ

1.1 Araştırma Sorusu

COVID-19, ülkemizde ilk vakanın görüldüğü 11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından pandemi ilan edilmiştir. Nisan ve Mayıs aylarında tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de salgına karşı sert tedbirler alınmış, bu tedbirler kapsamında restoranlar 16 Mart 2020 tarihinde kapatılmıştır.

Restoranlar, normalleşme hazırlıkları kapsamında yeni düzenlemeler ve kısıtlamalar ile 1 Haziran 2020 tarihinde tekrar açılmışlardır. Yaz aylarında açık olan restoranlar, sonbahar aylarında artan vakalar nedeniyle tekrar kapanmış ve yaklaşık üç aylık bir süreden sonra 2 Mart 2021 tarihinde tekrar hizmet vermeye başlamışlardır. Son 12 ayın yaklaşık yarısında faaliyet gösteremeyen restoranlar, açık oldukları zamanlarda, tüketicinin çekincesi, kısıtlamalar gereği

hizmet saatlerinin düşürülmesi, misafir kabul sayılarının sınırlandırılması gibi nedenlerden ötürü düşük kapasite ile çalışmak zorunda kalmışlardır. Salgının ilk zamanlarında, birkaç ayda her şeyin tekrar normale döneceği algısının da etkisi ile, süreç içerisinde işyerlerinin devamlılığını sağlamak isteyen işletmeler, dış finansal kaynak temin etmiş ve ek yükümlülükler almışlardır. Bu yükümlülükler, uzayan salgın döneminde işletmeler üzerinde ilave baskılar oluşturmuş, şartlara dayanamayan birçok işletme piyasadan çekilmek zorunda kalmıştır.

Görülmektedir ki bu süreçte ticari hayatını bitirmek zorunda kalan işletmeler olduğu gibi, tüm olumsuz şartlara rağmen, varlığını sürdüren restoran işletmeleri de bulunmaktadır. Salgın nedeniyle düşen iş hacmi ve daralan piyasa, çok doğaldır ki tüm işyerlerini etkilemiştir fakat neden ve nasıl bazı işletmeler bu şartlara dayanabilmektedir? İçinde bulunduğumuz dönemde, işletmelerin mali durumu, ayakta kalmak için şüphesiz önemli bir kriterdir; fakat tek kriter midir? Varlığını sürdüren işletmelerin stratejileri, kurumsal yapıları, kültürleri, süreç yönetim şekilleri, teknoloji ve insan kaynağı yönetimleri salgın şartlarına dayanabilmelerinde etkili midir?

1.2 ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı, salgın döneminin olumsuz koşulları içinde ayakta kalmayı başarmış ve zor şartlara direnmekte olan restoranları incelemek ve bu işletmelerin olumsuz koşullara direnmelerini sağlayan özelliklerini keşfetmek ve tipolojilerini ortaya koymaktır. İçinde bulunulan koşullarda ticari yaşamına devam edebilen işletmelerin ortak özellikleri, örnek model olabilecek, yiyecek içecek sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin kurumsal gelişimine katkıda bulunabilecek, sektöre girmeyi planlayan girişimcilerin, planlarını yeniden düzenlemelerine katkıda bulunacaktır. Okat, Ç., Bahçeci, V. ve Ocak, E. (2020) araştırmalarının sonuç bölümünde şöyle bir ifadede bulunmuşlardır; "Bazı işletmelerin genel anlamda olası krizlere yeterince

hazırlıklı olmadıkları da görülmüştür. Özellikle alanında eğitimli daha profesyonel yöneticilerle çalışan büyük ve kurumsal işletmelerin krizlere daha hazır oldukları, kriz senaryolarını çalıştıkları ve gelişmelere daha hızlı adapte olabildikleri anlaşılmaktadır” (Okat, Bahçeci, & Ocak, 2020). Bu ifade, yapılacak araştırmanın heyecanını artırmakta ve bir işaret vermektedir.

Yazın incelendiğinde bu konu üzerine yapılan çalışmaların kısıtlı olduğu görülmüştür. Okat, Ç., Bahçeci, V. ve Ocak, E. (2020), Covid-19 salgınının yiyecek içecek işletmeleri üzerindeki etkisini, işletmelerin bu kriz döneminde ne gibi önlemler aldıklarını ve nasıl bir kriz yönetimi uyguladıklarını belirlemek amaçlı çalışma yapmışlardır. Genel olarak yiyecek içecek sektörünün salgın deneyimi müşteri gözünden risk algısı ve davranış değişiklikleri olarak incelenmiş, buna ek olarak, belirsizlik ortamında stratejik tepki, hijyen tedbirleri, personelde gelişen değişimler, işlemler yönetimi ve dijitalleşme araştırılmıştır.

Çalışmada ilk olarak örgütlerin bir stratejileri olup olmadığı araştırılacaktır. Yazında stratejinin tek bir tanımı olmadığı görülmekle birlikte, bir amaca erişmek için oluşturulduğu açıktır.

içinde bulunulan salgın döneminde, restoran işletmelerinin stratejilerinin olup olmadığı, zor şartlarla mücadelede nasıl bir strateji geliştirdikleri ve bu stratejiden sonuç alıp almadıkları araştırılacaktır. Salgın döneminde işletmeler arasında rekabet devam etmektedir. Zira azalan iş hacmi, işletmeleri, hayatta kalmak için rakiplerinden öne çıkmayı zorunlu kılmıştır.

Pazarda rekabet için, Porter tarafından üç temel örgütsel strateji öne sürülmüştür (Porter, 1997): maliyet liderliği, farklılaşma, odak/niş stratejileri (Vishvakarma, Sharma, & Kumar, 2021). Miller ve Roth ise (1994) üç tip strateji öne sürmüşlerdir; korumacı örgütsel strateji, pazarlamacı örgütsel strateji ve yenilikçi örgütsel strateji (Vishvakarma, Sharma, & Kumar, 2021). Bu

çalışmada Miller ve Roth'un (1994) strateji sınıflandırması üzerinden inceleme yapılacaktır. Korumacı örgütsel strateji, fırsatlar aramak ve yeniliklerden ziyade maliyetlere odaklanırlar. Pazar paylarını ve mevcut müşterilerini korumak, sabit bir büyüme oranı onlar için odak noktasıdır. Kısıtlı ürün gamı ve dar bir pazarda faaliyet gösterir (Vishvakarma, Sharma, & Kumar, 2021).

Pazarlamacı örgütsel strateji ise yeni ürün ve yeni pazar fırsatları arar. Geniş ürün gamına sahiptir ve pazarın ihtiyaçlarını karşılamak için sürekli yeni ürünler geliştirir (Miller & Roth, 1994) (Vishwakarma, Singh, & Sharma, 2019). Yenilikçi örgütsel strateji, hızlıca yeni ürün geliştirebilir, ürün kalitesi ve güvenilirliği bu stratejide önemli önceliktir (Vishvakarma and Sharma 2015; Vishvakarma et al. 2015; Khanmohammadi et al. 2019).

Yapılacak araştırmada restoranların bu üç stratejiden hangisini benimsedikleri ortaya konacaktır.

Strateji kavramını takiben örgütlerin yapıları, insan kaynakları ve süreç yönetimleri anlaşılmalı çalışılacaktır.

Çevresel bir etki olarak Covid-19 salgınının, işlemlerdeki süreçleri, buna bağlı olarak, bu işlemlerin yapılış şeklini ve dolayısıyla örgütsel yapılardaki dönüşümü tetiklemesi beklenmelidir. Yapılacak çalışmada, restoranların kriz ortamına cevaben, örgütsel yapılarında bir düzenlemeye gidip gitmedikleri ve gittiler ise örgütlerinin nasıl şekillendiği araştırılacaktır.

Salgın döneminde restoranlar müşteri ihtiyaçlarına istinaden, öncelikle menülerinde ve hizmet şekillerinde değişikliğe gitmişlerdir. Paket servise yönelim nedeniyle, taşımaya uygun, hızlı ve pratik üretilen ürünlere yönelmeleri, ürün teslimatı için bu konuda faaliyet gösteren bireyler ve işletmeler ile anlaşmaları, bu değişikliğe gösterilebilecek ilk örnekler olabilir. Menüün değişimi, yiyecek içecek işletmesinde ürün değişikliği anlamına gelmektedir. İşlemlerin

ve süreçlerin değişimi, bu işleri yapanların değişimini, yeni yetenekler edinilmesi için eğitimleri ve yeni motivasyon araçlarını gerektirebilecektir. Maalesef, yönetim yazınında görmekteyiz ki, hızlı tepki ve hızlı yenilik için yapılanma, insan faktörü ve insan kaynakları konularından ziyade pazarın ihtiyaç duyduğu stratejik ürün üzerine odaklanmaktadır (Biron, ve diğerleri, 2021). Bu bağlamda, yapılacak çalışmada, restoranların kriz ortamına cevaben, insan kaynakları konusunda bir düzenlemeye gidip gitmedikleri araştırılacaktır.

Mihajlović, Radulović, & Trajković' in (2020) Covid-19 döneminde lojistik firmalarının, rekabetçi ortamda üstünlük sağlamak amacıyla örgütsel yapılarında yapabilecekleri ayarlama için yönetim araçları şu şekilde idi;

- Entegrasyon ve optimizasyon; gereksiz işlevlerin elenmesi veya azaltılması,
- Süreçleri ve prosedürleri sürekli olarak iyileştirilerek sistemin geliştirilmesi,
- Müşteri ihtiyaçlarının ve isteklerinin karşılanması.

Lojistik sektörü için salgın döneminde uygulanabilecek yönetim tedbirleri, hizmet paydasında yiyecek içecek işletmeleri için uyarlanabilir. Çalışmada, yukarıdaki üç yönetim aracının salgın döneminde rekabetçi gücü artırmak adına restoranlar tarafından uygulanıp uygulanmadığı araştırılacaktır.

Örgüt verimliliğini artırmak için günümüz dünyasında, teknolojiden faydalanmak kaçınılmazdır. Otelcilik ve turizm endüstrisi, hizmetlerinde devrim yaratmak için uzun süreden beridir teknolojiyi kullanmaktadır: 1800'lerin ortalarında, turistleri taşımak için tren yolculuğunun gelişinden, otomatikleştirilmiş restoranlar hizmetlerine, robotların rutin olarak misafirleri selamladığı, yemek servis ettiği ve temizlediği restoranlara kadar (Ivanov, 2019). Covid-19

sürecinde seyahat kısıtlamaları nedeniyle kısıtlanmakla beraber zaman içinde trenin yerini, otomobil ve havayolu almıştır (Rastegar, Flaherty, Liang, & Choi, 2021).

Self servis teknolojisine (SST), özellikle kiosk bir örnektir. Hizmet sağlayıcıdan hiçbir yardım almadan müşterilerin hizmeti kendisinin almasını sağlayan self servis kiosklar (Self-service Kiosks, SSK'lar), uzun zamandır birçok işletmenin ortak özelliği olmuştur (Rastegar, Flaherty, Liang, & Choi, 2021).

Özellikle, hızlı servis restoranları (Quick Service Restaurants, QSR'ler), SSK'yı işgücü maliyetlerini azaltmak (Beatson, Lee, & Coote, 2007); (Wei, Torres, & Hua, 2017) hizmet hızını ve siparişin doğruluğunu iyileştirmek (Kincaid & Baloğlu, 2005); (Kincaid ve Baloğlu, 2005); ve satışları artırmak için benimsemişlerdir. (Rastegar, Flaherty, Liang, & Choi, 2021). Kanada'da 2017 yılında Ulusal Restoran Kuruluşu tarafından yapılan araştırmaya göre, tüketicilerin neredeyse %80'inin restoran teknolojisini, artan konfor ile, %70'inin ise daha hızlı, daha doğru hizmet ile ilişkilendirdiği ortaya konmuştur (Rastegar, Flaherty, Liang, & Choi, 2021).

Covid-19 döneminde, restoran sektöründe teknolojiye yatırım zorunlu bir ihtiyaç olarak artmıştır. Otomatik ateş ölçer cihazlar, havayı dezenfekte eden algılayıcılar, sipariş takip sistemleri, self-servis gıda ve içecek makineleri, bu yatırımlara örnek olarak gösterilebilir. İngiltere'de bazı restoran işletmeleri, fiyasyon takibi için parmak izi ile çalışan bir uygulamayı hayata geçirmişlerdir (Field, 2020). Batı dünyasında, yiyecek içecek endüstrisinde, ülkemize nazaran, akıllı teknolojiler, otomasyon ve robotik çözümler, yapay zekâ, nesnelerin interneti daha sık gündem olmaktadır.

Salgın döneminde, restoranlarda teknoloji yatırımları ağırlıklı salgınla mücadele, bulaşmayı önleme odaklı görünmektedir. Bunun yanında, azalan iş hacmi, artan gıda, enerji ve diğer

maliyet unsurları nedeniyle, restoranlar işletim maliyetlerini her zamankinden daha fazla kontrol altında tutmak zorunda kalmışlardır. Yapılacak çalışmada salgın döneminde ayakta kalan restoranların, işletim maliyetlerini düşürmek adına, teknoloji yatırımı yapıp yapmadıkları incelenecektir.

Son olarak, ticari hayatına devam edebilen işletmelerin kültürleri analiz edilecektir. örgütlerin firmanın işini nasıl geliştirdiğini ve rekabet üstünlüğünü nasıl sağladığını tanımlayan bir dizi değer, inanç ve varsayımların bütünü, kültürü oluşturmaktadır (Barney, 1986). Örgütsel kültür, yaygın olarak örgüt üyeleri tarafından paylaşılan değerler, inançlar ve temel varsayımlar olarak anılır (Büschgens, Bausch, & Balkin, 2013).

Kültür, hem etkili stratejik karar vermede hem de etkili kriz yönetiminde önemli bir faktördür (Mitroff ve diğerleri, 1989). Mitroff ve diğerlerinin (1989) belirttiğine göre hiyerarşik organizasyonların iletişimi zayıftır ve bu nedenle kriz sırasında daha fazla savunmasız olma eğilimindedirler. Bourgeois ve Eisenhardt (1988) "kuruluşların merkezi bir güç yapısına sahip örgütlerin örgütsel dayanıklılıkları daha azdır" demektedir. Merkezi olmayan örgütlerin farklı birimleri, hızlı hareket etme yetkisi ile kriz sırasında daha başarılıdır (Bourgeois & Eisenhardt, 1988). Bourgeois and Eisenhardt'a göre (1988) adem-i merkeziyet örgüt kültürüne sahip örgütler çevrenin değişimine daha hızlı yanıt verebilmektedirler. Yaratıcılığı teşvik eden, yeniliği ödüllendiren, başarısızlığı tolere eden ve çalışanların yeni fikirler üretme konusunda kendilerini güvende hissettikleri atmosferi yaratabilen örgütler, çıkan zorluklarla daha iyi başa çıkabilmektedirler (Mafabi ve Munene, 2013). Örgütsel teoride yaratıcılık, bir sistem içinde birlikte çalışan bireyler tarafından, değerli bir yeni ürün, hizmet, prosedür veya sürecin

oluşturulması olarak tanımlanır (Woodman ve diğerleri, 1993). Walker ve diğerlerine göre (2014) çalışanların hem işlerine hem de örgütün kendisine katılımı, örgütün krizlerde adaptasyonuna katkıda bulunan bir faktördür. Böylece çalışanlar örgüte güvenirlir, kriz gibi alışılmadık durumlarda bile, onlardan beklenenin ötesine geçerler, kuruluşun krize uyum sağlama yeteneklerine katkıda bulunurlar, bu da örgütsel dayanıklılığına olumlu katkıda bulunur (Motoc, 2020).

Örgüt kültürünün beklenmedik krizler ile başa çıkabilmede çok önemli bir faktör olduğu açıktır. Bu bağlamda, yapılacak çalışmada, Covid-19 sürecinde ayakta kalan restoranların örgüt kültürleri araştırılacaktır.

1.3. Veri Kaynakları

Derinlemesine analiz yapabilmek, daha anlaşılabilir ve zengin çıkarımlar edinmek için tümevarım yaklaşımı ile bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılacaktır. Araştırma deseni gömülü kuram olarak, güncel bir konu olması nedeniyle, gözlem ve edinilecek veriye dayanarak kuram oluşturma hedeflenmektedir.

Araştırmanın çalışma evreni Ankara ilindeki restoran sahipleridir. Nitel araştırmanın etkili olması, daha derinlemesine inceleme yapabilmek ve zengin veriye ulaşabilmek adına amaçlı örneklem yöntemi kullanılacaktır. Araştırma süresince farklı profillerde işletmelerden altı katılımcı ile mülakat ve dört katılımcı ile odak grup görüşmesi yapılacaktır. Altı katılımcı, işletme sahibi veya işletme müdürü olacak ve 2'şerli olarak, ulusal zincir restoran, tekil işletme ve Ankara yerel zincir işletmesi olarak sınıflandırılacaktır. Odak grup görüşmesinde ise konsept olarak işletmeler çeşitlendirilecektir. Dört katılımcının farklı konseptlerde faaliyet gösteren işletmeler

olması sağlanacaktır. Örneğin, dünya mutfağı, pizza, burger ve balık lokantası şeklinde işletmelerin görüşleri alınacak ve analiz edilecektir.

ilaveten, doküman incelemesi ve sektör ile ilgili verilere ulaşmak adına arşiv incelenecektir. Araştırma öncesinde literatür taranmış olup, sahada karşılaşılabilecek yeni durumlar neticesinde ihtiyaca göre ileri literatür araştırması yapılabilecektir. Meslek odaları ayrıca veri kaynağı olarak değerlendirilecektir. İlgili kurum ile yapılacak görüşmede, sektör hakkında en güncel bilgilerin alınması amaçlanmaktadır.

1.4. Veri Toplama ve Analiz Yöntemi

Nitel araştırmada birden fazla yöntemin kullanılmasıyla sağlanan "çeşitleme-üçgenleme", elde edilen verilerin güvenilirliğinin artmasını sağlar (Sığı, 2018). Çalışmanın güvenilirliğini artırmak amacıyla farklı veri toplama yöntemleri kullanılması tercih edilmiştir. Veri toplanmasında kullanılacak yöntemler; mülakat, gözlem, doküman incelemesi ve odak grup görüşmesi olacaktır. Literatür taraması ile oluşturulacak kod ve tema listesi referans alınarak mülakat soruları oluşturulacaktır.

Hazırlanan mülakat sorularının, kod ve tema listesinin kontrolünün, konusunda uzman 3 akademisyen tarafından yapılması öngörülmüştür. Buna ek olarak, yeniden düzenlenmiş mülakat sorularının saha testi için önceden bir test mülakat yapılacak, katılımcı yorumları ile ilave düzeltmeler yapılacaktır.

Mülakat soruları yapılandırılmamış olarak hazırlanmıştır. Katılımcılara, demografik bilginin alınacağı soruların haricinde, 20'si sonda amaçlı olmak üzere 26 açık uçlu soru sorulacaktır. Bu sorular işletmeyi detaylı tanıtabilecek ipuçları barındıracak cevapları alabilmek adına

hazırlanmıştır. Görüşmeler katılımcının iznine tabi olarak sesli kayıt cihazı ile kayda alınacaktır. Görüşmenin yaklaşık 90 dk. içinde tamamlanması planlanmaktadır. İşletmelere görüşme harici zamanlarda, işletmenin genel iklimini görmek adına müşteri olarak ziyarette bulunulacaktır.

Araştırmadan elde edilecek nitel veri içerik analizi yöntemine göre (Krippendorf, 1980) analiz edilecektir. Elde edilen verilerin analizinde QDA Miner programı kullanılacaktır. Yazına uygun olarak oluşturulacak temaların kodları sıklık ve yüzde analizi yapılarak değerlendirilecektir.

2. ÇALIŞTAYDAN YÖNTEMSSEL OLARAK ALMAK İSTENEN KATKI

Yapılacak çalışmanın kurallara uygun yürütülmesi adına geri bildirim almak çalıştaydan beklenen ilk katkı olarak belirtilebilir. İlaveten çalıştayda kabul görecektir çalışmaların incelenmesi ile yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri öğrenilecek ve gelişme fırsatı oluşturulacaktır. Çalıştayda diğer araştırmacılar ile tanışmak ve bilgi ve deneyim değişimi sayesinde ayrıca bir gelişme beklenmektedir.

3. Kaynakça

- Barney, J. (1986). Organizational culture: Can it be a source of sustained competitive advantage? *Academy of Management Review*, 11(3), 656–665.
- Beatson, A., Lee, N., & Coote, L. (2007). Self-service technology and the service encounter. *The Service Industries Journal*, 27(1), 75–89.
- Biron, M., De Cieri, H., Fulmer, I., Lin, C.-H. V., Mayrhofer, W., Nyfoudi, M., . . . Sun, J. J. (2021). Structuring for innovative responses to human resource challenges: A skunk works approach. *Human Resource Management Review*, 31 100768.
- Büschgens, T., Bausch, A., & Balkin, D. (2013). Organizational culture and innovation: A metaanalytic review. *Journal of Product Innovation Management*, 30(4), 763–781.
- Field, M. (2020, Temmuz 26). Restaurants turn to vein scanning technology for Covid contact-tracing; Pen and paper test and trace in pubs is 'crying out for technology'. *The Telegraph Online*.
- Henry Mintzberg ve diğerleri. (2003). *The Strategy Process 4. Baskı*. New Jersey: Prentice Hall.
- Ivanov, S. (2019). Ultimate transformation: How will automation technologies disrupt the travel, tourism. *Zeitschrift für Tourismuswissenschaft*, 11(1).
- Karaboğa, T., & Zehir, C. (2020). Henri Fayol ve Yönetim Alanına Katkıları Üzerine Bir inceleme. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi - Sayı 7*, 53-68.
- Katz, D., & Kahn, R. (1978). *The social psychology of organizations (2nd ed.)*. New York: John Wiley & Sons.
- Kincaid, S., & Baloğlu, S. (2005). An exploratory study on the impact of self-service technology. *Journal of Foodservice Business Research*, 8(3), 35-54.
- Mihajlović, L. S., Radulović, M. J., & Trajković, S. (2020). CHANGES IN THE ORGANIZATIONAL STRUCTURE OF LOGISTICS ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF THE MODERN

- CRISIS. *Journal of Process Management – New Technologies, International Vol. 8, No 4.*
- Miller, J., & Roth, A. (1994). Taxonomy of manufacturing Strategies. *Management Science*, 40(3), 285–304.
- Mintzberg, H. (1989). *Mintzberg on Management - Inside our Strange World of Organizations*. New York: The Free Press.
- Motoc, A. (2020). Crisis Management and Resilience for Restaurants in Romania during the COVID-19 Pandemic. *Management Dynamics in the Knowledge Economy*. 8(4), 435-449.
- Okat, Ç., Bahçeci, V., & Ocak, E. (2020). COVID-19 (YENİ KORONAVİRÜS) SALGINININ NEDEN OLDUĞU KRİZİN YİYECEK İÇECEK İŞLETMELERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ. *International Journal of Contemporary Tourism Research Vol 4: No: 2*, 201-218.
- Porter, M. (1997). Competitive Strategy. *Measuring Business Excellence Vol.1 No:2*, 12-17.
- Rastegar, N., Flaherty, J., Liang, L., & Choi, H.-s. C. (2021). The adoption of self-service kiosks in quick-service restaurants. *European Journal of Tourism Research* 27, 2709.
- Sıgri, Ü. (2018). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Vishvakarma, N. K., Sharma, R., & Kumar, A. (2021). An Empirical Analysis of Impact of Organizational Strategies on Critical Success Factors of Business Process Reengineering. *Global Journal of Flexible Systems Management*, 22(1):55–73.
- Vishwakarma, N., Singh, R., & Sharma, R. (2019). Internet of things architectures: Do organizational strategies matters? *Business Process Management Journal*, 26,, 102–131.
- Wei, W., Torres, E., & Hua, N. (2017). The power of self-service technologies in creating transcendent service experiences. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*. 29(6), 1599-1618.

kadir.deligoz@atauni.edu.tr

Furkan TAŞCI

Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yüksek Lisans Öğrencisi,
furkan.tasci@ogr.atauni.edu.tr

ÖZET

Günümüzde yaşam faaliyetlerinin devamlılığı için gerekli olan kaynaklar giderek azalmakta ve hatta birçok kaynağın sonu gelmektedir. Bu tükenmişliğin temel nedenlerinden birisi tüketim topluluğunun getirdiği aşırı tüketim bağımlılığıdır. Bu tüketim çılgınlığına tepki gösteren birçok sanal topluluk Amerika'da ve Avrupa'da varlığını sürdürmektedir. Bu kuruluşlardan en çok ses getiren grup ise kendilerini "Freeganizm" başlığı altında toplayan "Freegan" sanal topluluklarıdır. Baskın sosyal yapılara meydan okumak ve tüketim karşıtı tutkuların ve "sembolik ritüellerin" sürdürdüğü alternatif sosyal bağları yeniden yaratmak, Freegan kolektif kimliğin oluşturulmasının temelini oluşturmaktadır.

Çalışmanın amacı, günümüzde gittikçe değişen tüketici davranışları doğrultusunda aşırı tüketim karşıtı olan Freegan tüketicilerin, tüketim ve Freeganizm kavramına bakış açılarının tespit edilerek, üyelerin bu topluluğa katılımlarını, bu topluluktaki çalışmaların tanımlanmasıdır. Ayrıca sosyal medyada Freeganizm kavramı özellikle pandemi döneminde sanal topluluk üzerinden çalışmalarını nasıl yürüttükleri ile ilgili yorumların derlenmesidir.

GİRİŞ

Merkezinde "tüketim" olgusu olan bir toplum anlayışı toplumun yapısını para ve kaynakları harcamadan veya tüketim yapmadan iş yapamaz duruma getirmiştir. Aşırı tüketim odaklı bir toplum sonucunda devasa çöplükler, çevre zararı ve israf gibi konular ön plana çıkmıştır. Tüketiciler ise bu aşırı tüketim toplumunda teknolojik gelişmeler ile birlikte kendisini bireyselleştirilen ve yalnızlaştırılan bireyler şeklinde tanımlamıştır. Bu durum tüketicileri homojen paydalarda bulunabilecekleri platformlara yönlendirmiştir. Gerçek dünyada birbirinden bu kadar uzaklaşan insanlar yine temel içgüdülerine dönmüş, çevirim içi ortamda arkadaşlıklar ve aidiyetler arar olmuşlardır (Pentina ve Amos, 2011: 9).

Tüketim karşıtı yaptığı hareketlerle bilinen Freegan topluluğunun, aşırı tüketim sonucu oluşan çöp yığınlarını kullanılabilir ürünler haline getirmek temel amaçları olmuştur. Freeganlar,

sadece yiyecek değil, hayatlarında var olan her şeyin yaşam döngüsünü uzatmaya kararlıdırlar (Edwards ve Mercer, 2012: 174).

Araştırmanın incelenmek üzere ele alınacak temel problemi azalan kıt kaynaklar karşısında Freegan tüketicilerin tüketim ve Freeganizm kavramına bakış açılarının tespit edilerek grup dinamiklerini anlamaktır. Araştırma sorusu netnografi metodu kullanılarak ele alınmıştır. 2,7 milyar aylık aktif kullanıcısı bulunan dünyada en çok kullanılan sosyal medya platformu olan Facebook'da yer alan en kalabalık Freeganizm grubu üzerinden NVivo nitel araştırma programı kullanılarak analizler yapılmış ve değerlendirilmiştir.

Araştırma probleminin yanıtlarına ulaşmak için aşağıdaki araştırma soruları oluşturulmuştur:

- 1-) Aşırı tüketimin altında yatan temel neden veya nedenler nelerdir?
- 2-) Sanal topluluklar içerisinde "Freeganizm" hareketi nasıl gerçekleşmektedir?
- 3-) Freeganizm sanal topluluğu tüketicileri bilinçli tüketime yönlendirebilir mi?
- 4-) Freeganizm sanal topluluğunun yapısı ve dinamiği topluluk içi davranışları etkilemekte midir?
- 5-) Sosyal medya ile Freeganizm kavramını yaymak kolaylaşmış mıdır?
- 6-) Pandemi döneminde Freeganizm hareketi nasıl bir değişim göstermektedir?

Söz konusu araştırma için model tasarlanırken kavramların arketipleri incelenerek keşifsel bir çalışma yapılmıştır.

Bu amaç doğrultusunda öncelikle literatür araştırması yapılmış, sosyal medya (Facebook) aracılığıyla freeganizm topluluklarıyla iletişim kurularak birtakım bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır. X Freeganizm grubu üyelerinden gönüllük esasına göre katılımı kabul eden üyeler ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Literatürde az rastlanan bir konu olan freeganizm oluşumlarının literatürüne katkıda bulunmak, günümüz dünyasında bu oluşumların ve bu hayat tarzı ile yaşayan insanların durum tespitlerini yapmak ve pandemi döneminin bu insanlar üzerindeki etkisini incelemek amaçlanmıştır.

LİTERATÜR TARAMASI

FREEGAN VE FREEGANİZM

Freegan kelimesinin kökeni özgür ve vegan kelimelerinin birleşiminden gelmektedir. Ancak buna rağmen Freeganların tamamı vegan değildir ve temel amaçları genel israfı önlemeye yöneliktir (Nord, 2010: 15). Freegan olarak yaşayan insanların genel amacı, gıda tüketimindeki sömürü, çevreye verilen zararlar, insan haklarının çiğnenmesi, yoksulluğa neden olan kapitalist sisteme karşı bir 'tüketim boykotu' tavrı geliştirerek, tüm bu ve benzeri olumsuzluklara dikkat çekmektir (Hartmann, 2014: 51).

Freeganizm ise, ekonomi içerisindeki kıt kaynakların, israftan ve aşırı tüketimden uzak bir şekilde tamamen ihtiyaç dahilinde tüketilmesidir (Freegan.info, 2015). Freeganizm, 1990 yıllarda tüketim çılgınlığına karşı ortaya çıkmış, benzer organizasyonların bir alt kültürüdür. Ekonomide kıt olan kaynakların kullanımında, insanların birbirleriyle rekabeti yerine herkesin ihtiyaçları doğrultusunda paylaşmayı baz alır. Freeganlar, atık olarak elde ettikleri yenilebilir gıdaları tüketir ve paylaşır, elde ettikleri kullanılabilir eşya ve eşya parçalarını da değerlendirir (Nguyen vd., 2014: 1877-1884). Kimi Freegan topluluk üyeleri temel ihtiyaçtan dolayı, kimi israf karşıtlığı için çöpten yemek yemeyi tercih ederken kimisi de deneyimsel bir yenilik adına tercih etmektedir (Pentina ve Amos, 2011: 3). Freegan topluluğu üyeleri, elden çıkarılan yiyecekleri tüketerek ve ikinci el giysiler giyerek yaşamlarını sürdürmektedir (Nguyen, vd, 2014: 1-5).

Freegan felsefe ile hareket edenler, yenilenebilir yiyecekleri veya kullanılabilir eşyaları toplama işine kendi aralarında "Çöplük dalışı" vb. isimler koyarak, taze olarak atıldığı tespit edilen yiyecekleri veya ürünleri birbirlerine haber vermek için kendilerince iletişim yolu oluşturmuşlardır. Haberleşme, fikir alışverişi, tavsiye vermek, fotoğraf paylaşımı, yapılan etkinlikler ve bloglarla bir haberleşme ağı kurulmuş ve bu hareketin amacına ulaşabilmesi için topluluk olarak büyük çaba sarf edilmektedir (Hartmann, 2014: 61).

Freeganlar, yoksul insanların aksine, bilinçli bir şekilde aşırı tüketimden vazgeçerek, freeganizmi bir yaşam tarzı olarak benimserken aynı zamanda yüksek bir yaşam standardı sağlama imkanları da bulunmaktadır. Freeganizm, ekonomik bir yaşantı yönünden ön planda iken, Freegan olduğunu düşünen insanlar genel olarak iyi eğitilmişler ve iyi mahallelerde yaşamaktadır (Zalega, 2013: 56-78). Bazı tanınan freeganların, bir işe ya da bir gelire sahip olmadan da kendilerine güven ve bağımsızlık hissiyatına sahip oldukları dikkat çekmektedir.

Temelinde, Freeganlar ücretli olarak çalışmayı 'kişileri olabileceği konumdan çok daha geriye çeken bir çeşit ilaç' olarak görmektedir (Gross, 2009: 73).

FREEGAN, FREEGANİZM VE PANDEMİ DÖNEMİNİN ETKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Nitel çalışmalar, istatistiksel yöntemler yerine daha detaylı verilerin toplanmasını ve soruların irdelenmesini sağlayan bir araştırma yöntemidir. Araştırmacının gözlemci olarak kendi günlüklerinden, kişilerle yüz yüze görüşmelere, belgelerden objelere, yazılı belgelerden arşivlere kadar geniş bir yelpazede veri toplamak için kullanılır. Ayrıca katılımcıların, araştırma konusuyla ilgili demografik bilgilerindeki farklılık, araştırma bulgularını ve çıkarılan sonuçları zenginleştirecek ve araştırılan konunun daha kapsamlı anlaşılmasına yardımcı olacaktır (Glesne, 2011).

Maxwell (2007), veri toplama yönteminin seçiminde araştırma sorularının yanı sıra araştırma odağının ve deseninin göz önünde bulundurulmasını tavsiye eder. Bu kapsamda araştırma amacını gerçekleştirmek için yapılan araştırmada hem kavramsal çerçeveyi hem de araştırma modelini kurmak için iki teoriden yararlanılmıştır. Bu teorilerden birinci kısmında dünyada en yaygın kullanılan sosyal ağı Facebook'ta kurulmuş Freeganizm topluluğu üzerinde gözlem ve daha sonrasında görüşmeler yapılmıştır. Netnografi sanal ortamda yapılan etnografi olduğu için araştırmada veri toplama tekniği doğal olarak gözlem olmuştur. Gözlem için Facebook'taki 'X Freeganizm' grubu seçilmiştir. Bu nedenle ilk olarak nitel araştırma yöntemlerinden netnografi yöntemi kullanılmıştır. Etnografik araştırmada sosyal sistem içerisindeki kültür, yaşam ve insanların gerçekte neler yaptığını gözlemlere dayalı olarak tanımlamaktadır (Patton, 2014: 81). Konusu insanların oluşturduğu sanal topluluk olan bu çalışmada bu nedenle çevrimiçi etnografi de denilen; netnografi yöntemi kullanılmıştır. Bilgisayar teknolojilerinin gelişimi ve kullanıcılarının hızla artması nedeniyle birçok antropolog, sosyolog ve nitel pazarlama araştırmacısı, etnografya araştırma tekniklerini çeşitli sanal topluluklara adapte etme ihtiyacına değinmişlerdir (Escobar, 1994: 215). Bu ihtiyaca binaen Kozinets'in geliştirdiği netnografya yöntemi bilim dünyasını ilgisini çekmiş, hızla dünya literatüründe saygın bir yer edinmiştir. Kozinets etnografinin temel özelliklerini çevirim içi ortamlara uyarlayarak revize etmiştir (Aktaran, Yıldırım ve Şimsek, 2018: 229).

ARAŞTIRMANIN ÖRNEKLEMİ

Araştırma amaçları doğrultusunda Facebook'ta uzun süredir takip edilen bir grup seçilmiştir. Grup yöneticisinden araştırma için izin almakla beraber etik hassasiyet nedeniyle yine de grubun ismi araştırmada değiştirilerek kullanılmıştır. Bu nedenle araştırma yazınında araştırmacının belirlemiş olduğu 'X Freeganizm' ismi kullanılmaktadır. Araştırmanın evrenini, seçilen sanal topluluktaki paylaşımlar oluştururken, örnekleme, belirlenen zaman aralığında 'X Freeganizm' grubundan elde edilen veriler oluşturmaktadır. Araştırmacı, X Freeganizm grubunun üyesidir ve bu nedenle zengin bir etnografik katılımcı-gözlemci anlayışını sağlamaktadır.

X Freeganizm Facebook grubu araştırma başlangıcı itibariyle 25.200 üye sayısına sahiptir. Grup 'gizli grup' statüsünde bir topluluktur. Gizli bir grup olup sadece arkadaş tavsiyesi ile girilen bir grup olmasına rağmen üye sayısı hızlı bir şekilde artmıştır. Grup genel olarak iş birliği içinde olan bir topluluktur.

Temel veri kaynağı 01.02.2019 – 01.02.2021 zaman aralığında Facebook X Freeganizm grubu üyeleri ile yapılan görüşmeler ve gruptaki genel gözlemlerdir. Etik yönetmeliği doğrultusunda sanal topluluktaki Kurucu Lider'den gerekli izin alınmıştır. Grupta tamamen gönüllülük esasına dayalı olarak Freegan tüketiciler ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler Nvivo 12 programı ile bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

Çalışmanın tarafsız aktarımı için 32 sayfalık araştırmacı günlüğü yazılmıştır. Veri çeşitliliği ve araştırmacının iç görüşünü aktarabilmesi adına bulgular yazılırken araştırmacı günlüğünden faydalanılmıştır. Veri sayısı yüksek olduğu için kaydedilen verilerin hepsi araştırmaya yazılamamış, ana temayı anlatacağı düşünülen yeterli sayıda örnek araştırmaya alınmıştır.

Araştırma açısından elverişli sanal ortamın saptamak, topluluk kültürünü anlamak uzun zaman alabilmektedir bu süreçte topluluklardaki katılımcı profillerinin ve tartışma konularının derinlemesine incelenmesi gerekmektedir (Kozinets, 2002: 63). Pusuya yatmak olarak adlandırılan bu dönem araştırma için önemli bir zaman dilimidir. Bu doğrultuda; araştırma için Facebook da 2 yıldır takip edilen gizli grup statüsündeki 'X Freeganizm" grubu seçilmiştir.

VERİLERİN ANALIZI

Çalışmada toplanan bilgiler analiz edilirken kodlanmış, karşılaştırılmış, sınıflandırılmış ve araştırmanın temel sorularına cevap verebilecek nitelikte anlamlandırılmıştır. Her yeni bilgi parçacığı eklendiğinde anlamlar bütünü yeniden değerlendirilmiş ve yeniden sınıflandırmaya

gidilmiştir. Bu döngü araştırma bütünlüğü sağlanana kadar devam etmiştir. Toplanan veriler içerik analizi ile incelenmiştir. Bu yapılan sayısal bir içerik analizi değil etnografik içerik analizidir. Etnografik içerik analizi yapıların, stillerin, imajların, anlam ve nüansların keşfedilmesini ve karşılaştırılmasını kapsamaktadır (Baş ve Akturan, 2013: 50).

Yapılan görüşmeler sonrasında Freeganizm ile ilgili 6 tema ve 6 alt tema oluşturulmuştur. Temalar açıklanırken Nvivo'dan ilgili kayıtlı kodlardan örnekler kullanılmıştır.

BULGULAR

Yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bilgiler kodlanmış, karşılaştırılmış, sınıflandırılmış ve araştırmanın temel sorularına cevap verebilecek nitelikte anlamlandırılmıştır. Görüşmeler aşağıda özetlenmiştir.

Katılımcı A ile yapılan görüşme özeti;

Freeganizm ile ailesinin girdiği mali krizden sonra tanışan bir kişi bu yaşam tarzını benimsemiş ve uzun yıllardır devam ettirmektedir. Aşırı tüketimin altında yatan temel nedenin insanların para harcama konusunda planlı ve tutarlı davranmadıklarını belirtip X Freeganizm grubuna bir arkadaşının daveti nedeniyle girdiğini belirtmiştir. Gruba girdikten sonra israf karşısında daha bilinçlendiğini belirten katılımcı, gruptaki arkadaşlarıyla birlikte belirli günlerde çöp dalışı yaptıklarını belirtmiştir. Grupta paylaşım yapmaktan ve yorumları okumaktan büyük zevk duyduğunu belirten katılımcı israf konusunda yapılan paylaşımları kendi duvarında da paylaştığını söylemiştir. Katılımcının mali durumu düzelmesine rağmen çöplük dalışları yapmaya devam etmekte ve elde ettiği ürünleri diğer Freeganlar bağışlamaktadır. Pandemi döneminde ise herhangi bir çöplük dalışı yapmamıştır.

Katılımcı B ile yapılan görüşme özeti;

Yine Freeganlar arasında, emekli olduktan sonra yaşam tarzını değiştirmek isteyip çöplük dalışlarına başlayan kişi sayısı oldukça fazladır. Fransa'da yaşayan Arjantin kökenli bir kişi, gastronomi alanında çalışmaktadır. Gastronomi alanında çalışırken çöpe atılan kullanılabilir yiyecek miktarını fark ettikten sonra Freeganizm ile tanışmıştır. Henüz çöplük dalışlarına başlamasa da kendi hayatında birtakım değişiklikler yapmış ve her konuda israftan kaçınmaya başlamıştır. Kendi alanında özellikle aşırı tüketimden dolayı israfın arttığını belirten katılımcı sanal toplulukların çoğalmasıyla Freeganizm hareketinin daha etkili olacağını belirtmiştir. Freeganizm ve Freeganlar ile ilgili bilmediği birçok şeyi sanal topluluk aracılığıyla öğrendiğini belirten katılımcı yakın zamanda X Freeganizm grubundaki üyeler ile çöplük dalışı yapmak istediğini belirtmiştir.

Katılımcı C ile yapılan görüşme özeti;

Londra'nın kuzeyinde, teknede yaşayan bir kişi, seyahat noktalarında tüketicilerin aşırı tüketimleri ile yaptığı gözlemlerinde aile bireylerinin tamamının aşırı tüketim yaptığını, aşırı tüketimin aileden kaynaklandığını belirtmiştir. X Freeganizm grubunun farklı ülkelerinde yer alan üyeleri ile birçok harika çöplük dalışı noktasına ulaşabildiklerini belirtmiştir. Odun toplama ile başlayan Freegan macerası gıda bağıışı yapabilme seviyesine gelmiştir. Pandemi döneminde seyahat kısıtlamasından dolayı sorun yaşamış ve herhangi bir çöplük dalışı yapamamıştır.

Katılımcı D ile yapılan görüşme özeti;

Berlin'de yaşayan bir kişi, israf karşıtı olduğu için ilk dalışını 13 yıl önce yapmıştır. İlk başlarda bilinçsiz bir şekilde çöplük dalışlarını yaptığını belirten katılımcı, sanal topluluklar ile birlikte planlı çöplük dalışları yaptığını ve paylaşımları ile bilinçli tüketime yönlendirdiğini belirtmiştir. Doğu Avrupa ve gelişmekte olan ülkelerin Freeganlar açısından hem yasal olarak hem de atık olarak çok iyi olmadığını söylemektedir. Batı ülkelerinin çöplük dalışı için iyi olduğunu belirtse de bunun israf için iyi anlama gelmediğini belirtmektedir.

Katılımcı E ile yapılan görüşme özeti;

Brezilyalı bir Freegan, sanal topluluklara belirli bir dönemde katılsa da grup üyelerinin sahip olduğu bir bileklik ile Dünya üzerinde birbirlerini takip ettiklerini belirtmiştir. Katılımcı, otostop ile seyahat yapmakta ve Brezilya'nın her yerinde parasız olarak yaşamaya çalışmaktadır. Birçok dil konuşabildiği için, sanat ve macera etkinliklerine katılmaktadır. Böylece daha çok yerde çöplük dalışı yapabilmektedir. Pandemi döneminde ise büyük zorluk yaşadığını belirtmekte ve sadece birkaç kez çöplük dalışı yapabildiğini söylemektedir.

Katılımcı F ile yapılan görüşme özeti;

Hamburg'da yaşayan bir Freegan, bu konuda yeni olduğunu, herhangi bir çöplük dalışı yapmadığını belirtmektedir. Freegan ve Freeganizm ile Facebook grubu ile tanıştığını söyleyen katılımcı yaşadığı bölgede pek Freegan olmadığını ve şartların zor olduğunu belirtmektedir.

Katılımcı G ile yapılan görüşme özeti;

Amerika'da, yazın Kuzey Kaliforniya'da, kışın ise Florida'da yaşayan bir Freegan, uzun yıllardır Freegan olduğunu belirtse de son 4 yıldır aktif bir şekilde çöplük dalışı yapabildiğini söylemektedir. X Freeganizm grubunda belirli dönemlerde organizasyonlar yaptıklarını belirten katılımcı sanal ortam dolayısıyla bu kavramın Amerika'dan Türkiye'ye kadar uzandığını belirtmiştir. Son dönemlerde ise ihtiyacından fazlasını topladığı için elde ettiği kullanılabilir ürünleri sürekli dağıtmaktadır.

Katılımcı H ile yapılan görüşme özeti;

Colorado'da yaşayan bir Freegan, aşırı tüketimin devletin kontrolsüzlüğü nedeniyle gerçekleştiğini belirtmiştir. Devletin özellikle gıda ürünlerinde denetim yapması ya da geri dönüşümü daha aktif kullanmasıyla daha az tüketim olacağını savunan Freegan, yaptığı faaliyetleri sadece çöplük dalışı olarak görmemektedir. Diğer insanların bağışladığı ya da attığı gıdaları, devletin endüstri üretiminde geri dönüştürmesi gerektiğini de düşünmektedir. Pandemi döneminde ise herhangi bir çöplük dalışı yapamamıştır.

Katılımcı I ile yapılan görüşme özeti;

Amerika'da maddi durumunun kötü olmasından dolayı yiyecek, içecek, iade edilebilir şişe ve kapları çöplerden toplayan bir kişi, zaten halihazırda yaptığı işin freeganizm ile uyumlu olduğunu düşünmektedir. X Freeganizm grubu ile birlikte özellikle topladığı fazla ürünleri paylaşabileceğini belirten katılımcı, sanal topluluk ile tanıştıktan sonra daha çeşitli ürünleri de değerlendirmeye çalıştığını belirtmektedir. Pandemi döneminde her ne kadar risk olsa da insanların daha çok tüketim yaptığını düşünmekte ve çöplerden daha fazla ürün bulabildiğini belirtmektedir.

Katılımcı J ile yapılan görüşme özeti;

Amerika'da yaşayan bir Freegan tanıdığı birçok Freegan olduğunu ve çöplük dalışı için çeşitli bölgelere dağıldıklarını belirtmektedir. Aşırı tüketimin altında yatan temel nedenin ürünlerde yaşanan dönemsel indirimler olduğunu belirtmiştir. X Freeganizm grubu ile birlikte Brooklyn'de iki kere çöplük dalışı yapmalarına rağmen yeterli ürün bulamadıklarını belirtmiştir.

Katılımcı K ile yapılan görüşme özeti;

Kanada'da bir Freegan, eşi ile beraber çöplük dalışı yaptığını ve elde ettikleri kullanılabilir ürünleri ihtiyaç sahiplerine dağıttıklarını belirtmektedir. Bazı durumlarda ise, X Freeganizm grubu sayesinde Freegan olmayan arkadaşları ile ürün takası yaptıklarını belirtmektedir. Pandemi döneminde herhangi bir çöplük dalışı yapmadığını belirtmektedir.

Katılımcı L ile yapılan görüşme özeti;

Alman uyruklu olan fakat Portekiz'de yaşayan bir Freegan, israftan hoşlanmadığı için genelde fazla tüketim yapmadığını belirtmiştir. X Freeganizm grubu ile tanıştıktan sonra mümkün olan her yerde çöplük dalışı yaptığını ve elde ettiği ürünleri tanıdığı insanlara göstererek israfın boyutunu anlamalarını sağlamaya çalışmaktadır.

Katılımcı M ile yapılan görüşme özeti;

Houston'da yaşayan bir Freegan, topluma israfı göstermek ve bu işe tamamen kişisel olarak arzularını bastırarak kendini daha iyi eğitmek için başladığını belirtmektedir. Sosyal medyanın bu tarz oluşumları daha çok kişiye duyurmak için bir araç olduğunu belirten katılımcı çöplük dalışlarını X Freeganizm grubunda planlı bir şekilde yaptıklarını belirtmiştir.

Katılımcı N ile yapılan görüşme özeti;

Kanada'da yaşayan bir Freegan, tutumlu bir hayat yaşamayı sevdiği için Freegan olmaya karar verdiğini ifade etmektedir. Henüz çöplük dalışı yapmadığını belirten bu Freegan, yaşadığı bölgede hava şartlarının çok ağır olduğunu, şimdilik daha az savurgan ve tutumlu yaşamaya çalıştığını belirtmektedir.

Katılımcı O ile yapılan görüşme özeti;

İspanya'da yaşayan bir Freegan 10 yıldır geri dönüşüm işinde çalışmaktadır. Yoksul bir ailede büyüdüğünü ifade eden bu Freegan, yiyeceğin kıymetini bildiğini belirtmektedir. Henüz birkaç kere çöplük dalışı yaptığını söylemekte ve pandemi döneminden sonra birçok çöplük dalışı planlamaktadır.

Katılımcı P ile yapılan görüşme özeti;

Barcelona'da bir çift, kişisel minibüsleri ile Avrupa ve Fas'ta 2 yıl boyunca seyahat etmiş ve çöplüğe dalış becerileri geliştirmişler. Son dönemde tekrar Barcelona'ya dönen bu çift, pandemi dönemi sonrası çöplük dalışlarına devam etmeyi düşünmektedir.

Katılımcı R ile yapılan görüşme özeti;

New York'ta bir Freegan, eczane ürünleri ve evcil hayvanlar için çöplük dalışı yapmaktadır.

Katılımcı S ile yapılan görüşme özeti;

Jacksonville'da bir grup Freegan, çöpten elde edilen gıdaları kullanılabilir hale getirmeye yönelik birtakım tarifler geliştirmiştir ve bunu diğer Freeganlar ile paylaşmaktadır. Bu grup genellikle süpermarket ve bakkallara çöplük dalışı yapmaktadır ancak Covid-19'un da etkisi ile şubat ayından beri çöplük dalışı yapmadıklarını ifade etmektedir.

Belirtilen amaç ve yöntem çerçevesinde Freeganizm'in odağında 6 tema olduğu belirlenmiştir. Bu temalar şu şekildedir;

- 1-) Mali Yetersizlik
- 2-) Yaşam Tarzı
- 3-) Geri Dönüşüm
- 4-) Sosyalleşme
- 5-) Yardımseverlik
- 6-) Meslek

Belirlenen 6 temanın yanı sıra 6 alt tema belirlenmiştir. Bu alt temalar ise şu şekildedir;

- 1-) Atıkların geri kazanımı
- 2-) Ortaya çıkan atık miktarının minimum seviyeye indirilmesi
- 3-) Ekolojik yaşama katkı sağlama
- 4-) Kendi kendine yetme

5-) Aileye katkı

6-) Yerel topluma katkıdır.

Belirlenen tema ve alt temalar doğrultusunda bulgular tartışılmış, sonuç ve önerilerde bulunulmuştur.

PANDEMI DÖNEMİNDE FREEGANLAR VE FREEGANİZM

Geçmişte Freeganlar çöplük dalışlarını olumsuz yönde etkileyen birçok durum gerçekleşmiştir. Bunlardan biri de son dönemlerde meydana gelen Covid-19 salgını dönemidir. Freeganlar, salgın döneminde insanların daha çok alışveriş yaptığını, çöplerin zenginleştiğini belirtmektedir. Fakat bazı Freeganlar virüse yakalanma endişesinden bazılarının ise yasaklardan dolayı çöplük dalışı yapamadığı gözlemlenmiştir.

Yapılan araştırmada ve Freegan olarak yaşayan insanlar ile yapılan görüşmelerde, pandemi döneminde çöpler her ne kadar zenginleşse de Freeganların ciddi zorluklar yaşadıkları gözlemlenmiştir.

Araştırma, pandemi döneminden önce başlamıştır. Fakat pandemi dönemi başladıktan sonra hem maillere hem de MeetUp mesajlarına cevap verilmemiştir. Bu durum pandemi döneminde Freeganların etkinliklerinin azaldığına işaret etmektedir. Çöplük dalışlarındaki olası sağlık riskleri pandemi döneminde artış göstermiş ve Freegan olarak yaşayan insanları tedirgin etmiştir. Çöplük dalışlarına devam etmek isteyen Freeganların birçoğu ise sokağa çıkma yasakları veya görevlilerin kendilerine izin vermemesi gibi zorluklar yaşamıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Geçmişten günümüze Freeganizm gibi oluşumlarda yer alan insanlar, anti-tüketim tavrı veya doğaya, çevreye, insanlığa zarar verecek yatırımlara karşı tavırlar ile hayatlarını idame etmeye çalışmaktadır. Birilerinin çöplü birilerinin hazinesidir felsefesiyle Freegan olarak yaşayan insanlar bu yaşam tarzını ve global dünya görüşünü, farklı yöntemlerle yapmaktadır. Fakat uygulamada ve getireceği fayda konusunda ortak noktadadır. Freegan olarak yaşayan insanlar temelde iki yol seçmektedir. Birincisi, tüm faaliyetleri vegan olarak gerçekleştirmektir. İkincisi ise vegan olmadan, yapılan faaliyetlerde sadece tüketim karşıtlığına odaklanmaktır.

Freeganizm faaliyetleri amaç bakımından, anti-tüketim felsefesinin yanında çöplük dalışında da aynıdır. Yani amaç, kullanıma uygun olmasına rağmen atılmış olan gıda, eşya vb. ürünleri toplayarak bunları hem kişisel olarak kullanmak hem ihtiyacı olanlara vermek hem de

diğer Freeganlar ile ürün takasında kullanmaktır. Bu amaç doğrultusunda, yapılan araştırmada bu ürünleri toplamak için farklı yöntemler kullanan Freeganlar olduğu tespit edilmiştir. Freeganizm'in temelinde kullanıma uygun olarak; çöp, market, bağış vb. her nerede ve nasıl olursa olsun toplanabilir olan atıklar vardır. Freeganlar için önemli olan ürünlerin atık veya kullanım fazlası olmasıdır. Yapılan araştırmaya göre Freeganlar arasında bu noktada farklılaşmalar gözlemlenmektedir.

Freeganların çoğu temel yöntemi benimsemektedir ve kullanılabilir atık ürün her nerede bulunabilirse araştırmalarını orada yapmaktadır. Özellikle bu yaşam tarzına yeni başlayan kişiler olmak üzere, Freeganlar araştırma yerlerini sınırlandırmaktadır. Bazı Freeganlar belirli sebeplerden dolayı çöpten ürün toplamaya yanaşmamaktadır ve bu insanlar genellikle süpermarket, fabrika gibi yerlere gidip hem onlarla doğrudan iletişime geçmektedir hem de onların bina çevrelerinde araştırma yapmaktadır. Süpermarket gibi işletmelerle anlaşma sağlayan bu Freeganlar atılacak ürünleri çöpe atmak yerine kendilerine verilmesi konusunda işyeri sahiplerini ikna etmektedir. Böylece daha temiz, daha az hasar görmüş ürünleri elde ederler.

Bazı Freeganlar ise sadece çöplere odaklanmaktadır. Bu yöntemi seçen Freeganlar ise, ürünleri dezenfekte etmenin kolay olduğunu belirterek, süpermarket gibi yerlere bağımlı kalıp sabit çeşitlilikte ve miktarda ürün elde etmek yerine çöplerde ve atık yerlerinde daha fazla miktarda ve daha fazla çeşitlilikte ürünlerin elde edilebileceğini düşünmektedir. Yapılan görüşmelerde elde edilen bilgilere göre, Freeganlar çöplerde gerçekten bir hazine yattığını düşünmektedir. Özellikle lüks semtlerde veya iyi ürünlere sahip işyerlerinin çevresinde belirli dönemlerde çok kıymetli ürünlerin bulunabildiği belirtilmektedir. Bu sebeple Freeganlar odak noktasını çöpler olarak belirleyip 'çöplük dalışı', 'çöplüğe dalış' isimli etkinliklerle hem bireysel hem de topluca etkinlikler yapmaktadır.

Freeganların ürün toplamak için fırsat olarak gördüğü birçok durum meydana gelebilmektedir. Örneğin, pazarlar, şölenler, özel günlerde yapılan birtakım faaliyetler vb. durumlarda o bölgelere etkinlik düzenlenmektedir. Çünkü yapılan etkinliklerin sonunda birçok kullanılabilir ürün elde edilmektedir. Ancak bu fırsatlar bazen yasal durumlar gibi Freeganların dışında meydana gelen aksiliklerden, bazen de Freeganların etkinlik planlarının farklı olmasından kaynaklı olarak aksayabilmektedir. Bu faaliyetlerde de her durumda olduğu gibi, ürün toplayan Freeganlar, eğer başarılı bir çöplük dalışı gerçekleştirip faydalı ürünler elde edebilirlerse, bunu çeşitli sanal platformlarda diğer Freeganlara duyurmaktadır. Bu sayede hem ihtiyacı olan insanlara ürünler verilebilmekte hem de Freeganlar arasında çeşitli ürün takasları yapılabilmektedir.

Genel bir algıda Freeganların tamamen atık ürünlerden hayatlarını idame ettirdiği bilinmektedir. Fakat yapılan araştırmaya göre, birçok Freegan zaruri durumlarda para ile de alışveriş yapabilmektedir. Ancak bu konuda da temel felsefeden vazgeçmeden alışveriş yapılmaktadır. Para ile alışveriş yapacakları zaman gelişmiş olan mağazalardan ziyade onların rakiplerinden alışveriş yapılmaktadır. Böylece ekonomide bir dengeye katkı sağlamak hedeflenmektedir.

Freeganlar birbirleri ile iletişimde ve bu felsefeye meraklı olan insanlarla iletişim için birçok yöntem kullanmaktadır. Bu yöntemlerin başında sanal topluluklar gelmektedir. Freeganlar özellikle X Freeganizm grubunda etkindirler. Facebook'u Freeganlar birbirlerine soru sorarak, kendilerini tanıtarak veya kayda değer çöplük dalışlarını insanlara duyurarak kullanmaktadır.

Freeganizm aktivistleri dünya genelinde birçok ülkede yer almaktadır. Ancak Türkiye'de aktif bir şekilde Freegan olan kişiler veya Freegan etkinlikleri gözlemlenmemiştir. Bu oluşuma ve savundukları görüşe çeşitli platformlarda destek veren insanlar olsa da Freegan yaşayan insan sayısı yok denecek kadar azdır.

AÇIKLAMA

Öncelikle Nitel Çalışmalar Çalıştayı düzenlenmesinden dolayı çok heyecanlı ve mutluyuz. Nitel çalışmalar ile ilgili olarak daha önce Etnografi Çalıştayı'na katıldık. Ancak yöntemsel olarak bir çok eksikimiz olduğunun farkındayız. Öncelikle yaptığımız çalışmanın tam anlamıyla Netnografi alanına mı yoksa betimsel içerik analizi alanına mı girmektedir? Çalışmada yöntem olarak netnografi üzerinden başlayıp devam etmemize rağmen bazı kaynaklarda betimsel analize doğru kaymalar olduğunu gördük. Bu nedenle çalışma ile ilgili alacağımız her eleştiri bizleri olumlu yönde ilerletecektir. Çalıştay düzenleme kuruluna ve katılımcılara teşekkürlerimizi sunarız.

KAYNAKÇA

- Baş, T., ve Akturan, U. (2013). Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık (2nd ed.). Ankara: Seçkin.
- Edwards, F., & Mercer, D. (2012). "Food waste in Australia: the freegan response". *The Sociological Review*, 60, 174-191.
- Escobar, A. (1994). "Welcome to Cyberia: Notes on the Anthropology of Cyberculture". *Current Antropology*, 35(3), 211-231.
- Freegan.info (2020). Strategies for sustainable living Beyond capitalism. URL: www.freegan.info. Erişim Tarihi: 15.09.2020.
- Glesne, C. (2011) *Becoming qualitative researchers: An introduction* (4th ed.). Boston, MA: Pearson.
- Gross, J. (2009). "Capitalism and its discontents: Back-to-the-lander and freegan foodways in rural Oregon". *Food and Foodways*, 17(2), 57-79.
- Hartmann, K. (2014). *Küresel Çarkın Dışında Kalanlar*, çev. Etem Levent Bakaç, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 51-61.
- Held, D.A. (2015,615). "Çöpe Atılan Yemekler ve Açlıktan Ölen Çocuklar". indigoDergisi: <https://indigodergisi.com/2015/06/cope-atilan-yemekler-acliktan-olen-cocuklar/>
- Kozinets, R. V. (2002). "The field behind the screen: Netnography for marketing research in online communities". *Journal of Marketing Research*, 39, 61-72
- Maxwell JA. (2007). *Qualitative Research Design*. London: Sage. (ilk Baskı 1996)
- Nguyen, H. P., Chen, S., ve Mukherjee, S. (2014). "Reverse stigma in the Freegan community". *Journal of Business Research*, 67(9), 1877-1884.
- Nord, M., Coleman-Jensen, A., Andrews, M., & Carlson, S. (2010). "Household food security in the United States, 2009". *Economic Research Report*, 108, 1-68.
- Patton MQ. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. (M Bütün, SB Demir Çev.). Ankara: Pegem Akademi.
- Pentina, I., & Amos, C. (2011). "The Freegan phenomenon: anti-consumption or consumer resistance?". *European Journal of Marketing*, 1768-1778.
- Yıldırım A, Şimşek H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Zalega, T. (2013). "Alternative consumption trends in Polish urban households in the period of crisis (Alternatywne trendy konsumenckie w miejskich gospodarstwach domowych w

Polsce w okresie kryzysu)". *University of Warsaw, Faculty of Management Research Reports*, 1(16), 56-78.